PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PJ Frishman, David
5129 Shriften
F75
1911
v.1

ספריה עממית בטורונטו
יודישע
פאלקס ביבליאטעק
טאראנטא
JEWISH PUBLIC LIBRARY, TORONTO

דוד פרישמאַן.

שריפטען

I באנד.

ערצעהלונגען.

פערלאג „פראגרעס".

ווארשע — ניו-יארק

תרע"א 1911

דריטע אויפלאגע.

LIBRARY
UNIVERSITY OF TORONTO

PJ
5129
F75
1911
v.1

ШРИФТЕНЪ соч. Д. ФРИШМАНА.

Тип. Лит. Ф. Баумриттера Варшава, пл. Красинская 6 1910, г.

דאס קְלֵיינֶע מַלְאָכֶ׳ל.

אײן אַראַבישעַ באָבֶע־מעשה.

אַמאָל און אַמאָל איז געוועֶן... נור זאָגען מוז איך אַייך, אַז אָט די באָבֶע־מעשׂה וואָס איך מהו אַייך דאָ דערצעֶהלען איז שוין אַ שעֶנע עֶטליכֶע מאָל דערצעֶהלט געוואָרען און שעֶנע עֶטליכע פאָעֶטען האָבען זי, ווײַס גאָט, וויפיעֶל מאָל שוין בעֶשריבען, און איך — זעֶהט איהר — איך וויל זי אַייך הײַנט נור איבער־דעֶרצעֶהלען; איבעֶר־דעֶרצעֶהלען זי מיט מײַן שוואַכעֶר פשוטעֶר שפּראַכעֶ.

און ווייסט איהר וואָס נאָך? — גאָר אַם שעֶנסטען און גאָר אַם בעסטען האָב איך זי געהעֶרט אַמאָל אויס דעֶם מויל פון איין אַלטעֶ טערקישעֶ־באָבעֶ, אָט אין יענעֶר גוטער גאָלדענעֶר ציײַט בעֶת מײַן יונג בלוט האָט מיך פּעֶרטראָגען צו ווײַטעֶ פעֶלקעֶר און ווײַטעֶ לענדעֶר און איך בין אַמאָל געבליבען צווישעֶן אַראַבעֶר אין אַ ווײַטער אַראַבישער קאָלאָניעֶ...

און אָט דאַכט מיר גאָר, ווי עס וואָלט זײַן ערשט נעכטען געוועֶן: אין גאָרטען אויף דער גראָזבאַנק זיצט די אַלטעֶטשקעֶ. די זון איז זיך פאַמעֶליך אונטערגעגאַנגען און די קינדערלעך זיצען ארום און ארום, יונגעֶלעך און מעדעלעך, אײניקלעך און אוראײניקלעך, און אַלעֶ האָרכען מיט גרויס כונה און מיט גליהעֶנדיגעֶ בעקעֶלעך, אַז עס זאָל נור חס וחלילה קײן אײנציג וואָרט נישט פערלוירען געהן. — זים איז דאָס ליכט וואָס גיסט זיך אַראָב פון די לעֶצטעֶ שטראַהלען פון דער זון, בלוי איז די לופט אַרום און אַרום און קלאָר ווי קריסטאַל, און אָט זשוזשען גאָלדענעֶ

פאַרביגנע זומער־פעגעלעך אָהנע צאָהל דורך יענע לופט, אז די קינדער פּאַטשען אַזש מיט די הענטלעך און שרייען אז דאָס זענען גאָר קליינע ליעבע מלאָכים'לעך...

און די אַלטעטשקע דערצעהלט און דערצעהלט.

איהר ווייסט דאָך, קינדערלעך, – העבט זי אָן – ווער אַללאַה איז, וואָס וואָהנט אויבען אין הימעל, און מסתמא ווייסט איהר אויך, אז חוץ אַללאַה וואָהנען דאָרט אויבען אין הימעל אויך טויזענד און מיליאָנען מלאָכים, אַזוי אַז ביז צום היינטיגען טאָג קען מען דאָס באין אופן ניט דערגעהען, וואָס איז דאָרט מעהר פערהאַנען, צי מלאָכים צי שטערען. און אָט יענע גוטע ליעבע מלאָכים האָבען דעם גאַנצען ליעבען טאָג גאָר נישט וואָס צו טהון אַחוץ פרעהליך און לוסטיג צו זיין, צו זינגען און צו לויבען, אַללאַה'ס וואונדער צו דערצעהלען און אַללאַה'ן אָבצוגעבען זיין שבח און זיין כבוד, און ווען אַללאַה דערהויבט זיך פון זיין אָרט, דאָ דערהויבען זיי זיך אויך און רופען אויס: הייליג! הייליג! הייליג! – דאָס איז די גאַנצע גרויסע תורה וואָס זיי האָבען צו טהון דעם גאַנצען ליעבען טאָג, און ווען זיי ווערען אַ ביסעל מיעד אונ אָבגעמאַטערט פון אָט דער דאָזיגער שווערער אַרבייט, דאָ ווערען זיי פריי געלאָזט, און זיי מעגען דאַן טהון וואָס זיי האָבען נור חשק. דאָ נעמען זיי זיך צונויף און העבען אָן צו שטיפען און צו רעגיערען, צו שפּרינגען און צו האָפּסען, צו קונדס'ען און לצנות צו טרייבען, און דאָ העבען זיי זיך אָן אַרום צו קייקלען אויף דעם גאָלדענעם זאַמד און אויף די בערגלעך ווייכע שטערען, אָדער האַפּען זיך אָן איינס דאָס אַנדערע ביי די פליגעלעך, בכדי צו שפּיעלען אין פערדלעך, אָדער קלויבען זיך אָן אַ פולען בוזעם ווייכע קליינע שטערענדלעך און וואַרפען זיי דאַן איינס דאָס אַנדערע אין קאָפּ אַריין, אָדער חאַפּען אַ פּאָר פעדעם לאַנגע דיקע שטראַהלען און בינדען דאַמיט איינס דאָס אַנדערע אומפערהאָפּט, און אַז איינעם געראָט אַזאַ מין קונדס'עריי און חברה דערזעהט עס, דאָ פּלאַצען זיי אַלע אַרויס

מיט א שטורמיש געלעכטער פון רוישען און קלאפען מיט די ווייסע קליינע פליגעלעך און פרייען זיך און רעגירען און רוישען און שרייען, ביז דער הימעל ווערט אוש נישט צעפלאצט פאר גרויס רעש. יא, יא, מיינע קינדערלעך! דא אויף דער ערד, אז די יונגעלעך ווערען ווילד און מאכען אן א רעש, דא פלאצט א מאל די ערד פאר גרויס רעש, אבער אים הימעל אז עס מאכט זיך א מאל אזא מעשה, דא פלאצט פראסט דער הימעל. זעהט איהר אבער: אים הימעל, ווען א קליין מלאכ׳ל רעגירט א ביסעל צופיעל ארום, דא רופט איהם אללאה אין א זייט און העבט איהם אן מוסר צו זאגען און רעדט צו איהם רייד וואס נעמען אן ביים הארץ און לייענט איהם פאר א גאנצע תוכחה, אדער עס מאכט זיך אמאל אז ער לעגט אויף איהם ארויף דאך עפיס א קליינע שטראף און שטעלט איהם אין א ווינקעלע פונ׳ם הימעל, און דארט מוז נעבעך דאס מלאכ׳ל אזוי לאנג שטעהען, ביז זיין זינד ווערט איהם פערגעבען און ביז אללאה רופט איהם צוריק און דערלויבט איהם ווידער פאר זיין הייליגען וואלקען צו שטעהען. — און יעצט מיינע ליעבע אייניקלעך און אוראייניקלעך, אז איהר וועט זיין גוטע, ארענטליכע קינדער און וועט אייביג פאלגען, דא וועל איך אייך דערצעהלען א מעשה, וואס האט אמאל פאסירט מיט אזוי א קליין מלאכ׳ל...

— דערצעהלט! דערצעהלט! דערצעהלט! מיר אלע דא וועלען שוין זיין גוט און ארענטליך און וועלען אייביג פאלגען!

א מאל און א מאל איז געוועזען אים הימעל א מלאכ׳ל און זיין נאמען איז געוועזען... יא יא, דעם נאמען האב איך שוין פערגעסען... און דאס איז געוועזען, א קליין שען מלאכ׳ל, קליין ווי א חדר־יונגעל און שען ווי א שפיעלצייג, מיט פולע, רונדיגע בעקעלעך און מיט בלויע אייגעלעך, וואס האבען געלייכט ווי צווייגנען, און מיט רויטע ליפעלעך, ווי די קירשען, און מיט ווייסע פליגעלעך, ווי דער פריש געפאלענער שנעע; און דאס דאזיגע מלאכ׳ל איז געוועזען אזוי זיס און אזוי ליעב פון קאפ ביז צו די

פּים, אָהן איין איינציגען פעהלער, און אויך זיין הערצעלע אין איהם איז געווען אַזוי זיס און אַזוי ליעב – דען ווען נישט דאָס, דאָ וואָלט ער דאָך גאָר נישט געקאָנט זיין א מלאך. אָבער עס מאַכט זיך אמאָל, אַז אויך דער הימעל האָט אַ פלעק און אויך אַ מלאך האָט אַ חסרון! נאַטירליך זענען דאָס נור הימלישע פלעק און נור מלאָכים׳דיגע חסרונות – און שטעלט אייך פאָר, אַז אויך אונזער מלאָכ׳ל איז נישט געווען גאַנץ פריי פון אַ חסרון. אמת איז אמת, ער האָט נישט חלילה עפּעס איין עולה געטהון אָדער איין עבירה אָדער אַ פערברעך, און נור אַ שטיקעל ליץ איז ער געווען און האָט ליעב געהאַט אָפּט קאַטאָוועסלעך צו טרייבען, אזוי אַז די איינוואָהנער פון הימעל האָבען געקענט שרייען געוואַלט פאַר גרוים קרענקונג. און אַללאַה האָט אַלעס געזעהען און האָט זיך געמאַכט אוועק קוקען און האָט דעם ליבען קינד גאָר נישט געטהון דערפאַר, דען ליעב און זיס איז דאָס קליינע מלאָכ׳ל געווען אַפילו ביי אַלע זיינע קאַטאָוועסלעך און אַלע זיינע גלעכטערלעך, און אַללאַה האָט איהם ליעב געהאַט און ער איז ביי איהם געווען דאָס מוזינעק׳ל, און אַללאַה האָט געמוזט יעדעס מאָל לאַכען און האָט איהם גערופען: קונדס! – עיקר זאַך האָט אונזער מלאָכ׳ל נישט געקענט ליידען מוסר־ספרים, ווי למשל די ערנסטע פּרקים פונ׳ם קאָראַן, דען ער איז געווען אומגעדולדיג צו זיצען שטיל און אויסצוהערען דעם שטייפען מוסר, און ער פלעגט זאָגען, אַז אַ זעלכע היילינע ספרים זענען נור געמאַכט פאַר מלאָכים׳ס וועגען אויף די עלטער, אָדער פאַר מענשען׳ס וועגען וואָס וואָהנען אויף דער ערד, און נישט פאַר יונגע קליינע מלאָכים׳לעך, וואס האָבען גאָר ליעב אַ הוליע צו געבען און זיך צו פרייען מיט דעם לעבען. – אַמאָל האָט זיך געקענט מאַכען, אַז עפּעס אַ רוח האָט אָנגענומען אונזער קליין מלאָכ׳ל, און עס האָט זיך איהם פערגלוסט אַ שטיף צו געבען, דאָ האָט ער זיך צוגעחאַפּט שטילערהייט צו דעם אוצר פון שנעע און האָט אזוי לאַנג געלויערט ביז ער האָט אָנגעקריגען דעם שליסעל פונ׳ם אוצר, און דאָ האָט ער פאַמעליך געעפענט

דעם אוצר, און אז ער האט דערשמעקט, אז עס איז נאך ווארעמלעך אויף דער ערד און די מענשען דרעהען זיך נאך ארום אין זייערע לייכטע זומערדיגע מלבושים, דא האט ער מיט איין מאל אראפ געווארפען אויף דער ערד גאנצע בערגלעך שנעע, אזוי אז עס איז פלוצלונג געווארען אונטען אויף דער ערד א פראסט פון 20 גראד און די מענשען האבען אזש געציטערט און געקלאפערט מיט די צעהן און האבען גאר נישט געקענט קלערען, ווער איז דאס דער בעל־מלאכה פון דער דאזיגער פלוצליגער קעלט. אדער עס האט זיך אמאל געמאכט, אז ער האט געזעהען ווי די פרומע מחמדאנער לויפען אין דעם הייליגען חודש ראמאזאן צו די נאכט־תפלות און ריכטען אב א מין גאטעס־דיענסט אונטער דעם פרייען הימעל, ווי די מצוה איז, דא איז איהם אנגעקומען פלוצלונג זיין קונדס'ערײַ, און דא איז ער געלאפען גיך ביז צום סמבטיון העליון — דען אויך אויבען אין הימעל איז דא א סמבטיון — און האט גיך געחאפט דעם מזל „עמער", און האט איהם פול געשעפט מיט וואסער און האט דאס וואסער אראב געגאסען גלייך אויף דער ערד, און דא איז אונטען געווארען פלוצלונג א שלאקס־רעגען, און דאס פרומע פאלק אין מיטען בעסטען אבריכטען זענען געביך משוגע'נער־הייט געלאפען ווי אין א מהומה, מיט די ספרים אין די הענט, און האבען זיך געביך גאר נישט געקענט קיין עצה געבען, און אז דאס קליינע מלאכ'ל האט דערזעהן די מהומה וואס ער האט אנגעשיקט אויף די פרומע מחמדאנער, דא האט זיין הערצעל געלאכט אין איהם פאר פרייד און דא האט עס ארויסגעלאזט א מין שטורמיש געלעכטער און האט געטאמפעט מיט די פיסעלעך אויף די בלויע פאדלאגע פונ'ם הימעל און האט געשריען אויף איין קול: הורא! — אמאל האט ער געזעהען ווי די ליכטיגע לבנה שיינט אראב אויף דער ערד, און דא איז איהם אנגעקומען פלוצלונג זיין שטיפערײַ, און ער האט זיך אויפגעחאפט און האט אומגעדרעהט די גרויסע ליכטיגע שיסעל אויף די אנדערע זייט, און אויף דער ערד איז

פלוצלינג געוואָרען פינסטער, פינסטער ווי אין אַ זאַק, און די אָרעמע מענשען האָבען גאָר נישט געוואוסט, וואָס דאָ איז אַזוינס מיט זיי געשעהען, דען דער היילינגער „לוח" האָט דאָך פונקט נביאות געזאָגט, אַז עס וועט זיין ליכטיג. אָדער אַמאָל האָט זיך געמאַכט, אַז אַללאַה האָט גענומען די לבנה און האָט זי איינגעשלאָסען אין איהר פוטערפאַס, כדי עס זאָל זיין פינסטער אויף דער ערד און די מידע מענשען זאָלען קענען זיס שלאָפען און אויסרוהען אַ ביסעל פון זייער גאַנצער שווערער פראַצע, און דאָ האָט זיך אונזער זיס, קליין, ווילד מלאָכ'ל אויפגעכאַפּט און האָט זיך שטילערהייט אַריינגע'גנב'ט דאָרט וואו די לבנה ליגט בעהאַלטען אין אַללאַה'ס שאַפע, און דאָ האָט ער אַרויס גענומען די לבנה אויס איהר פוטערפאַס און האָט אויסגעבויערט אַ לאָך אין די פאָדלאָגע פון'ם הימעל מיט דעם עגבעריל פון זיין פעדער-מעסער'ל וואָס ער האָט געקריגען געשענקט צו דעם טאָג אַז ער האָט אָנגעהויבען קאָראַן, און דאָ האָט ער די לבנה אַריינגעשטופּט אין אָט יענעם לאָך, און פלוצלינג איז געוואָרען ליכטיג אויף דער גאַנצער וועלט; און דאָס מלאָכ'ל האָט זיך אַ ניעדערגעשטעלט הינטער די לבנה און האָט אַראָבגעקוקט אויף דער ערד, צו זעהען וואָס עס טהוט זיך דאָרט, און דאָ זעהט ער וואָס פאַר אַ גערודער, וואָס פאָר אַגעפילדער, וואָס פאַר אַ פערדרעהעניש עס טהוט זיך דאָרט! דען דיא מענשען האָבען געגלויבט דעם „לוח" און האָבען זיך פערלאָזט אַז עס וועט זיין פינסטער און דאָ האָבען זיי געהאַלטען פונקט אין בעסטען מיטען פון אַלע זייערע שמדקייטען און פערברעכען און עבירות: מענשען וואָס האָבען גאָר נישט געוואָלט אייגנם דאָס אנדערע קושען, זיי האָבען דוקא זיך געקושט און געהאַלזט מיט גרויס ליעבשאַפט, און מענשען וואָס איינער דעם אַנדערען האָט דוקאָ געוואָלט ליעב האָבען, זיי האָבען נעבעך זיך גאָר נישט ליעב געהאַט, און אַדרבא, זיי האָבען זיך גאָר געשלאָגען און געפּאַטשט, איינער דעם אַנדערן, און דער איינגענער מאַן האָט געשלאָגען און געפּאַטשט זיין אייגען ווייב; און עטליכע פון די

מענשען זענען געוועזען אויפגעשטאנען אין דער פינסטער אונטער־צוגראבען הייזער און אויסצוזוכען אויף גנבות און גזלות, און דא האט פלוצלינג די לבנה אנגעהויבען שיינען און די גאנצע וועלט האט געזעהן זייער שענדליך טהון; און דאס קליינע מלאכ׳ל האט דאס דערזעהען און דא האט ער אנגעהויבען צו פאטשען אין די הענטלעך און צו טאמפען מיט די פיסלעך און צו שפרינגען און צו שרייען און צו לאכען אויפ׳ן קול, אז דער הימעל האט אזש אנגעהויבען צו פלאצען פאר גרויס רעש.

אבער נישט בלויז מיט די איינוואהנער פון דער ערד האט אונזער קליינער מלאכ׳ל א זעלכע קאטאוועסלעך געטריבען, דען טיילמאלם האט זיך איהם גאר פערגלוסט, זיינע מחזקות אויך מיט די הימעלס־לייט צו מאכען. — אמאל האט ער געזעהען אבו־בקר, דעם הייליגען, גרויסען נביא, זיצען אין א ווינקעלע און חאפען א דרעמעל, דען אבו־בקר איז איין אלטער מאן און איז מיעד און אבגעמאטערט, און אז ער זעצט זיך אוועק אויף איין מינוט, דא בעפאלט איהם באלד א שלאף; און דא איז אונזער מלאכ׳ל ביי איהם גראד פארביינעגאנגען און האט דערזעהען די טאבאק־פושקע וואס דער אלטער האלט אין האנד, און אט איז אונזער מלאכ׳ל זיך אין די הימלישע קיך אריינגעפלויגען, דארט וואו עס קאכען זיך אלע גוטע זאכען פאר די פרומעס ווענען, און די גוטע זאכען קאכען זיך אין קעסעל מיט א סך זאלץ און א סך פעפער ווי עס געהערט צו זיין; און דא האט ער ארויסגענומען זאלץ און פעפער און איז גיך צוריק צו אבו־בקר׳ן און האט שטילענקער־הייט איהם אריינגעלעגט דאס זאלץ אין דעם פעפער אין די פושקע אריין, און אז דער אלטער איז דערוואכט און האט גענומען א שמעק טאבאק ווי דער שטייגער איז, דא איז איהם דאס זאלץ און דער פעפער געשטיגען אין די נאז אריין, און דא האט ער אנגעהויבען שטארק ניסען, איינמאל און צוויימאל און דריימאל, אז עס האט גאר נישט געוואלט קיין סוף נעמען, און דער אלטער געבעך איז געווארען צו שאנד און צו שפאט ביי אלע יונגע.

מלאָכים׳לעך, און אַלע האָבען געלאַכט אויפ׳ן קול, און אונזער מלאָכ׳ל האָט געלאַכט מעהר ווי אַלע. אָבער אַ זעלכע געלעכטערלעך ווי ער האָט זיך געמאַכט מיט אבו־בקר׳ן האָט ער געמאַכט אויך מיט מחמד און מיט זיין ווייב כדירזשאָ אַליין. אַמאָל איז ער זיך שפּאַציערען געפלויגען אין דעם גן עדן העליון, און דאָ האָט ער אויף אַ גראָזבאַנק אים גאָרטען דערזעהען ווי מחמד זיצט מיט זיין ווייב כדירזשאָ, און מחמד האַלט זיין קאָפּ אין זיין ווייב׳ס שויס, און איז ענטשלאָפען געוואָרען, און כדירזשאָ האַלט אין דער האַנד אַ קאַם און קעמט איהם זיינע האָר און רייניגט זיי, ביז זי איז אויך ענטשלאָפען געוואָרען. דאָ איז אונזער מלאָכ׳ל פאַמעליך אויף די שפּיץ נעגעל צוגעגאַנגען, און האָט צוגעבונדען כדירזשאָ׳ס צאָפּ צו מחמד׳ס באָרד, און האָט זיי פעסט פערקניפּט, און איז שטילערהייט אַוועק פון דאָרט. ווי אָבער די אַלטע לייט זענען דערוואַכט און האָבען געזעהען אַז זיי זענען צונויף געבונדען, האָבען זיי זיך געוואָלט גראָד אַ ביסעל צו ווערטלען, ווי דער שטייגער איז צווישען מאַן און ווייב, און האָבען געוואָלט איינס פון דאָס אַנדערע ענטלויפען, און האָבען אָבער נישט געקענט, דען זיי זענען דאָך געווען צונויף געבונדען, דאָ זענען זיי געוואָרען צום געשפּעט פאַר׳ן גאַנצען הימעל, פון איין עק הימעל ביז צום אַנדערען, און די מלאָכים און די שרפים און די כרובים זענען אַרויסגעפּלאַצט מיט אַ שטורמיש געלעכטער ווי זיי האָבען די דאָזיגע זעלטענע ערשיינונג דערזעהען, דען אַ זעלכעס האָבען די איינוואָהנער פון הימעל נאָך נישט געזעהען זייט דער הימעל שטעהט.

און אַללאַה האָט געזעהען און געהערט און געוואוסט אַלדינג וואָס זיין ליעב מלאָכ׳ל טהוט, און האָט איהם געשוויגען און האָט איהם קיין בייז וואָרט נישט געזאָגט און האָט איהם געלאָזט ווייטער אַ זעלכע מעשׂות אָבאַרבייטען, דען ער האָט איהם זעהר ליעב געהאַט, און טיילמאָל האָט ער ביי זיך אין האַרצען שטילערהייט זיך גאָר געפרייט איבער אַלע יענע

קונדס׳ערייען און אויסגעלאַסענע מעשׂה׳לעך וואָס זיין ליעב, ווילד, אויסגעלאַסען מלאָכ׳ל פּערפּיהרט, און פלעגט ביי זיך זאָגען: פרייא דיך, קונדס׳ל! — דען וויסען זאָלט איהר, מיינע ליעבע אייניקלעך און אוראייניקלעך, ס׳איז אַ ליגענד וואָס מען האָט אויסגעטראַכט, אַז אַללאַה איז אַ בייזער און געהט אַ גאַנצען טאָג אַרום מיט גרימצאָרן און דק ער דונערט און בליצט — אדרבא! אויך ער וויל אַז דער הימעל זאָל אייביג זיין לוסטיג און פרעהליך און אַלעם זאָל זיין אויפגעדוימט און אַלעם זאָל לאַכען און פרייען זיך.

אָבער יעדע זאַך מיט אַ מאָס! ווי אונזער מלאָכ׳ל האָט איבערגעהאַפּט אַ ביסעל דאָס שנירעל און זיין אויסגעלאַסענקייט האָט שוין גאָר קיין מאָס און גאָר קיין גרעניץ ניט געהאַט, דאָ האָט אויך אַללאַה נישט מעהר געקענט שווייגען און האָט איהם געמוזט אַ ביסעל בעשטראָפען.

— איהר ווילט וויסען, קינדערלעך, ווי דאָס איז צוגעגאַנגען? — גאַנץ פּראָסט, זאָג איך אייך!

אין איינעם שענעם פריהמאָרגען קומט זיך אונזער מלאָכ׳ל אין דעם שטאַל אריין, דאָרט וואו עס שטעהט אַללאַה׳ס „וואָגען“ און דאָ חאַפּט ער זיך צו די מלאכה און פיהרט אַרויס דעם וואָגען פונ׳ם שטאַל, און גיך לויפט ער צו די מזלות און נעמט פון די צוועלף מזלות אַלעם וואָס ער קען אָט יעצט ברויכען, למשל דאָס מזל „לעמעל“ און דאָס מזל „אָכס“ און דאָס מזל „ציקעלע“ און דאָס מזל „לייב“ און שפּאַנט זיי אַלע איין אין דעם וואָגען, און דאַן נעמט ער דאָס מזל „בויגען“ און הענגט איהם אַריבער פאָרענט פאַר דעם וואָגען, אַז עס זאָל זיין מיט אַ דוגאָ פון פאָרענט, און דאָס מזל „צווילינג“ זעצט ער אַוועק אין וואָגען אַריין און ער אַליין זעצט זיך אַוועק אויף די קעלניע פאָרענט, און הײַדא! מיט אַ גרויס געטומעל און געפּילדער און גערעש פאָהרט מען אין איין אימפּעט פון איין עק הימעל ביז צום אַנדערען עק! צום סוף אַז אונזער מלאָכ׳ל איז אָנגעקומען אין די

שענסטע און פֿאָרנעהמסטע גאַס פֿון דעם הימעלס גאַסען, דאָרט אין די הויפּטגאַס אַריין וואָס ווערט אָנגערופֿען „מילך־גאַס“, דאָ האָבען פלוצלינג די שטילע פֿאָרנעהמע אײנוואוינער פֿון דאָרט דערהערט דאָס גערעש פֿון אַ בײטש און פֿון רעדער און האָבען זיך אַלע אויפֿגעכאַפּט אין אײַן ציטערניש, און די מהומה איז געווען גאָר אומבעשרײַבליך, דען אַלע האָבען געמײנט אַז אַ שונא איז פלוצלינג בעפֿאַלען דעם הימעל, בכדי מלחמה צו האַלטען, און די געפּלאַסטערטע שטײנער פֿון דער מילך־גאַס זענען צעזעצט און צעשפּרונגען געוואָרען פֿאַר גרוים אײַלעניש פֿונ׳ם וואָגען, און אוים די שטײנער איז געוואָרען ברעקלעך און אוים די ברעקלעך איז געוואָרען שטערענדלעך – אָט ווי מיר זעהען עס טאַקי ביז צום הײַנטיגען טאָג. און אַלע אײנוואוינער פֿון אויבען, פֿון אײן עק הימעל ביז צום אַנדערען עק, האָבען אָנגעהויבען געוואַלט צו שרײַען, אַז אַזאַ מעשה רע האָט זיך נאָך נישט פּאַסירט זײַט דער הימעל שטעהט, און די עלטסטע לײַט פֿון הימעל געדענקען נישט אַז אַזוי אַ יונג, קלײן מלאכ׳ל זאָל זיך קענען אַזוינס אונטערשטעהן, דאָס געשפּעט צו האָבען פֿון אַלטע בכבוד׳ע לײַט, און די אַלטע האָבען אָנגעהויבען זיפֿצען און קלאָגען און אויקען, אַז „אַפילו אין הימעל האָט מען אויך שוין מעשטײנס געזאָגט קײן מנוחה נישט“! און דאָ האָבען זיי געהאַט בדעה אַהין צו געהן ביז צום הײליגען וואָלקען, און צו דערצעהלען אַלדינג אַז אַללאַה אַלײן זאָל וויסען וואָס זײַן מוזיניק׳ל האָט אָנגעמאַכט. נור איהר ווײסט דאָך, אַלטע לײַט רעדען נור מיט דעם מויל און טהון טהוען זיי גאָר נישט! אָבער, זעהט איהר, דאָרט אין הימעל אויפֿ׳ן עק פֿון דער מילך־גאַס אין אַ פֿערבאָרגענעם ווינקעל וואוינט זיך די „בתולה“, אָט יענע בתולה וואָס איז אויסגערעכענט צווישען די צוועלף מזלות, און דאָס איז אַ אײן אַלטע, פֿערגרינטע, אויסגעדאַרטע בתולה, וואָס האָט קײן מאַן נישט געקריגען, און זי זיצט דאָס אַלץ נאָך פֿעריאַדעט און פֿערביטערט און וואַרט אויף

איהר דערלעזער; און זי האט א געשליפען מיליכעל און א שפיצינ ציגנעל, אז אלע וואס וואהנען אויבען אין הימעל האפט אן א פחד ווען מען דערמאנט איהר נאמען. און דא איז די דאזיגע „בתולה" געלאפען אין איין איםפעט אהין ביז צום הייליגען וואלקען, אזן אז אללאה האט זי דערזעהען אנקומענדיג, דא האט אויך ער כביכול א ציטער געגעבען, דען ער האט גוט געקענט די געעהרטע „בתולה" און האט וואהל געוואוסט אז אפילו דער שטן געהט איהר אויס'ן וועג. אבער דאס מאל האט דאך די „בתולה" רעכט, וועהר וועהר האט זי רעכט! איין אומרעכט איז אין הימעל געשעהען, א מעשה וואס זאל גאר נישט געדאכט ווערען, און עס איז גאר נישט דא קיין אנדערע עצה ווי דעם פערברעכער צו בעשטראפען, און אפילו הארט, וועהר הארט, צו בעשטראפען! - און דא האט אללאה גערופען צו זיך דאס קליינע מלאכ'ל און האט גערעדט צו איהם אזוי: „מארש! מארש ארויס פון הימעל און אראב אויף דער ערד, און דארט וועסט דו צווישען די מענשען וואהנען און וועסט נישט מעהר אין הימעל ארומווירטשאפטען. וועהסטו, דו ביזט דאך גאר נישט ווי א מלאך געוועזען, וואס איז רעכטשאפען און פרום און גוט, נור פראסט ווי א מחבל ביסטו געוועזען, וואס יעדעם הייליגע איז ביי איהם א געלעכטערעל און וואס אפילו א „בתולה" איז ביי איהם גאר נישט קיין מיוחס, איהר אבצוגעבען דעם נייטיגען כבוד. און דאריבער, מארש אראב אויף דער ערד, און דארט וועסטו וואהנען, ביז דער צארן פון דיינע פיינד וועט זיך א ביסעל האבען געלעגט, און דא ערשט וועסטו קענען צוריק צו אונז. אבער וויסען זאלסט דו: נישט איך וועל דיך צוריק נעמען אין הימעל אריין, נור דו אליין מיט דיין אייגענעם כח און מיט דיין אייגענעם פערשטאנד מיזט וועהען צוריק צוקומען, און פון הימעל וועט קיינער נישט זיין וואס וועט דיר דאביי עפעס העלפען!"

און אללאה האט געלאזט א שהערען שלאף פאלען אויף אונזער מלאכ'ל און אין שלאף האט ער איהם די שנעע-ווייסע פליגעלעך אבגעשניטען.

ווי דאָס קליינע מלאָכ׳ל איז דערוואַכט געוואָרען, דאָ האָט ער זיך אויסגעריבען די אייגעלעך און האָט זיך אומגעקוקט אויף אַלע זייטען, און דאָ האָט ער געזעהען, אַז ער ליגט אויף דער ערד אין אַ גאָרטען אויפ׳ן פעלד, און אַ רויזען־ריח קיצעלט איהם ביי די נאָז־לעכעלעך, און זיסע ליכט־שטראַהלען צוגיסען זיך איבערן גאַנצען פלאַץ, און זומער־פייגעלעך און זשוקעס שווימען אַרום אין דער קריסטאַל־ריינער לופט, און אויבען אין דעם בלויען ים אונטער׳ן הימעל פליהען אַרום די פייגעלעך און זינגען און זינגען, אָהן אַ סוף, אָהן אַ מאָס. דאָ האָט ער זיך געדרעהט אַהין און אַהער, און פערוואונדערט האָט ער אַלעס אָנגעקוקט, און האָט גאָר נישט געוואוסט, וואו ער איז דאָ אין דער וועלט; און נור איינציגוויז, איינציגוויז האָט ער זיך אָנגעהויבען צו דערמאַנען, און דאָ האָט ער זיך דערמאַנט און געדענקט אַלדינג וואָס האָט זיך מיט איהם אָבגעטהון אין די לעצטע פאָר שעה און דאָ איז איהם פלוצלינג געוואָרען עפּעס אַזוי אומעטיג און טרויריג, און ער האָט אָנגעהויבען צו טראַכטען און צו טראַכטען. אָבער דאָס לאַנגע טראַכטען און די טיעפע מחשבות האָט אונזער מלאָכ׳ל פון תמיד אָן נישט ליעב געהאַט, און זיי זענען איהם געוואָרען לעסטיג אויך אַצונד, און דאָ האָט ער געלאָזט דאָס טראַכטען און דאָס קלערען, און האָט אָנגעהויבען מיט כונה בעטראַכטען און בעקוקען אַלעס אַרום און אַרום, און דאָ האָט ער געזעהען אַז דאָס אַלעס איז גאָר נישט אַזוי שלעכט, און אַלעס האָט איהם אָנגעהויבען צו געפעלען. און אויפגעהאַפט האָט ער זיך און איז אַהין צום פרישען קוואַל, אין דעם טייך מיט די טאַנצעדיגע וועלען און מיט די קליינע און גרויסע פישעלעך, און די בלומען און די רויזען האָט ער מיט חשק בעטראַכט, און אַרומגעשפּרונגען איז ער פון בלום צו בלום און פון רויז צו רויז, און איז געווען גליקליך און צופריעדען, לוסטיג און אויפגערוימט, ווי נאָך קיינמאָל נישט. „איהר ליעבע זומער־פייגעלעך"! האָט ער גערופען — וואו איהר וועט פליעהען, וועל איך אויך פליהען און וואו איהר וועט טאַנצען, וועל איך אויך

טאַנצען, אַלעס גלייך מיט אייך״! און דאָ האָט ער געפּרובט אויפהויבען זיך פון דער ערד און מיטפליהען, אָבער — אַ צרה איז איהם געשעהען! — אַללאַה האָט ביי איהם דאָך צוגענומען זיינע פליגעלעך און ער האָט עס גאָר נישט געוואוסט, דען אַללאַה האָט זיך געטראַכט: זאָל ער נור נישט קיין פליגלען האָבען און זאָל ער נישט צו גיך צוריק אויפ׳ן הימעל אַרויף. „גם זו לטובה! זאָל דאָס זיין צום גוטען״! האָט אונזער מלאָכ׳ל אויסגערופען און האָט זיך צוויי טרעהרען אויסגעווישט פון זיינע צוויי אויגען, פון דעם רעכטען און פון דעם לינקען אויג, איין טרעהר פאַר גרויס טרויריגקייט און איין טרעהר פאַר גרויס שמחה — „ווי עס ווייזט זיך אויס וועל איך שוין ניט קענען צוריק אויפ׳ן הימעל אַרויף, ביז מיינע פליגלען וועלען מיר ווידער וואַכסען. אָבער אויך די ערד געפעלט מיר גאָר נישט שלעכט; זי איז גאָר נישט אַזוי שלעכט און אַזוי מיאוס ווי מען האָט מיר אייביג אנגערעדט אין הימעל! אַדרבא, אַלעס איז דאָ אַזוי לוסטיג און אַזוי אויפגעראָמט דעם גאַנצען טאָג, און קיינער פערלאַנגט גאָר נישט פון מיר אַז איך זאָל געהען שטענדיג איינגעשפאַנט אין דעם חאָמאָנט און צו זיין פרום און שטיל און געלאַסען פון דער פריה ביז ביי נאַכט״. אַזוי האָט אונזער ווילד, זיס מלאָכ׳ל צו זיך גערעדט, און דאַן האָט ער זיך אויפגעחאַפט און איז אַרומגעשפרונגען מיט די זשומעדיגע בינען און מיט די רוישעדיגע פליעגען און מיט די קוואָקעדיגע פרעש און מיט די שרייעדיגע איידעקסען; און אַללאַה אויבען אין הימעל האָט דאָס אַלעס געזעהען און האָט זיך בעהאַלטענערהייט צוגעקוקט צו אַלעס וואָס זיין ליעב מזיניק׳ל טהוט, און זיין האַרץ האָט זיך געפרייט און ער האָט איהם ליעב געקריגען טויזענד מאָל מעהר ווי פריהער.

צו מאָרגענס אין דער פריה, אַז עס איז טאָג געוואָרען, דאָ איז אונזער מלאָכ׳ל אויפגעשטאַנען גאַנץ צייטליך און איז זיך אַ ביסעל געגאַנגען אונטער מענשען און האָט אָנגעהויבען אונטער

מענשען צו ווײַלען זיך – עטליכע טעג און עטליכע וואָכען איז זיך אונזער מלאָכ'ל אַזוי געווען אונטער מענשען, און זײַ זענען איהם גאָר נישט קשה געפעלען געוואָרען, און ער האָט אײַנגעזעהען אַז זײַ זענען טויזענדמאָל בעסער ווי זײַער שם וואָס מען האָט זײַ געמאַכט אויבען אין הימעל, און דאָ האָט ער זיך זעהר געפרײַט מיט זײַ און נור שטילערהײַט האָט ער געמוזט לאַכען איבער זײַ, אַז ער האָט זיך אַמאָל צוגעהערט צו זײַערע חקירות און זײַערע תורות און זײַערע סיסטעמען און פילאָסאָפיען, וואָס אײַנער לערנט מיט דעם אַנדערען וועגען גאָט און וועגען הימעל, וועגען גיהנם און וועגען שטן, און יעדער מײַנט אַלץ אַז ער האָט דאָס דעם גאַנצען אמת שוין געפונען, און אַלע צוזאַמען זעגען זיך דאָך טועה פון קאָפּ ביז צו די פיס און ווײַסען דאָך לחלוטין גאָר נישט וואָס זײַ רעדען; יעדעם מאָל האָט געמוזט אונזער מלאָכ'ל שמײכלען – אָבער דעם אמת האָט אויך ער זײַ נישט געזאָגט.

און אַזוי זענען אוועק געגאַנגען וואָכען און חדשים.

און זעהט איהר, מײַנע קינדערלעך: אײנציגווײַז, אײנציגווײַז האָבען די מענשען אָנגעהויבען בײַ איהם זײַער חן צו פערליערען און האָבען אָנגעהויבען ווערען אַ ביסעל נאַריש אין זײַנע אויגען און זײַער גרויסע און שטאַרקע חכמה האָט אָנגעהויבען פּלוצלינג בײַ איהם אַ פּנים צו האָבען פון פּראָסט נאַרישקײַט, און אויך די וועלט האָט אָנגעהויבען אויסצוקוקען בײַ איהם ווי אַ נאַרישע לעסטיגע וועלט, און אַלעס איז איהם געוואָרען לעסטיג און לאַנגווײַליג, און ער האָט דאַן געהאַט נור אײן וואונש: צו ענטקומען פון דאַנען וואָס גיכער – און דאָ איז ער געוואָרען טרויריג און אומיטיג און איז אַרומגעגאַנגען פערטראַכט און ווי פערחלום'ט.

„קענט איהר מיך נישט אויפהײבען און מיטנעמען ביז צו אללאַה'ן, וואָס וואָהנט אין הימעל"? האָט ער די פויגעל געפרעגט וואָס פליהען ביז צו די וואָלקענס. „מהיכא תיתא"! האָבען איהם די פויגעל געענטפערט - „פון אונז ביז צום אָרט, וואו אללאַה

זיצט, איז סך־הכל נור איין טריט, און ווער נאָך קען, אַזוי גוט ווי מיר, דיך הויבען ביז צום הימעל"? – אָבער די דאָזיגע באַריהמערם האָבען נור געקענט זיך באַריהמען און מקיים זיין האָבען זיי נאָר נישט געקענט. ביז איבער'ן דאַך פון דעם הויכען „מינאַרעט" האָבען זיי דאָס קליינע מלאָכ'ל געקענט הויבען, און דאָ האָבען זיי זיך אָבגעשטעלט און ווייטער האָבען זיי שוין נישט געקענט, און דאָ האָט געמוזט דאָס מלאָכ'ל צוריק אַראָב מיט זיי אויף דער ערד, און איז שוין ווייטער געווען אויף דער ערד ווי פריהער.

„איז נישט פערהאַנען דאָ עפעס אַ געלעגענהייט וואָס פאָהרט גראָד אין הימעל אַריין"? האָט דאָס קליינע מלאָכ'ל אויסגערופען צו מאָרגענס אין דער פריה, ווי ער איז געשטאַנען אין גאַס אויפ'ן פעלד – „יאָ יאָ, עס איז פערהאַנען, מוזט אָבער גיך מאַכען און נישט באַלעמוטשען"! האָט איהם אַ שטאַרק, מעכטיג קול געענטפערט, און אין דער אייגענער מינוט איז אַ גרויסער מעכטיגער שטיין־אָדלער מיט לאַנגע מעכטיגע פליגלען פאַרביי געפלויגען איבער זיין קאָפּ אין דער הויך, און דאָ האָט אונזער מלאָכ'ל זיך ארויפגעכאַפּט אויף דעם אָדלערס פליגלען, און אַזוי זענען זיי ארויף אין די וואָלקענס אַריין און אַזוי זענען זיי צוזאַמען געפלויגען העכער און העכער, העכער און העכער, ביז זיי זענען געווען איבער די שפּיצען פון די העכסטע בערג, וואָס איין איי ביגער שנעע ליגט אויף זיי; אָבער העכער פון די דאָזיגע בערג האָט אויך דער אָדלער זיך נישט דערהויבען, דען ער האָט נישט געקענט מעהר, און פון דאָרט ביז צום הימעל איז דאָך פאָרט נאָך אַ שיין שטיקעל וועג. „אויך דו ביזט נאָר אַ באַריהמער, אַ פלוידער־זאַק!" האָט דאָס מלאָכ'ל זיך אויסגערופען און איז אַראָפּ פון אָדלער און איז געגאַנגען צו פוס און האָט זיך שטאַרק פערטראַכט.

„דו מוזט דיך צו די מענשען ווענדען – ציפּצעריפּ! ציפּצעריפּ!" האָט זיך אַ שוואַלב אָנגערופען, זיך ווענדענדיג צום מלאָכ'ל – „זעהסטו, איך האָב מיט דעם מענש יאָהרענלאַנג געוואָהנט,

מיר בײדע האָבען אײגענטליך א י י ן ראַך נור געהאַט, און איך קען איהם, זאָג איך דיר, גאַנץ גוט און גאַנץ גענױ, און הער וואָס איך זאָג דיר: אַ חכם איז דער מענש, קלוגער פון אַלע בעשעפעניִשען איף דער וועלט, און זײן עצה איז פראָסט גאָטליך, און דאַריבער ראַטה איך דיר: גערה אַ היין צו איהם. און ער וועט דיר שוין אַן עצה געבען – ציפצערים, ציפצערים!"

„דער מענש?!" האָט זיך דאָס מלאָכ'ל אָנגערופען און האָט זיך צולאַכט – דו טרײבסט אַודאי קאַטאָוועס מיט מיר, ווען דו זאָגסט: דער מענש איז אַ חכם; און איך, זעהסטו, איך האָב דאָך בײ איהם גאָר דאָס געגענטהײל געזעהען!"

„דאָס איז מסתמא נור אַזאַ צופאַל געװען, און טאַקי נור דאַריבער, ווײל געוועהנטליך האָבען רק נאַררען מיט מלאָכים צו טהון", האָט די שוואַלב געענטפערט – „אָבער פרוב דיך נור און זײַ גוט, וועסטו זעהען, וואָס פאַרע חכמים עס געפונען זיך צווישען די מענשען, און דו וועסט אײנזעהען, ווי גערעכט איך בין – ציפצערים, ציפצערים!"

„אָמן, הלואי זאָל אַזוי זײן ווי דו זאָגסט!" האָט דאָס מלאָכ'ל געענטפערט און איז אַוועק פון דאָרט און איז געגאַנגען העט, העט, ביז ער איז אָנגעקומען אין אַ גרויסע שטאָדט.

ענדליך איז ער געקומען צו אַ מענש, וואָס וואהנט אין אַ פרעכטיגען הערליכען פאַלאַץ, און דער דאָזיגער מענש האָט געהאַט אַ גרויסען ברײטען שטערן, און ווי דאָס מלאָכ'ל האָט דערזעהען אָט יענעם שטערן, דאָ האָט ער בײ זיך געטראַכט: אין אַזאַ שטערן וואהנען נור גרויסע הױכע געדאַנקען! און דער דאָזיגער מענש איז געזעסען בײַ זײן קאָנטאָר־טיש, און ווי דער מלאך איז שטילערהײט צו איהם צוגעגאַנגען, האָט ער גראָד געצעהלט די פעקלעך וואָס זענען געלעגען אָנגעהױפט פאַר איהם: „אײן מיליאָן – הונדערט מיליאָנען – טױזענד מיליאָנען" – האָט דער מענש געערעדט צו זיך אַלײן – „ווי עס ווײזט זיך אױס, האָב איך שוין מעהר מיליאָנען ווי אַללאה האָט שטערן אין הימעל; מײנע

געדאַנקען געהען אַלץ העכער און העכער און זיי שטייגען אריבער איבער די גאַנצע וועלט און גרייכען ביז צו די ווייטעסטע אינזולען, און ווער ווייס, אויב מיט מיין געלד וואָלט איך נישט זיין אים שטאַנד, מיר אַ הויז אויפצובויען אפילו אויף דעם העכסטען שטערען אין הימעל". און אונזער מלאכ׳ל האָט דאָס אַלץ געהערט און האָט ביי זיך געטראַכט: „ווען אַזוי, דאָ האָב איך דאָך פונקט אַריינגעטראָפען צו אַזאַ מענש ווי איך זוך! ווען דער דאָזיגער מענש האָט באמת אַזעלכע גרויסע און הויכע געדאַנקען, וואָס שטייגען ביז צו די וואָלקענס און וואָס גרייכען ביז אין די ווייטע הימלען אַריין, דאָ ברויך איך דאָך נור צו וואַרטען ביז אַזאַ געדאַנקען וועט אַרויס פון זיין שטערען, און דאָ וועל איך מיט איהם באַלד אַרויף גלייך אין הימעל אַריין". – און דער מלאך האָט געוואַרט און האָט געלויערט אויף אַזאַ געדאַנקען, און ווי אַזאַ געדאַנקען איז אַרויס פונ׳ם מיליאָנער׳ס קאָפּ, דאָ האָט זיך דאָס מלאכ׳ל אַרויף געחאַפּט אויף איהם און האָט אָנגעהויבען רייטען אויף איהם און איז געפלויגען און געפלויגען און איז געשוועבט און געשוועבט – און פון די מינוטען זענען געוואָרען שעה׳ן, און פון די שעה׳ן זענען געוואָרען טעג, און דאָס פליהען האָט גאָר קיין סוף נישט גענומען. אָבער ווי דאָס מלאכ׳ל האָט אָנגעהויבען זיך גוט אַרומקוקען, דאָ האָט ער דערזעהן, אַז נישט געשטיעגען זענען זיי, נור אַראָב גענידערט, נישט העכער זענען זיי געקומען, נור נידריגער, און עס פעהלט נור נאָך אַ ביסעל און זיי וועלען זיך באַלד אַרומקייקלען אין דער בלאָטע דאָרט אין דער טיעפעניש פון דער העל, אַנשטאַט וואָס זיי האָבען געמיינט צו קומען אין הימעל אַריין, און נישט ביז צו די שטערען זענען זיי אָנגעקומען נור ביז צו די געלד־זעק וואָס ליגען אויף דער ערד. דאָ האָט זיך אונזער מלאכ׳ל מיט אימפּעט אויפגעחאַפּט און האָט געראַטעוועט זיין נשמה און איז ענטרינען געוואָרען, און ביי זיך האָט ער זיך געטראַכט: ניין, מיט עשירות קומט מען נישט אין הימעל אַריין!

דאַן איז ער געקומען צו אַ מענש, וואָס ער געהט אָנגעטהון אין גאָלד־געשטיקטע קליידער און וואָס ער טראָגט אַ שווערט אין דער זײַט, בעזעצט מיט לויטער בריליאַנטען און עדעלשטיינער, און דאָס פּנים פון דעם דאָזיגען מענש איז פלאַמענ־רויט און איז פול מיט שטאָלץ און גרויסקייט און מאַכט און גבורה און זיעג. דאָ האָט אונזער מלאָכ׳ל באַלד פערשטאַנען, אַז ער איז דאָ אָנגעקומען צו איינעם עפּעס אַ גרויסען בעריהמטען העלד, וואָס האָט לענגער איינגענומען מיט זײַן גבורה און פעלקער אונטערטעניג געמאַכט מיט זײַן שטאַרקע האַנד; אַ מענש וואָס די ווײַטעסטע אינזלען זענען נישט פאַר איהם צו ווײַט און וואָס די הימעלס־זײַלען קענען זיך נישט בעהאַלטען פאַר איהם, אַזוי אַז אַזאַ מענש וויל נור, דאָ שטרעקט ער אויס זײַן האַנד און חאַפּט אָן די הימלען בײַ זײַנע זולען און שאָקעלט זיי אַ ביסעל אַהין און אַ ביסעל אַהער און שאָקעלט אַרויס פון זיי די שטערען און די מלאָכים און די אַלע געטליכע וועזען — און דאָ האָט עס אונזער מלאָכ׳ל שטאַרק אַהינ־געצויגען צו דעם דאָזיגען וואונדערליכען מענש, און ער איז געשטאַנען און האָט געוואַרט און האָט געלויערט, און ווי עס איז אַרויס אַ געדאַנקען פון דעם קאָפּ פונ׳ם העלד, דאָ האָט זיך אונזער מלאָכ׳ל צוגעאיילט און האָט זיך אַרויפגעחאַפּט אויף איהם און איז געריטען אויף איהם און איז געפלויגען און געפלויגען און איז געשוועבט און געשוועבט — אָבער באַלד האָט דאָס אָרעמע מלאָכ׳ל איינגעזעהען, אַז שוין ווידער פיהרט גאָר נישט דער וועג אין הימעל אַרײַן, נור אין די העל אַראָב. אַ רויטער בלוטיגער ים מיט רויטע בלוטיגע וועלען האָט זיך אויסגעגאָסען פאַר זײַנע אויגען, און זיי שוועבען אַלץ אויף רויטע בלוטיגע שיפלעך איבער יענעם רויטען בלוטיגען ים, און דער וועג געהט אַלץ נידריגער און נידריגער אין די העל אַראָב. דאָ האָט זיך אונזער מלאָכ׳ל אויפגעחאַפּט מיט איבפּעט און האָט זיך געראַטעוועט זײַן נשמה און איז ענטרינען געוואָרען, און בײַ זיך האָט ער זיך געטראַכט: ניין, מיט גבורה קומט מען נישט אין הימעל אַרײַן!

אַזוי לויפֿעדיג און נאָך אונטערוועגס זײַענדיג, איז ער פֿאַרבײַ געקומען פֿאַר אַ גרויס הויך הויז, און אין דעם דאָזיגען הויז זענען קאַטעדרעס פֿערהאַנען און אויף די קאַטעדרעס שטעהען מענשען מיט גרויסע דיקע ספֿרים; דאָס זענען פֿילאָזאָפֿישע ספֿרים, וויסענשאַפֿטליכע ספֿרים, חקירה־ספֿרים, אַלערהאַנד ספֿרים; און די דאָזיגע מענשען האָבען טיפֿע קנײַטשען אין די שטערענס און האָבען קיין איינציגע האָר אויף די קעפּ נישט, און זיי שטעהען פֿאַר זייערע תּלמידים און דרשנ'ען פֿאַר זיי איבער די סודות פֿון די הימלען און איבער די סודות פֿון גאָט־אַזוי אַז עס איז טאַקע נישט פֿערהאַנען איין איינציגע זאַך, וואָס די דאָזיגע חכמים און פּראָפֿעסאָרען זאָלען נישט גאַנץ דײַטליך וויסען. און אונזער מלאכ'ל האָט זיך אָבגעשטעלט און האָט געוואַרט און האָט געלויערט אויף איינעם פֿון די גרויסע און הויכע געדאַנקען, וואָס וועט אַרויס פֿון איינעם פֿון דער חברה, און האָט געוואַרט אַ טאָג און האָט געוואַרט עטליכע טעג און האָט געוואַרט עטליכע וואָכען און עטליכע חדשים, — אָבער אומזיסט, דען בײַ דער חברה איז כּלל נישט קיין געדאַנקען און קיין רעיון און קיין מחשבה פֿערהאַנען. דאָ האָט אונזער מלאָכ'ל ביטער אַרויסגערופֿען זיך: „אָך, איך האָב אַ טעות געהאַט! דאָס פֿאָלק דאָ איז אַ פֿאָלק גאַנץ אָהנע געדאַנקען, און איך האָב נאָר אומזיסט די צײַט פֿערבראַכט און געוואַרט!“ אוי דאָ האָט ער זיך אויפֿגעחאַפּט מיט איבּפּעט און איז ענטלאָפֿען געוואָרען ווי ווײַט די פֿיס האָבען איהם געטראָגען, און בײַ זיך האָט ער זיך געטראַכט: ניין, מיט חכמה קען מען נישט אין הימעל אַרײַן!

„עס איז פֿאַרט אַ ביסעל שווערער, ווי איך האָב בײַם אָנפֿאַנג געמיינט!“ האָט דאָס מלאָכ'ל געטראַכט בײַ זיך, און האָט געלאָזט זײַן קאָפּ אַראָב הענגען און איז געוואָרען אומיטיג און פֿער'מרה־שחור'ט. און דאָס קליינע מלאָכ'ל איז געוואַנדערט שטאָדט איין, שטאָדט אויס, לאַנד איין, לאַנד אויס, און איז געוואַנדערט וואָכען און חדשים לאַנג, און איז געוואַנדערט פֿון איין פֿאָלק

צוּם אַנדערעֶן פָאלק, פוּן איֵין מדינה צוּ דיֵ אַנדערעֶ מדינה, אוּן צוּם סוֹף איֵז ער אָנגעֶקוּמעֶן ווִידעֶר צוּ יעֶנעֶם אָרט איֵם גאָרטעֶן אויפ׳ן פעֶלד, דאָרט וואוּ ער איֵז דערוואַכט דאָס עֶרשטעֶ מאָל נאָךְ זיֵין אַראָבקוּמעֶן פוּן היִמעֶל אויף דעֶר עֶרד.

אוּן דעֶר זוּמעֶר איֵז געֶלעגעֶן אויסגעֶגאָסעֶן אויפ׳ן גאַנצעֶן לאַנד אוּן עֶס האָט געֶגלאַנצט אוּן געֶשייַנט, אוּן דעֶר רויזעֶן־ריח איֵז זיךְ צעֶגאַנגעֶן איֵבעֶר דיֵ גאַנצעֶ עֶרד, אוּן זוּמעֶר־פייגעֶלעֶךְ אוּן זשוּקעֶס אוּן ביִענעֶן האָבעֶן געֶטאַנצט איֵן דעֶר וואַרמעֶר קריִסטאַל־ריינעֶר לוּפט, אוּן דיֵ פייגעֶלעֶךְ אוּנטעֶר דעֶם בלויעֶן היִמעֶל האָבעֶן געֶזוּנגעֶן אוּן געֶזוּנגעֶן. אויף דעֶם גראָז אָבעֶר איֵן דעֶם גאָרטעֶן איֵז זיךְ געֶלעֶגעֶן אויסגעֶשטרעֶקט אַ יוּנגעֶר מאַן, אוּן זייַנעֶ אויגעֶן זעֶנעֶן געֶוועֶן אויפגעֶהויבעֶן צוּם היִמעֶל, אוּן וויֵ ער האָט אַזוֹי געֶקוּקט איֵן היִמעֶל אַריין, דאָ האָט זיין פנים גאַנץ קלאָר עֵדוּת געֶזאָגט אויף איהם, אַז יעֶצט איֵז עֶר ווייַט פוּן דעֶר עֶרד אוּן פוּן דעֶר וועֶלט אוּן פוּן אַלעֶם וואָס טהוּט זיךְ דאָ אָב אַרוּם איהם אויף דעֶר וועֶלט, דעֶן זיין גייסט שטייַגט יעֶצט אַלעֶמאָל העֶכעֶר אוּן העֶכעֶר, אוּן שטייַגט ביֵז צוּ דעֶם אָרט וואוּ דיֵ וואָלקעֶנס זעֶנעֶן, אוּן פוּן דיֵ וואָלקעֶנס שטייַגט ער צוּם היִמעֶל, אוּן פוּן היִמעֶל שטייַגט עֶר ביֵז צוּם קדשי הקדשים פוּן דעֶר זוּן, אוּן פוּן דעֶר זוּן שטייַגט עֶר ביֵז צוּם אָרט וואוּ דעֶר כסא הכבוֹד שטעֶהט אוּן וואוּ עֶס זיִצט אַללאָה גאָר אַליין. — אָט דאָ האָט אוּנזעֶר מלאָכ׳ל אַריינגעֶקוּקט איֵן דיֵ אויגעֶן פוּן דעֶם דאָזיֵגעֶן יוּנגעֶן מאַן, אוּן עֶר האָט געֶזעֶהעֶן, אַז דיֵ אויגעֶן לייַכטעֶן וויֵ דיֵ זוּן אוּן דיֵ לבנה אוּן אַלעֶ שטעֶרעֶנס צוּזאַמעֶן, אוּן אָט אָט שטייַגט אַרויס אַ בליִץ פוּן דעֶם אויג פוּנ׳ם יוּנגעֶן מאַן, אוּן וויֵ דעֶר בליִץ שטייַגט אַרויס, דאָ שטייַגט עֶר אַלעֶמאָל העֶכעֶר אוּן העֶכעֶר, העֶכעֶר אוּן העֶכעֶר, אוּן דאָ האָט אוּנזעֶר מלאָכ׳ל ניִךְ זיךְ אָנגעֶחאַפּט איֵן אָט יעֶנעֶם בליִץ אוּן האָט זיךְ אויף איהם אויפגעֶחאַפּט אוּן איֵז אויף איהם געֶריִטעֶן אוּן — עֶס האָט ניִשט געֶדויעֶרט קיין רגע, דאָ איֵז אוּנזעֶר מלאָכ׳ל שוין געֶוועֶן איֵן

הימעל און איז שוין געשטאַנען צווישען די טויזענדער פון זיינע ברידערלעך, וואָס האָבען אויף איהם אומגעדולדיג די גאַנצע צייט געוואַרט.

„מאָלאָדיעץ!“ האָט אַללאַה זיך אויסגערופען און האָט געקלאַפּט אונזער קליין מלאָכ׳ל מיט לייטזעליגקייט אויף די פּלייצעס „אָבער זאָג מיר ווייניגסטענס ווער דער דאָזיגער מענש איז, וועלכער, ווען ער בליצט נור מיט דעם אויג, קען ער ברייננגען אין הימעל אַריין וועמען ער וויל נור“?

„איך ווייס ניט“, האָט דאָס קליינע מלאָכ׳ל געענטפערט,

און אַללאַה האָט מיט זיין ווייכע האַנד געגלעט די ווייכע ווידענע לאָקען פון אונזער קליין מלאָכ׳ל און האָט געשמייכעלט און האָט געזאָגט: דאָס איז דער פּאָעט“!

קידוש לְבָנָה.

אַ קינדער־מעשה.

„ווער עס איז מחדש די לבנה, דער קען זיכער זיין, אַז ער וועט נישט שטאַרבען דעם חודש מיט קיין „מִיתָה מְשׁוּנָה״. — זאָל איך אייך דערצעהלען די מַעֲשֶׂה פון יענעם טאָג, און וועלכען מיין קינדהייט און מיין תמימות און מיין גלויבען זענען מיר געשטאָרבען? — איך ווייס גענוי דעם טאָג, ווען דאָס איז געשעהען.

און אָפט, ווען עס קומט דער דאָזיגער טאָג, איז מיר ווי ווען איך וואָלט מוזען אויפשטעהען און אָנצינדען אַ יאָהרצייט־ליכט נאָך זיי, אַזוי ווי מען צינדט אָן נאָך אֶמת׳ע טויטע. פאַר מיר איז דאָך אויך דער טאָג אַ יאָהרצייט־טאָג!

איך ווייס היינט נישט מעהר גענוי, ווען איך האָב יענעם וואָרט געהערט — יעדענפאַלס מוז איך דעמאָלט געוועזען זיין נאָך גאָר אַ קליין קינד, און דאָס וואָרט האָט זיך אין מיר איינגעבאַקען. אָפט הערט אַ קינד איין אונשולדיג וואָרט, וואָס אַ דערוואַקסענער רעדט אַמאָל אַרויס אָהנע כוון, און דאָס דאָזיגע וואָרט בלייבט קלעבען אין זיין געמיט אויף יאָהרען און צעהנדלינגער יאָהרען און אַמאָל ביז אין טויט אַריין. און איך, זעהט איהר, האָב געגלויבט אין יענעם וואָרט, נישט ווי מען גלויבט אין איין אורים־ותומים, דען איין אורים־ותומים האָב איך דאָך נאָך קיינמאָל נישט געהאַט געזעהען, נור ווי מען גלויבט אין זיין אייגען איך און אין דעם, אַז מען לעבט. עס גיט נישט קיין קינד, וועלכעס זאָל האָבען אַזוי געגלויבט! מיין גאַנץ וועזען האָט געגלויבט, מיין גאַנצער זין האָט געגלויבט, מיין גייסט און מיין

נשמה האָבּען אין מיר געגלויבּט און געוואוסט, אַז „ווער עס איז מחדש די לבנה, דער קען נישט שטאַרבּען דעם חודש״. דערפאַר בּין איך דאָך דערנצמאָל נאָך אַזאַ קינד געוועזען און גלויבּיג פון גאַנצען האַרצען!

אָ קינדהייט, אָ קינדער־תמימות, אָ קינדער־גלויבּען!

און איך געדענק —

אַ זיסע ליעבּליכע ווינטער־נאַכט, זיס פאַר די נשמה און זיס פאַר די אויגען. אָפט איז די קעלט ליעבּליך און אַנגענעהם פאַר די נשמה, פּראַכט ווי ליכט פאַר'ן אויג. אַ זעלכע נעכט קענען נור די, וועלכע וואהנען אין די הויכע צפון־געגענדען. דער קנאַקעדיגער פראָסט ליעגט אויסגעבּרייט איבּער די גאַסען, אַז מען פיהלט אַזש ווי די בּיינער קנאַקען פאַר תענוג און דאָס האַרץ וואַכּסט. דער הימעל איז טיעף בּלוי און מערקווירדיג דורכזיכטיג, און די שטערען ווייזען אויס אַזוי גרויס ווי די פויסטען. יעדער שטערען ווי אַ פויסט, יעדער ווי אַ קליינע לבנה, און אָנגעזייט זענען זיי אויף דעם טיעף־בּלויען דורכזיכטיגען פעלד אין די טויזענדער, אין די הונדערט־טויזענדער, געדיכט, איינער נעבּען דעם צווייטען. און די שטערען לייכטען, און מינוטענווייז פלאַקערן זיי, און אָפט דאַכט זיך, אַז זיי וואַכּסען און ווערען גרעסער. און די לבנה איז גרויס און האָט אַ מערקווירדיגען שיין, און די לופט אַרום איז לויטער און פריש און דורכזיכטיג, אַ זיסע ליעבּליכע לופט וועלכע שטייגט צו קאָפּ און פערשיכּור'ט, און אַ שטילקייט ליעגט אויף די גאַסען ווי אַ טויט.

און מיר, אַלע וועלכע זיצען דאָרט פאַר גאָט אין בּית־מדרש, געהען אַרויס — די לְבָנָה מְחַדֵּשׁ זיין.

און איך, דאָס קליינע קליינע אינגעלע, געה־מיט מיט אַלע. איך פיהל, ווי איך טרינק דעם טַעם פון גן־עדן און ווי עס וואַכּסט אין מיר עפּעס צו און ווי די נשמה ווערט בּרייט און הייליג. עפּעס אַ וואונדערליכער גייסט נעמט מיך אַרום פלוצלינג, אַ גייסט פון טרוימעריַיען און פון פערחלומט־זיין, און איך ווייס

ניִשט, וואָס עֶס איִז. אַרום און אַרום לִיעגט דעֶר פִירכטעֶרליִכעֶר פֿראָסט אויסגעֶגאָסעֶן, און פֿאָרט פִיהל איִך איִן דעֶר נאָז דעֶם ריח פֿון פִריִשעֶ רוֹיזעֶן.

מיִר געֶהעֶן – און פֿאַר אונז געֶהט ר׳ קלמן חסיד. עֶס איִז דעֶר דאָזיִגעֶר, אויף וועֶלכעֶן מיִר אַלעֶ האָבעֶן געֶקוּקט פֿון תמיד אָן ווי אויף דעֶם אָנגעֶזעֶהעֶנסטעֶן צוויִשעֶן אַלעֶ: דעֶר גרעֶססטעֶר עֶזהרליִכעֶר יוד, דעֶר למדן, דעֶר רייִנסטעֶר מעֶנש.

ווי דעֶר געֶפֿאַלעֶנעֶר שנעֶע איִז ווייס זייִן באָרד, די אויגעֶן גלאַנצעֶן ווי די גלעֶנצעֶדיִגעֶ שטעֶרעֶן איִנם היִמעֶל, ווי די ליִכטיִגעֶ לבנה איִן דעֶר הויך איִז ליִכטיג זייִן פנים – און עֶר געֶהט, ווי דעֶר דין איִז: „כְּדֶרֶךְ שֶׁיוֹצְאִין לְקַבֵּל פְּנֵי הַמֶּלֶךְ, אַזוֹי ווי מעֶן געֶהט מקבל פנים זייִן אַ מלך״.

און דעֶר דאָזיִגעֶר גייסט, פִיהל איִך, נעֶמט אַרום אויך מיִך בִּיסלעֶכווייז, און די נשמה וואַכסט און וואַכסט – און אויך איִך געֶה ווי מעֶן געֶהט מקבל פנים זייִן אַ מלך.

אָט איִז עֶר, דעֶר מלך מלכי המלכים, דעֶר קעֶניִג איִבעֶר אַלעֶ קעֶניִגעֶ, הקדוש־ברוך־הוא! „הללויה!״...

„לויבט דעֶם העֶררן פֿון די היִמלעֶן! לויבט איִהם איִן די הויכעֶן״!

און איִך העֶר די ווערטעֶר, ווי זיי זאָגעֶן זיך, און איִך פִיהל ווי דאָס מאָל ביִז אויפ׳ן גרונד –

און פֿון דעֶר ברכה העֶר איִך אַרויס נאָר די ווערטעֶר: „אַז עֶס זאָל בעֶנייט ווערעֶן די קרוין פֿון דעֶר פרעֶכטיִגקייט צו די אָנגעֶלאָדעֶנעֶ פֿון בויך״ – און איִך פֿעֶרטראַכט מיִך און פֿעֶר׳חלום מיִך, דעֶן איִך פֿעֶרשטעֶה ניִשט רעֶכט די דאָזיִגעֶ וואונדעֶרליִכעֶ און פרעֶמדעֶ רייד. די בעֶהאַלטעֶנעֶ פֿעֶרשטעֶלטעֶ ווערטעֶר נעֶהמעֶן מיִך אַרום ווי אַ כּישוף, און איִך שעֶפּטשעֶ שטיִלערהייד נאָך: „צו די אָנגעֶלאָדעֶנעֶ פֿון בויך״.

דאַן ווייס און פֿעֶרשטעֶה איִך פּליִצליִנג, אַז „אַזוֹי ווי איִך שפּריִנג עֶנטקעֶגעֶן דיִר איִן קעֶן ניִשט אָנריִהרעֶן אָן דיִר, אַזוי

זאָלען מײַנע פֿײַנד נישט קענען אָנריהרען אָן מיר". פֿאַר וואָס זאָל דאָס אַזוי זײַן? פֿאַר וואָס זאָל איך נישט קענען אָנריהרען אָן דער לבנה? און מיך חאַפּט אָן אַ גרויס אונענדליך פֿערלאַנגען, מיך אויפֿצוהויבען און אָנצוריהרען די לבנה.

בעזונדערס פֿילט־אויס מײַן גאַנצען זין יענער פֿערדרעהטער פּסוק, ווי מען זאָגט איהם פֿון הינטען צוריק; "ווי אַ שטײן זאָלען שטיל ווערען דײַן אָרעם. אינם טהון גרויס ווערען און פֿאָרכט אַנגסט אויף זיי עס זאָל פֿאַלען"– און איך פֿער'חלום מיך און פֿערטראַכט מיך.

און אַט פּלוצלינג: "דוד מלך ישראל חי וקים"– און מיר דאַכט זיך אַ מינוט לאַנג, אַז אַט זעה איך איהם, ווי ער שטעהט פֿאַר מיר אַ לעבעדיגער. ווי דער געפֿאַלענער שנעע איז ווײַס זײַן באָרד, די אויגען גלאַנצען ווי די גלאַנצענדיגע שטערען אינ'ם הימעל, ווי די ליכטיגע לבנה אין דער הויך איז ליכטיג זײַן פּנים, און אויך איך הײב אָן צו שרײַען אויפֿ'ן קול: "דוד מלך ישראל חי וקים! דוד מלך ישראל חי וקים!"

ארום און אַרום איז שטיל אַ מינוט לאַנג.

"די שטימע פֿון מײַן ליעבסטען, אַט קומט ער, ער שפּרינגט אויף די בערג, ער היפּט אויף די היגלען"– און איך קוק מיך אום און בליק רעכטס און לינקס און איך זוך איהם.

"עס גלײַכט מײַן ליעבסטער צו אַ הירש אָדער צו אַ ראָעה פֿון די יונגע הירשען; אַט שטעקט ער הינטער אונזער וואַנד, קוקט פֿון די פֿענסטער, בליקט פֿון די לעכער"– אין איך בליק הינטער מיר צו דער וואַנד און זעה ווי די שאָטענס אויף דער וואַנד בעוועגען זיך און קוקען פֿון די פֿענסטער, בליקען פֿון די לעכער...

און מײַן האַרץ זאַפּט זיך אָן מיט עפּעס אַ שטילען הײליגען סוד, און מײַן גאַנץ אינערעס חלומ'ט.

ווי שוידערליך איז דער ראָזיגער אָרט! הײליג איז די נאַכט צו אונזער הערצן...

„ווער איז עס, וועלכע שטייגט־אויף פון דער מדבר?״ —
און איך זעה ווי מענשען שאָקלען־אָב די ציצית, און איך שאָקעל דערסגלייכען אָב, און ווייס נישט, וואָס איך מאַך.

און אַ וואונדערליכער געדאַנקען געהט מיר דורכ׳ן קאָפּ, און איך ווייס נישט, וואָס דער געדאַנקען איז געווען.

און פלוצלינג ווייס איך איהם: — ווער עס איז מחדש די לבנה, דער קען זיכער זיין, אַז ער וועט נישט שטאַרבען דעם חודש!

און מיר האָבען דאָך די לבנה מחדש געוועזן — ווער קען נאָך אַזוי זיכער זיין ווי מיר?

דאַן געהען מיר צוריק. פאַר אונז געהט ר׳ קלמן חסיד.

און זיינע אויגען גלאַנצען ווי די שטערן, און זיין פנים איז ליכטיג ווי די לבנה — הונדערט מאָל מעהר ווי פריהער.

און ער געהט און זינגט זיך שטילענקערהייד אַ ניגונ׳דעל.

שטילענקערהייד שפּריַיז אויך איך נאָך דער מחנה, דער פראָסט ווערט וואָס אַמאָל שטאַרקער; מיינע באַקען און מיינע אויהרען ברענען ווי פייער, און מיר איז אַזוי זיס און אַלעס אַרום איז אַזוי הייליג.

און אַלעס איז אַזוי טרוימעריש און מיינע ליפען שעפּטשען: ווער איז עס, וועלכע שטייגט־אויף פון דער מדבר? — און איך ווייס אַליין נישט, פאַר וואָס איך שעפּטשע די דאָזיגע ווערטער.

וואָס מדבר? וואו מדבר? ווער שטייגט־אויף פון אַ מדבר?...

און מיר קומען זאַכט אַריין אין דעם פאָרהויז פון בית־מדרש, און אין פאָרהויז איז שטאָק־פינסטער, פראָסט מיט דער האַנד ניט צו דערטאַפּען.

און איך געה מיר שטילענקערהייד און זינג מיר אויך איין ניגונ׳דעל.

פלוצלינג אָבער הערט זיך אַ הערצרייַסענדער געשריי און נאָך דעם שרייַקן אַ שטילקייט ווי דער טויט.

און ווי מען האָט אַ ליכט געבראַכט, אום דאָס פֿאָרהויז צו באַלײַכטען, האָט מען דאָס שרעקליכע געזעהען.

דער קעלער אין דעם פֿאָרהויז איז נישט פֿערדעקט געווען, דען דאָס ברעט פֿון אויבען האָט זיך געהאַט פֿערריקט, און ר' קלמן איז בײַם געהען אַרײַנגעפֿאַלען אינ'ם קעלער.

ווי זײַ האָבען איהם אַרויסגענומען, איז ער שוין געלעגען און האָט נור שווער געקרעכצט; פּלוצלינג אָבער האָט ער אָנגעהויבען צו וואַרפֿען מיט האַנד און מיט פֿיס, דאָ האָבען זײַ גיך געבראַכט צו איהם איין דאָקטאָר, אַ צווייטען, אַ דריטען.

און צו מאָרגענס אין דער פֿריה האָב איך געהערט, אַז ער האָט דאָס געניק געבראָכען, און דאַן, נאָכמיטאָג, האָב איך געהערט, אַז ער איז געשטאָרבען.

איך אָבער האָב געשמײכעלט, איך ווייס דאָך, אַז עס איז נישט אמת! איך ווייס דאָך, אַז עס איז גאָר נישט מעגליך! איך ווייס דאָך, אַז ווער עס איז מחדש די לבנה, דער איז זיכער, אַז ער וועט נישט שטאַרבען דעם חודש מיט אַ מיתה משונה!

און געגלויבט האָב איך דערין, ווי נור אַ קינד קען גלויבען. אַלעס אין מיר האָט געגלויבט, מײַן גאַנץ וועזען האָט געגלויבט...

און דעם גאַנצען נאָכמיטאָג האָב איך מיך אַרומגעקריגט מיט מײַנע חברים, ווען זײַ האָבען מיר געזאָגט, אַז ער איז געשטאָרבען, און איך האָב זײַ אָנגעשריגען, אַז זײַ זענען ליגנערס. איך האָב עס דאָך בעסער געוואוסט פֿון זײַ; עס שטעהט דאָך געשריבען אין די ספֿרים; עס שטעהט דאָך געשריבען אין מיר זעלבער, אין דער טיפֿעניש פֿון מײַן אײַנען הארץ!

קענען אָבענד ערשט האָט זיך די סצענע אַ ביסעל געענדערט. קענען אָבענד האָב איך מיט מײַנע אײַגענע אויגען דעם טויטען געזעהען, און אויך בײַם קבר בין איך געשטאַנען, ווי זײַ האָבען איהם אַרײַנגעלעגט.

און אַ שמערץ, גרויס און אונענדליך, האָט מיך צוּרומגענומען.

איך האָב פּלוצלינג געוואוסט, אַז נישט דער מאַן איז דאָ געשטאָרבען, נור געשטאָרבען איז מיין קינדהייט און מיין תמימות און מיין גלויבען! נישט ר׳ קלמן׳ען האָבען זיי דאָ אַריינגעלעגט אין דער ערד אַריין, נור מיין קינדהייט, מיין תמימות, מיין גלויבען!

און איך שטעה בּיים קבר און וויין.

נָאר אֵיין שַׁבָּת.

מעשה.

דענסמאָל, ווען די עטליכע ווערטער ווערכע איך דערצעהל, ווענען פּאַסירט, בין איך געווען נאָך גאָר אַ קליין קינד, אַ אינגעל פון אַ יאָהר זעכס.

ביי טאַטע־מאַמע בין איך געווען אַ בן־יחיד און ביי מיין באָבען בין איך געווען דער שוואַרץ־אַפּעל פונ'ם אויג. ווענען מיין באָבען קען איך אַייך נאָר זאָגען: איך האָב קיינמאָל נישט געזעהען אין מיין גאַנצען לעבען קיין קלינערע פרוי, איך האָב קיינמאָל נישט געהערט קיין שענערעס און קיין זיסערעס ווי איהרע מעשה'לעך און קיינמאָל נישט האָב איך אַ מענשען ליעבער געהאַט פון איהר.

און אָט די דאָזיגע באָבע — זי איז דאָס געווען דער ערשטער טויטער, וועלכען מיינע אויגען האָבען געזעהען.

איך געדענק נאָך אַלעס, ווי עס וואָלט נאָך ערשט נעכטען געווען: אין דער פריה האָט מיך אונזער דינסטמעדעל אויפגעוועקט פונ'ם שלאָף און האָט מיר געזאָגט: די באָבע איז ביי נאַכט געשטאָרבען. פּלוצלינג איז זי געשטאָרבען.

איך האָב די ווערטער רוהיג אויסגעהערט און דאָס גאַנצע האָט מיך נישט אָנגעהויבען אַרען. — דאָס קינד האָט נאָך גאָר נישט פערשטאַנען, וואָס עס הייסט טויט־זיין.

געשטאָרבען? — נו, פּטור, געשטאָרבען!

און אין זעלבען טאָג האָבען זיי זי קובר געווען, און אויך דאָס דאָזיגע האָט מיך זעהר קנאַפּ געאַרט.

אַזוי זענען אַוועקגעגאַנגען דריי, פיער טעג. פלוצלינג האָט עפּעס, וואָס איך ווייס נישט וואָס עס איז, אָנגעהויבען אין מיין האַרץ מיר צו לעכערן און צו עגבערן ווי מיט אַ שפּיציגען נאָגעל. און אַ בענקעניש אָהן אַמאָס און אָהן אַ גרעניץ און אָהן איין אויפהער דאָט פלוצלינג אַרומגעכאַפּט מיין גאַנצע נשמה. ביסלעכווייס האָב איך אָנגעהויבען אויך וויסען, וואָס איך וויל. גיט מיר מיין באָבע! גיט מיר מיין באָבע!

און מיין מאַמע האָט געפּרובט מיך איינשטילען און מיין טאַטע האָט זיך גענומען מיך בערוהיגען – אָבער אַלעס אומזיסט. גיט מיר מיין באָבע! גיט מיר מיין באָבע! איך האָב מיך שטאַרק צוריטשעט. ווען וועט שוין קומען די באָבע, וועלכע איך האָב אַזוי לאַנג שוין נישט געזעהן? גיט מיר מיין באָבע! זאָל זי זיך שוין ווידער אַוועקזעצען מיט מיר ביי'ם אויבען און זאָל זי שוין ווידער דערצעהלען!

מיין מאַמע איז געזעסען און האָט געהערט. אין איהרע אויגען האָט זיך עפּעס פייכטעס בעוויזען.

„קינד־לעבען!“, האָט זי געזאָגט, „ווען עס וועט זיין תחית־המתים, וועט אויך די באָבע אם ירצה השם ווידער לעבעדיג ווערען, און דאַן וועסט דו זי זעהען“...

עפּעס ווי אַ שטיין איז מיר אַראָב פון האַרצען און איך האָב טיעף אָבגעעטהעמט. אַבי ס'איז פאַרהאַן נאָך אַ מיטעל! – עס מוז אַלזאָ נור ווערען תחית־המתים, און באַלד וועט אויך שוין די באָבע ווידער זיין נעבען מיר!

און לוסטיג און פרעהליך האָב איך מיך ווידער צולעגט אויף דער ערד און האָב מיך צושפּיעלט מיט קיצע־מיצע, די גרויסע קאַץ, וועלכע מיר האָבען געהאַט. פלוצלינג האָב איך די קאַץ אַ שלײַדער געגעבען אין דער זייט און איך בין אַרויף אויף די מאַמע.

„מאַמע! ווען וועט זיין דאָס דאָזיגע תחית־המתים?“

„זעהסטו, קינד־לעבען!“, האָט די מאַמע געענטפערט, „ווען

משיח וועט נור זיין געקומען, וועט תיכף זיין אויך תחית-המתים. דאַן, מיין קינד, וועט די באָבע ווידער לעבעדיג ווערען, און דאַן, מיין נשמה'לע, וועסטו זי ווידער יעדען טאָג זעהען, און דאַן, מיין טייבעלע, וועט זי דיר אויך דערצעהלען די מעשה'לעך ווי אלעמאַל"...

מיט אַ שטורם האָב איך מיך אַ וואָרף געגעבען אויף די מאַמעס האַלז און האָב איהר צוקושט די ליפּען און דעם קאָפּ און דעם שטערען און די באַקען, און האָב מיך געחאַפּט צו די הענד און האָב זיי צוקושט, און האָב מיך גאָר נישט געקענט זאַט קושען, דאַנקען גאָט דערפאַר, וואָס איך האָב אַרויסגעזעהען פאָרט דעם אָנהייב פון עפּעס אַ שטיקעל ישועה! ראשית האָב איך נאָר צו זעהען אַז משיח זאָל קומען, און קוים וועט דאָס דאָזיגע נור זיין געשעהען, וועט דאָך שוין ממילא אַלעס ווערען רעכט: דאַן וועט ווערען תחית-המתים און דאַן וועט די באָבע ווידער ווערען לעבעדיג און דאַן וועל איך זי ווידער האָבען געבען מיר זיצען און דאַן וועט זי ווידער דערצעהלען די מעשות — —

פלוצלינג אָבער האָט מיך עפּעס אַ געדאַנקען אָבגעשטעלט.

„מאַמע! אָבער ווען שוין וועט דאָס זיין, אַז משיח וועט קומען?"

און מיין מאַמע האָט ווייטער גערעדט.

„משיח?... זעהסט דו, קינד מיינס, ווען אידען וועלען האַלטען איין איינציגען שבת ווי עס געהערט צו זיין, דאַן וועט משיח גאַץ זיכערליך קומען. אַזוי זאָגען אונזערע הייליגע חכמים".

איך האָב געהערט און מיין האַרץ האָט אָנגעהויבען אין מיר גאַנץ מאָדנע צו קלאַפּען. נור איין איינציגער שבת ווי עס געהערט צו זיין! דאָס איז דאָך אַזאַ קלייניגקייט, אַזאַ קלייניג-קייט!...

ברויך איך אייך ערשט צו דערצעהלען, אַז איך בין געווען דער ערשטער, וועלכער האָט זיך פאַרגענומען מיט דעם גאַנצען

כח, צו האַלטען דעם איינעם שבת מיט אַלע פּרטים און דקדוקים? ווי נאָך קיין שום מענש נישט אויף דער גאַנצער וועלט וועל איך האַלטען דעם דאָזיגען שבת. איך וועל מיך פּראָסט נישט ריהרען פון׳ם אָרט דעם גאַנצען מעת־לעת, און כדי יוצא צו זיין פאַר אַלע דעות, וועל איך אָנהויבען מיט אַ שעה פריהער און וועל ענדיגען מיט אַ שעה שפּעטער. און אויך ביי נאַכט וועל איך נישט צומאַכען קיין אויג, כדי איך זאָל נור חלילה מיך נישט געבען קיין ריהר און מחלל שבת זיין און קאַליע מאַכען דאָס גאַנצע.

און אויך מיין טאַטע וועט דאָך האַלטען דעם דאָזיגען שבת ווי עס געהערט צו זיין, איהם ברויך איך דאָך נישט ערשט צו בעטען, ער איז דאָך דער טאַטע. און מיין מאַמע זאָל געזונד זיין, זעהט איהר, איהר וועל איך קיין איינציג וואָרט נישט זאָגען; זי וועט האַלטען פון זיך דעם שבת גלייך מיט מיר.

און אויך מיינע פּעטערס און מוהמעס און די מוהמע רבקה׳לע און מיין שוואָגער און יאָסיל און מיינע געשוועסטער־קינדער און אונזער גאַנץ הויזגעזינד – אַלע, אַלע וועלען זיי האַלטען גלייך מיט אונז דעם דאָזיגען שבת ווי עס דאַרף צו זיין. עס איז דאָך עפּעס מכּה דער באָבע!

און דאַן וועל איך אַריבער לויפען אויך אויף דער אַנדערע זייט גאַס, און אויך אין חדר וועל איך אָנזאָגען אַלע מיינע חברים און וועל זיי בעטען רחמים, למען השם זיי זאָלען נור האַלטען ריכטיג, און איך וועל אָנזאָגען ראובנ׳ען און מרדכי׳ן און יונה׳ן און שמעונ׳ן און יצחק׳ן און פלטיאל׳ן – אַלע, אַלע וועל איך זיי אָנזאָגען, און וועל זיי זאָגען נור דאָס איינע וואָרט: עס איז דאָך נישט קיין קליינינקייט, עס געהט דאָ מכּה דער באָבע! עס איז דאָך מיין באָבע, וועלכע איז מיר געשטאָרבען און וועלכע קען דעדורך ווערען ווידער לעבעדיג און איך קען זי ווידער האָבען! איך בין זיכער, אַז אַלע וועלען מיר טהון די דאָזיגע קליינינקייט

און װעלען דעם שבת האַלטען װי עס געהערט צו זײַן, עס איז דאָך נאָר אײן שבת!

און צו די שכנים װעל איך אַרײַן און אין מאַרק אַריבער און אין די פֿאָרשטאַדט אַרום, אין װעל בעטען און װײַנען — װער װעט מיר אָבזאָגען אין אַזאַ קלײַנע טובה?

און כדי יוצא צו זײַן גאָר אין גאַנצען, װעל איך בעטען דעם טאַטען, װעט ער לאָזען שפּאַנען די פֿערד און װעט אַריבער פֿאָהרען אויך קײַן קיסלאָװיץ און קײַן גרײַדאָװ און קײַן ליקװיצא און אין די איבעריגע שטעטלעך אַרום אונז, און דאַן װעט ער פֿאָהרען אויך אין די אַנדערע עטליכע שטעדט, װעלכע זענען פֿאַרהאַן אויף דער װעלט, און װעלכע איך װײס נישט װי זײ הײסען, און איך בין זיכער, אַז יעדער װעט פֿאַר מײַנעטװעגען טהון יענע קלײַניגקײט, װעלכע מען פֿעראַנגט פֿון איהם, עס געהט דאָך דאָ מכח מײַן באָבען!

לויט מײַן קורצען חשבון איז אויסגעקומען, אַז שוין אין עטליכע טעג אַרום, און אֶפּשר גאָר אין נעכסטען שבת שוין, װעלען מיר קענען אויספֿיהרען אונזער פּלאַן.

מײַן אומגעדולדיקײט איז געװאַקסען פֿון מינוט צו מינוט. מײַן אָטהעם איז געװאָרען גליהענדיג, מײַנע אויגען האָבען געבריהט, אַלעס איז מיר געװאָרען איבערדריסיג, עסען האָב איך נישט געקענט און שלאָפֿען האָט מיך נישט געלאָזט. נאָר נאָך עטליכע טעג ליעגען צװישען מיר און צװישען מײַן באָבען!

אוי קינדער־יאָהרען! אוי קינדער נאַאיװיטעט!

דאָס קינד האָט דעמסמאָל נאָך גאָר נישט געהאַט דעם כח צו פֿאַרשטעהן, װאָס עס בעדײַט אַ גרויסע װעלט, און אַז די ערד איז גרויס און װײַט, און אַז די מענשען זענען אַנדערש אײנער פֿון צװײטען, און אַז עס איז נישט מעגליך אַרײַנצוזהו'כען אין זײ אײן נשמה, אַזױ אַז זײ זאָלען האָבען אַלע אײן װילען אפֿילו נור אויף אײן מינוט...

עס איז שװער צו געפֿינען צװײ מענשען, װעלכע זאָלען האָבען

צוויי עהנליכע געדאַנקען, מכּל־שכּן אײן געדאַנקען פאַר אַלע מענשען צוזאַממען מיט אײן ווילען און אײן ציעל.

וואָס זאָל איך דאָ לאַנג דערצעהלען?

דער שבת ווי עס געהערט צו זײן איז נישט געהאַלטען געוואָרען, משיח איז נישט געקומען, תחית־המתים איז נישט געווען — און מײן באָבען האָב איך ביז אויפ'ן הײנטיגען טאָג נישט מעהר געזעהען.

און יעצט בין איך אַ דערוואַקסענער, און ווײס וואָס עס הײסט, אײן גײסט פון פערשידענע מענשען...

* *

*

נעכטען אָבענדס זענען מיר געזעסען אויף דער וועראַנדע בײם דאָקטאָר און האָבען אונזער טהעע געטרונקען. אויף דעם טיש זענען געלעגען די לעצטע צײטונגען, און מיר האָבען געלײענט די לעצטע שוידערהאַפטע נאַכריכטען וועגען באָמבעס און וועגען אויפרײסונגען און וועגען אָנפעלע. דאָס געשפרעך האָט זיך אָנגעהויבען דרעהען אַרום דער טהעמאַ פון די בלוטיגע מעשׂים און באַלד האָבען מיר געהאַלטען בײם טהעמאַ פון דער אַלגעמײנער סאָציאַלער גלײכשטעלונג.

„דאָס איז שוין אַזוי אַ ירושה פון פראַנקרײך", האָט דער דאָקטאָר געזאָגט גלאַט אַזוי, אום נור וואָס צו זאָגען, און האָט זיך אָנגעצינדען אַ באָק־ציגאַר. „דער אַלטער דעוויז האָט געהײסען: ליבערטע, פראַטערנעטע, עגאַלטע".

און דער סטודענט האָט אַוועקגעוואָרפען זײן אינטערסאַנט געשפרעך מיט דעם הויז־פרײלײן, האָט זיך אויסגעווישט זײנע פענסנע־גלעזלעך, האָט עטליכע מאָל אָבגעהוסט און האָט געזאָגט: „מײנע הערען! אַלעס, ווי בעוואוסט, שטרעבט אַהין נור צו אײן ציעל, — דאָס געזעץ פון די פעסטעסטע און אײביגסטע געזעצע אין דער נאַטור. אויך חימיע און מאַגנעטיזם און עלעקטריציטעט,

ווי עס וויַיזט זיך אַרויס, זענען אייגענטליך נור איין קראַפּט אין פֿערשידענע ערשיינונגען, און אַזוי אויך ווערט די גאַנצע שטערן=וועלט און דאָס אייביגע הימעלס=געצעלט רעגירט נור לויט איין געזעץ. דעריבער, מיינע הערן, אַז מיר נעהמען זיך בעאורטהיילען דעם גייסט פֿונ'ם מענשען, מוזען מיר איהם דעסגלייכען בעאורטהיילען נור פֿון דעם דאָזיגען געזיכטס=פונקט, ווילען מיר די וועלט רעפֿאָרמירען און אויסבעסערן, איז עס קלאָר, אַז מיר האָבען פֿאַר אונז נור איין וועג: מיר מוזען זעהען צו דערגרייכען דאָס ציעל, אַז אַלע מענשען זאָלען זיין אין אַרעמען גלייך".

דער סטודענט האָט זיך אַרומגעקוקט און איז געוועזן שטאַרק מיט זיך צופֿריעדען, דאָס הויז-פֿריילין האָט בעהאַלטענערהייט געגענעצט.

„אַלע גלייך? און אין אַלעמען גלייך?" האָט געענטפֿערט דער באַנק=דירעקטאָר. „דעם אמת געזאָגט, איז מיין פֿאַנטאַזיע צו שוואַך, אום צו קענען זיך פֿאָרשטעלען אַ וועלט, בשעת אַלעס פֿון איהר וועט זיין גלייך איינס מיט דעם אַנדערען. חאַפּט נור אָן אַ משל: מיר זיצען און שפּיעלען ווינט, און דאָ איז איין פֿאַרב נישט מעהר יחסן פֿון דער צווייטער און איין אַכטעל איז נישט מעהר פֿון אַ זיבענטעל און אַ נייַנטעל איז נישט מעהר פֿון איין אַכטעל, זאָגט, קען דאַן אַ שפּיעל האָבען עפּעס אַ טעם מיט אַ ריח? קען אַ וועלט איבערהויפּט האָבען אַ ממשות?"

„מיט אַ וויץ פּטר'ט מען נישט אַזאַ טיעפֿזיניגע וועלט-בעוועגענדע פֿראַגע!" האָט זיך דער סטודענט צוהיצט.

און דער רעדאַקטאָר פֿון דער שטאָדט-צייטונג האָט געזאָגט:

„איך פֿרעג גאַנץ ערנסט: קענען מיר האָבען אַ געזעץ, אַז עס זאָלען שוין קיין נאַרען נישט זיין אויף דער וועלט און אַלע, אַלע מענשען זאָלען זיין קלוג אויף איין שטייגער? און זאַכען, וועלכע זענען אונז אַזוי קלאָר אויף איין געביעט, ווערען מיט אַמאָל אַזוי פֿערדרעהט און אומקלאָר, ווען מיר קומען צו אַ צווייט

נעֶבּיִעט! און דעֶרפַאר טאַקי זאָג איךְ אײַך: אַזוי ווי עֶס איִז ניִשט מעֶגליִךְ אַ וועֶלט צוּ איִבּעֶראַנדעֶרשעֶן אוֹיף דעֶם אײֵנעֶם געֶבּיִעט, אַזוי איִז עֶס ניִשט מעֶגליִךְ זיִ צוּ איבּעֶראַנדעֶרשעֶן אוֹיךְ אוֹיף דיִ אַנדעֶרעֶ געֶבּיִעטעֶן, דעֶן, זעֶהט איִהר: דיִ אוּנטעֶרשׁיִעֶדעֶן איִן דעֶם אַנדעֶרש-זײַן זעֶנעֶן אײֵבּיִגעֶ נאַטוּר-געֶזעֶצעֶ!״.

„און פֿאָרט״ האָט זיִךְ דעֶר סטוּדעֶנט אײַנגעֶשפּאַרט „איִךְ בּלײַבּ בּײַ דעֶם מאַניִנגעֶן: נאָר אײֵן אַבּסאָלוּטעֶ גלײַכהײֵט פֿאַר אַלעֶמעֶן וועֶט אוּנז בּרעֶנגעֶן צוּם ציִעל!״

און דעֶר שׁטאָדט-אַדוואָקאַט, אַ מעֶנשׁ אַ פֿעֶרציִגעֶר מיִט אַ הויכעֶן שׁטעֶרעֶן און אַ ליִסעֶ קאָפּ, האָט זיִךְ פּלוּצליִנג אויפֿגעֶשטעֶלט און האָט געֶזאָגט:

„יוּנגעֶר מעֶנשׁ! (עֶר האָט זיִךְ געֶווענדעֶט צוּם סטוּדעֶנט), אוֹיךְ איִךְ בּיִן אַ מאָהל געֶוועֶן אַזוי יוּנג וויִ איִהר און אוֹיךְ איִךְ האָבּ אַ מאָהל געֶהאַט נאָר דעֶם אײֵנעֶם וואוּנשׁ, אַז אַלעֶ מעֶנשׁעֶן זאָלעֶן זײַן אַבּסאָלוּט גלײַךְ. אָבּעֶר זעֶהט איִהר, איִךְ בּיִן עֶלטעֶר געֶוואָרעֶן און האָבּ מעֶנשׁעֶן געֶזעֶהן און האָבּ אַרײַנגעֶקוּקט איִן דיִ וועֶלט. איִךְ האָבּ דאַן מיִךְ אוּמגעֶקוּקט, אַז עֶס איִז ניִשט אַזוי, און אַז דעֶר גײַסט איִנ׳ם מעֶנשׁעֶן וועֶקסעֶלט זיִךְ און אַז פֿוּן נאַטוּר אוּיס איִז עֶס דעֶם מעֶנשׁעֶנס שׁטײֵגעֶר צוּ זײַן אַנדעֶרשׁ אײֵנעֶר פֿוּנ׳ם אַנדעֶר׳ן; אוֹיךְ יעֶדעֶם איִנדיִוויִדוּאוּם פֿאַר זיִךְ עֶנדעֶרט זיִךְ פֿוּן מיִנוּט צוּ מיִנוּט, עֶס איִז ניִשט פֿאַרהאַן קײֵן שׁטעֶנדיִגעֶס איִן דעֶר נאַטוּר, נוּר אוּמגעֶקעֶהרט, דיִ נאַטוּר איִז געֶבּוֹיט אוֹיף אײֵן אײֵבּיִגעֶן וועֶקסעֶל און אוֹיף דיִפֿעֶרעֶנציִרוּנגעֶן — און דעֶרפֿאַר איִז בּטבע גאָר ניִשט פֿאַרהאַן יעֶנעֶ גלײַכהײֵט, פֿוּן וועֶלכעֶר איִהר, יוּנגעֶ לײַט, חלוֹמ׳ט. עֶס איִז אַ חלוֹם, מײַן פֿרײַנד, אַ חלוֹם פֿוּן קיִנדעֶר-יאָהרעֶן!״

איִךְ בּיִן געֶזעֶסעֶן און האָבּ געֶהאָרכט און האָבּ ניִשט געֶהאָרכט און האָבּ זיִךְ פֿעֶרטראַכט, איִךְ האָבּ מיִךְ פּלוּצליִנג דעֶרמאַנט איִן דיִ קיִנדעֶר-יאָהרעֶן און וויִ איִךְ בּיִן געֶוועֶן אַ קיִנד און וויִ איִךְ האָבּ פֿערלאַנגט גאָר אַ קלײֵניִגקײֵט: סיִליאָנעֶן מעֶנשׁעֶן

זאָלען האַלטען אייַן שבת אַלע גלייַך אויף איין אופֿן .

אָבער דאָס דאָזיגע איז נישט געשעהען — און משיח איז נישט געקומען .

אָבער פֿאַר וואָס לאַכיען זיי , די אַנדערע ? פֿאַר וואָס בעוויינען זיי און צערשטערען ? פֿאַר וואָס זענען זיי אַזוי קלוג און דערוואַקסען ? האָט נישט אַ חלום אַ מאָהל אין זיך מעהר ממשות ווי די גאַנצע נאַקעטע וואַהרהייט ? ...

און ווידער האָב איך זיך טיעף פֿערטראַכט : ווי גליקליך בין איך געוועזען דענסמאָל , ווען דער טאַטע האָט געהייסען איינשפּאַנען , און מיר האָבען געזאָלט פֿאָהרען אין די שטעדטלעך אַרום , אום צו פֿערלאַנגען דעם איינעם שבת !

„תִּתְחַדֵּשׁ"

אַבילד.

אַ מעשה מִיט אַ שנײַדערס אַ יונגעל האָב איך אַײך היינט צו ערצעהלען – אִיהר אָבער טאָרט אײך די זאַך נִישט צו פִיעל נעמען צו האַרצען; ס'אִיז דאָך סוף־כל־סוף נור אַ שנײַדערס אַ יונגעל...

און דער שנײַדער אִיז אַ גרויסער אָרִימאַן געוועזען, און דאָס יונגעל אִיז אַ גאַנץ קליין יונגעל געוועזען, און געהאַט האָט עס תמיד אַ בלײַך פּנִים'ל, און נור די אויגען האָבען געפּלאַקערט –

אוּן געוועזען אִיז די מעשה צו דער ערשטער סדר־נאַכט. –

די לעצטע דרײַ נעכט האָט דער שנײַדער זיך גאָר נִישט מעהר שלאָפען געלעגט, דען ער האָט געמוזט פערטיג מאַכען די נײַע מלבושים, די בגדי־יום־טוב, פאַר דעם גביר און פאַר דעם גביר'ס זוהן און פאַר'ן גביר'ס אײדעמעס און פאַר'ן גביר'ס אײדעמעס קינדערלעך. נאָך ערב־פּסח נאָכמִיטאָג אִיז ער בײַ דער מלאכה געזעסען, און ווי ס'האָט אָנגעהויבען אַ בִּיסעל טונקעל ווערען, דאָ ערשט האָט ער געקאָנט אײַנוויקלען די קליידער אִין אַ לײַלעך און זײ אָב טראָגען צו די גבירים.

און דער גביר און זײַן זוהן און זײַנע אײדעמעס און די אײדעמעס קינדערלעך האָבען די נײַע קליידער אָנגעטהון און זײנען אַװעק אִין שול אַרײַן – דער שנײַדער אָבער האָט נײַע קליידער נ י ש ט אָנגעטהון, און נור אַרום געוואַשען האָט ער זיך אײלענדיג, און אִיז אויך אַוועק אִין שול אַרײַן; און אויך זײַן קלײַן יונגעלע האָט נײַע קליידער נִישט אָנגעטהון, און נור

אַרומגעוואַשען האָט מען איהם, און ער איז אויך אַוועק מיט זיין פֿאָטער אין שול אַריין.

און אין שול איז ליכטיג און פֿרעהליך און גוט אויף דער נשמה! דער שניידער שטעהט מיעד און אָבגעמאַטערט און דרעמעלדיג און האָרכט ווי דער חזן זינגט. טיילמאָלם הערט ער דעם שאָרך פֿון די נייע זיידענע מלבושים אַרום זיך און דאָס גערויש פֿון דעם פֿרישען אונטערשלאַג; און נעבען איהם שטעהט זיין אֶפֿרימ׳ל און אויך ער הערט דעם שאָרך און דאָס גערויש פֿון די פֿרישע קליידער — און זיין פנימ׳ל איז בלייך, און נור די אויגען פֿלאַקערן.

און דאַן ווי דער שניידער האָט זיך צום „סדר" אַוועק געזעצט ביי זיך אין זיין ענג דאַך־שטיבעלע, דאָ ענדליך איז אַמין מנוחה אויך איבער איהם געקומען. סוף־סוף איז עס דאָך יום־טוב! דאָס שטיבעלע איז פֿיין אָפּגעקעהרט פֿון אַלע שניידער׳שע פֿיצלעך און שטיקלעך און סמאַטקעלעך. די סדר־שיסעל און דער ראָזשינקע־וויין שטעהען אויף׳ן טיש, דאָס טונדעלע באָרשט שטעהט אין אַ ווינקעל. די מלכּה זיצט צו דער רעכטער האַנד פֿונ׳ם מלך.

אוי די מלוכה, די יודישע מלוכה!

און דאָס יונגעלע פֿרעגט די קשיות — זיין בלייך פנימ׳ל רויטעלט זיך און די פֿלאַקערדיגע אויגען ווערען טונקעל ווי אַ׳נ׳אָבגרונד, עפּעס איז דאָס יונגעלע מיט די אותיות אינ׳ם סידור נישט שטאַרק בעקאַנט געוועזען.

און דער טאַטע ענטפֿערט: אַ מעשה מיט עבדים היינו, קנעכט וואָס מיר זיינען געווען, און אַ מעשה מיט רבּנים וואָס זיינען געזעסען ביז אין דער פֿריה צו קריאַת־שמע — און אֶפֿרימ׳ל האָרכט און פֿערשטעהט קיין וואָרט נישט.

און פּלוצלינג איבערהאַקט ער דעם פֿאָטער אין די רייד און פֿרעגט ווידער עפּעס — אָבער די נייע קשיה וואָס ער פֿרעגט שטעהט נישט מעהר אינ׳ם סידור.

„מאַטעֶ! פאַר וואָס דאָס, זאָג מיִר, האָט מיִר קײנעֶר ניִשט געֶזאָגט „תתחדש?...״ אַלעֶ יונגעֶלעֶך איִנ׳ם שול האָבעֶן אײנעֶר דעֶם אַנדערן געֶזאָגט „תתחדש״, און נור מיִר אַלײן האָט קײנעֶר גאָר ניִשט געֶזאָגט...״

און זײַן בלײַך פּנימ׳ל ווערט טױזעֶנדמאָל בלײַכעֶר און זײַנעֶ פלאַקעֶרדיִגעֶ אױגעֶן הױבעֶן אָן טױזעֶנדמאָל מעֶהר צו פלאַקעֶרן.

און דעֶר שנײַדעֶר שטאַמעֶלט און עֶנטפעֶרט — אָבעֶר איך עֶר װײַסט איִן דעֶר עֶרשטעֶר מיִנוּט ניִשט וואָס צו עֶנטפעֶרן; דעֶר תּירוּץ דאַרױף שטעֶהט איך ניִשט איִנ׳ם סידור. אַ מיִנוּט שפּעֶטעֶר אָבעֶר האָט עֶר שױן געֶוואוּסט וואָס, און עֶר עֶנטפעֶרט:

„מײַן קיִנד! ווער עֶס האָט ניִשט אױף זיִך אַ נײַ שטיִקעֶל מלבוּש, דעֶם זאָגט מעֶן ניִשט תתחדש״.

„אָבעֶר פאַר וואָס דעֶן האָב איך ניִשט אױף זיִך אַ נײַ שטיִקעֶל מלבוּש? אַזױ לאַנג וויִ איך לעֶב האָט מיִר קײַן שום מעֶנש נאָך ניִשט געֶזאָגט תתחדש״.

אַזױ לאַנג וויִ אֶפריִמ׳ל לעֶבט האָט עֶר נאָך ניִשט געֶהאַט אױף זיִך אַ נײַ שטיִקעֶל מלבוּש...

און עֶר הױבט אױף זײַנעֶ אױגעֶן פוּנ׳ם סידור, און דאָס זײַנעֶן גאָר ניִשט קײַן אױגעֶן, נוּר פלאַקעֶרדיִגעֶ קױהלעֶן זײַנעֶן עֶס — און דאָ זעֶהט עֶר די מאַמעֶ, און זיִ האָט טרעֶהרעֶן איִן די אױגעֶן.

„אם יִרצה השם איִבעֶר יאָהר״, עֶנטפעֶרט איִהם די מאַמעֶ, „איִבעֶר יאָהר פּסח אם יִרצה השם וועֶסטוּ שױן האָבעֶן אַ נײַ מלבוּש״.

און די מאַמעֶ קוּשט איִהם אױף׳ן שטעֶרעֶן.

און דאָס יונגעֶל שוויַיגט — זײַנעֶ אױגעֶן זײַנעֶן פאַרחלום׳ט, עֶר חלום׳ט און וואַרט מעֶן זאָל איִהם פּותר חלום זײַן.

* *

*

און אױך איִבעֶר יאָהר פּסח האָט נאָך אֶפריִמ׳ל ניִשט

געהאַט אַ נײַ מלבּוש. קושען — יאָ, דאָס האָט איהם זײַן מאַמע געקאָנט געבּען, אָבּער אַ נײַ מלבּוש — דאָס נישט.

און אויך אַ יאָהר שפּעטער, און אויך די איבּעריגע שפּעטערע יאָהרען, האָט אֶפרים׳ל נאָך נישט געהאַט עפּעס אַ נײַ שטיקעל מלבּוש. דען, זעהט איהר, עס איז פֿערהאַנדען אויף דער וועלט אַזעלכע מיני מענשען וואָס האָבּען קײַנמאָל נישט אויף זײַער גאַנץ לעבּען קײַן שום שטיקעל נײַ מלבּוש.

עס זענען פֿערהאַנדען אַ זעלכע וואָס וואוינען זײַער גאַנצען לעבּען אויף דער זײַט פֿון דער זון, און אַ זעלכע וואָס וואוינען זײַער גאַנצען לעבּען אויף דעם זײַט פֿונ׳ם שאָטען. אֶפרים׳ל האָט אַלע מאָל געוואוינט אויף דער זײַט פֿונ׳ם שאָטען.

און אֶפרים׳ל האָט אַלע מאָל געפֿרעגט: „פֿאַר וואָס?״.

אַ מין קלײַן ווערמיל האָט געוואוינט אין זײַן קלײַן קאָפּעל און האָט דאָרט געגראָבּען און געגראָבּען, און דאָס קלײַנע ווערמיל האָט אויסגעגראָבּען אַ גרויס לאָך, און דאָס לאָך האָט דאָס ווערמיל פֿיל געשטאָפּט מיט אַ זעלכע „פֿאַר וואָס״ פֿראַגען.

און די פֿראַגע איבּער אַלע פֿראַגען איז געוועזען, פֿאַר וואָס האָבּ איך קײַן נײַ מלבּוש נישט? און נאָך פֿיעל האַרבּער איז געוועזען די פֿראַגע: פֿאַר וואָס האָבּען אַנדערע יאָ נײַע קלײדער?

און אֶפרים׳ל האָט אין זײַן הערציל נישט געשפּיערט קײַן קנאָה — אין נור אַ וועהטאָג האָט ער געשפּיערט.

און זײַענדיג אינ׳ם חדר און זעהענדיג די יונגלעך אין מלבּושים וואָס זײַנען נאָך נעכטען אָדער אײַער־נעכטען נײַ געוועזען — האָט ער נישט געשפּיערט קנאָה אויף זײ, און נור אַ וועהטאָג האָט ער געשפּיערט.

אין אין גאַס, זעהענדיג נײַע קלײדער, האָט ער נור אַ וועהטאָג געשפּיערט.

און אויך דער הונגער האָט איהם קײַנמאָל נישט אַזוי שטאַרק צוגעזעצט, ווי עס האָט איהם צוגעזעצט יענער אײַנציגער געדאַנקען וואָס האָט זײַן גאַנץ הערציל אויסגעפֿילט.

זײַן גאַנצע נשמה האָט זיך אין איהם צוזאַמענגעשרומפּפּט צו אײַן אײנציגען געדאַנקען, צו אײַן אײנציגער בענגעניש — דאָס בענגעניש צו דעם אײנעם וואָרט: תתחדש.

און נור אײַן אײנציגעס מאָל האָט ער זיך גליקליך געפיהלט — אײַן מאָל בײַ נאַכט. אָבער בײַ'ם ערוואַכען פון'ם שלאָף האָט ער געוויינט, און די מוטער האָט איהם געפרעגט וואָס איהם איז, און ער האָט ערצעהלט, אַז די יונגלעך זײַנען וואָס נור בײַ איהם געווען און האָבען איהם בעטאַפּט, דען ער האָט אויף זיך אַ נײַ מלבוש געהאַט, און יעדער האָט איהם געזאָגט „תתחדש", און זײַן האַרץ האָט זיך אין איהם צוגאָסען פאַר פרייד — און יעצט אָבער האָט ער גאָר נישט מעהר.

און די מוטער האָט זיך געטראַכט מסתמא האָט זיך איהם דאָס נײַע מלבוש געחלומט.

און אפרים'ל האָט אָנגעהויבען חלומ'ן מיט אָפענע אויגען — אָבער אַ נײַ מלבוש האָט ער אויף זיך אין זײַנע חלומות נישט מעהר געזעהען.

און זײַן נשמה האָט אַלץ נאָך געוואַרט און געוואַרט אויף דעם אײנעם וואָרט תתחדש.

* *

*

און עלטער איז ער געוואָרען, אַ יונגעל פון צעהן, אַ יונגעל פון צוועלף יאָהר, און אַ שנײַדער-יונגעל איז ער געוואָרען בײַ אַ פרעמדען שנײַדער — אָבער צו אַ נײַ מלבוש האָט ער אַלץ נאָך זיך נישט דערשלאָגען.

און דער שנײַדער פלעגט איהם שלאָגען און די שנײַדערקע פלעגט איהם פײַניגען און די שנײַדער-געזעלען פלעגען איהם אויסקניפּען זײַן נאַקעט פלײש וואָס פלעגט אַרויסקוקען פון זײַנע צוריסענע, צושליסענע שמיקער מלבושים — דאָס אַלעס אָבער האָט איהם נישט וועה געטהון; און נור ווען ער פלעגט האַלטען צווישען

די פינגער א נאָדעל מיט פאָדים און פלעגט נעהען עפּעס א נײַ שטיקעל אַרבײַט, דאָ פלעגט ער שפּירען אַ וועהטאָג. דאָס נײַע מלבוש פלעגט איהם שטעכען אין די פינגער, און נישט די נאָדעל — און דאָ פלעגט זײַן בלייך פּנים ווערען טויזענדמאָל בלײַכער און זײַנע אויגען פלעגען אָנהויבען טויזענדמאָל מעהר צו פלאַקערן און דאָס קלײַנע ווערמעל פלעגט אָנהויבען צו גראָבען און צו גראָבען איהם אין דער נשמה און אינ'ם מוח און אין די אויהרען פלעגט איהם אָהן אַנ'אויפהער צו זשומען דאָס בעקאַנטע וואָרט, דאָס וואָרט תתחדש.

און עס זשומט איהם אין די אויהרען און עס זשומט איהם אין דער נשמה, און הערט גאָר נישט אויף. און דאָס בענגעניש און די ברענעדיגע לוסט דאָס צו הערען וואַקסט און וואַקסט.

און ווען דער שנײַדער פלעגט איהם שיקען מיט נײַע מלבושים, זיי אָבצוטראָגען צו די גבירים, און ער פלעגט זעהען זייער רייכקײַט און זייער פּראַכט און אַלעס וואָס זיי האָבען, און ווען ער פלעגט אַ היים קומען אין זײַן אָרים לאָך און ער פלעגט זעהען זײַן אָרימקײַט און זײַן עלענד און אַלעס וואָס ער האָט — דאָ האָט ער אַלע מאָל נור איין איינציגע זאַך געדענקט: אז יענע האָבען נײַע קליידער און ער האָט נישט.

וואָס איז זײַן זינד אַזוי גרויס, וואָס ער האָט נישט קיין שום נײַע זאַך? און וואָס ווידער האָבען יענע אַזעלכעס גוטס בעטהון און זוכה געוועזען יאָ נײַע זאַכען צו האָבען?

אוי, דאָס ווערמיל! טאַטען ווען ער וואָלט עס נור קענען אָדער ווײַניגסטענס כּח ווען ער וואָלט נור האָבען עס שטיל און שטום צו מאַכען!

און זײַן ברענענדיגע לוסט איז געוואַקסען און געוואַקסען.

און איינמאָל האָט מען איהם בײַ אַגנבה געכאַפּט. דאָס אומשולדיגע יונגעל מיט דעם שֶׁאֵינִי־יוֹדֵעַ־לִשְׁאוֹל־פּנים'ל איז אײַגענטליך גאָר נישט מעהר ווי אַגנב געוועזען — אַזוי האָט די שנײַדערקע בעזאָגט! דען די שנײַדערקע האָט איהם בײַ יענער גנבה געכאַפּט.

און די מעשׂה איז אַ גאָר פּשוט׳ע געוועזען: בײַ׳ם שנײַדער האָט מען אַ נײַ מלבוש פֿערטיג געמאַכט און עס אֶפֿרים׳ען געגעבען ער זאָל עס אָבטראָגען פֿאַר׳ן גביר׳ס יונגעל; אֶפֿרים׳ל אָבער האָט עס נישט אָבגעטראָגען אַהין צום גביר פֿאַר׳ן יונגעל, נור צו זיך אַהיים אין זײַן בוידעם־שטיבעל האָט ער עס געטראָגען, מיט דער כּוונה עס זיך אָנצומעסטען, אײַנמאָל וועניגסטענס אין זײַן לעבען האָט ער געוואָלט אויף זיך אַ נײַ שטיק מלבוש האָבען; אײַנמאָל נור אין זײַן לעבען האָט ער געוואָלט דעם טעם פֿיהלען פֿון אַ נײַ שטיק מלבוש — אײַן מינוט לאַנג...

און דאַבײַ, בײַ דערזעלביגער גנבה, האָט איהם די שנײַדערקע דערטאַפּט, דאָ האָבען זיי איהם קראַנק געשלאָגען און האָבען איהם אַרויס געטריבען.

* *
*

און ער איז עלטער געוואָרען, ער איז געוואָרען אַ יונגעל פֿון זעכצעהן, אַ יונגעל פֿון אַכצעהן יאָהר — אָבער צו אַ תּתחדש האָט ער זיך אַלץ נאָך נישט דערשלאָגען.

און דאָ איז ער, ווי דער שטײַגער איז, אַוועק מיט אַ שנײַדער־געזעלען קײַן לאָנדאָן. אין לאָנדאָן האָט ער נײַעס געזעהן: אַרבײַטער־חברות, אַרבײַטער־פֿערזאַמלונגען, און רעדען ווערען געהאַלטען און מען פֿאָדערט און מען פֿערלאַנגט און מען געהט מיט שטורם.

אָבער צו זײַן תּתחדש איז ער אַלץ נישט געקומען.

און ווי ער איז צוריקגעקומען אין זײַן שטעדטיל אַהיים, איז זײַן פּנים בלײַך געוועזען נאָך מעהר ווי פֿריהער, און נור די אויגען האָבען געפֿלאַקערט ווי די לעבעדיגע קוילען.

און די נשמה אין איהם האָט געפֿלאַקערט! און דאָס האַרץ אין איהם האָט זיך צונאָסען און דער מוח אין איהם איז געוואָרען אין גאַנצען אַ מין אײַנציג, גרויס, ברענענדיג פֿער־

לאַנגעניש - דאָס פֿערלאַנגעניש צו הערען דאָס וואָרט תתחדש.

פֿיַר וואָס? פֿאַר וואָס זאָל ער אַלײן נור זײַן אַזוי עלענד? פֿאַר וואָס אַנדערע מענען האָבען פֿיעל נײַע קלײדער און ער טאָהר אַפילו קײן אײנציגעס נישט האָבען?

און דאָס נײַע מלבוש איז פֿאַר איהם געוואָרען אַ „פֿיקסע אידעע”, אַ מין מאָנאָמאַניע, אַשגעון...

און ער האָט שוין גאָר נישט מעהר געטהון, נור גערעדט פֿון דעם נײַען מלבוש וואָס ער וועט האָבען.

ער איז געוואָרען דאָס הויפּט פֿון אַ חברה אַרבײַטער, און עפֿענטליך פֿלעגט ער רעדען האַלטען, און ערצעהלען פֿלעגט ער פֿון צײַטען וואָס וועלען קומען, אַז אַלע, אַלע מענשען וועלען דאַן האָבען אַלע מאָל נור נײַע מלבושים.

ס'וועלען נאָך קומען צײַטען, אַז יעדען מענשען וועט מען דאַן זאָגען: תתחדש!

אָבער יענע צײַטען זײַנען נישט געקומען - געקומען זײַנען אַנדערע צײַטען, די צײַטען וואָס מען האָט איהם גענומען און אײַנגעזוצט.

* *
*

און ווי ער איז ווידער אַרומגעגאַנגען פֿרײַ, איז זײַן פּנים בלײַך געוועזען ווי קאַלך, און אַ הוסט האָט זיך איהם נישט געוואָלט שטילען, און אָפֿטמאָלס האָט ער געשפּיגען מיט בלוט - נור די אויגען האָבען געפֿלאַקערט.

און קראַנק און עלענד איז ער דאַן געלעגען אויף זײַן בעטעל אין'ם הקדש.

דער הוסט ווערט וואָס אַ מאָל שטאַרקער, דאָס בלוט ווײַזט זיך וואָס אַ מאָל מעהר.

און ער ליעגט און חלו'מ'ט זײַנע חלומות מיט אָפֿענע אויגען: ער זעהט פֿון ווײַטען אַ נײַ מלבוש און ער הערט פֿון ווײַטען דעם תתחדש.

אין די ערשטע טעג האָט דער דאָקטאָר געפּלעגט יעדען טאָג צו מיטאָגצייט צו צוקומען צו זיין בעטעל-יעצט אָבער קומט ער נישט מעהר. מסתמא וועט דאָך איהם באלד אין גאנצען בעסער זיין און ער וועט באלד אויפשטעהן און געהען אין גאס אריין, און באלד וועט זיך אָנהויבען דאָס נייע לעבען מיט א ניי מלבוש.

זיינע כּוחות אָבער זיינען געוואָרען וואָס אמאָל ווענינער. די צונג איז איהם געוואָרען טרוקען, די קעהל אויסגעדאַרט, און די אויגען האָבען געפלאַקערט.

און די אויגען שליסען זיך ביסלעכווייז, און ער זעהט פאַר זיך א וואונדערליכע ערשיינונג: מלאָכים קומען, קליינע מלאָכים, גרויסע מלאָכים, טויזענד און ווידער טויזענד מלאָכים, מלאָכים אָהן א שיעור, אָהן א צאָהל, און באלד איז די גאנצע שטוב פול מיט זיי; און די מלאָכים האלטען אין איין שטייגען, שטייגען ארויף און שטייגען אראָב, און פאָכען מיט די פליגעלען ווי יונגע, בלויע טויבען. און פלוצלינג זעהט ער ווי זיי האלטען נייע מלבושים, לויטער ווייסע נייע מלבושים, און זיינע אויהרען הערען א זיס צוקערדיג געזאנג, א מעלאָדיע וואָס האָט קיין סוף נישט: התחדש! התחדש! התחדש!

און פלוצלינג בעוויזט זיך אויך א שווארצער מלאך, א מלאך מיט לויטער אויגען.

דעם טאָג דאַרויף האָט מען איהם קובר געוועזען אין די נייע ווייסע קליידער. דעם „תתחדש“ האָט ער אָבער נישט מעהר געהערט.

דאָס איז די מעשה וואָס איך האָב אייך געוואָלט ערצעהלען פון׳ם יונגעל, וועלכער האָט נישט די זכיה געהאַט, אַזוי לאנג ווי ער האָט געלעבט, צו האָבען אויף זיך א שטיקעל ניי מלבוש.

איהר אָבער טאָרט אייך די זאך נישט נעהמען צו פיעל צו האַרצען; ס׳איז דאָך סוף כל סוף נור א שניידערס א יונגעל...

ליכט.

נאַכט. אין׳ם שלאָפצימער ליגט די פינסטערקייט אויס־געגאָסען ווי אַ שווערער וואָלקען. פון דעם איינעם עק ביז צום אַנדער׳ן ליעגט זי אויסגעגאָסען.

אין׳ם קליינעם בעטעל ליעגט דאָס שלאָפעדיגע קינד, און דאַנעבען שטעהט דאָס גרויסע בעט, אין וועלכען די מאַמע שלאָפט.

פלוצלינג האָט זיך דאָס קינד געשטרעקט און געצויגען און איז דערוואַכט.

— מאַמע!

אויך די מאַמע איז דערוואַכט,

— וואָס ווילסט דו, קרוין?

— ליכט! ליכט וויל איך, מאַמע! ס׳זאָל יעצט ליכטיג זיין! איך וויל, ס׳זאָל ליכטיג זיין אויגענבליקליך.

די מאַמע האָט זיך איילענדיג אויפגעחאַפּט, איז אַראָב פון בעט און האָט אָנגעצונדען אַ ליכט.

— ניין, מאַמע! נישט אַ ליכט וויל איך, נישט די ליכטיגקייט פון אַ ליכט, ניין, נישט די ליכטיגקייט פון אַ ליכט! עס זאָל ליכטיג זיין, וויל איך! עס זאָל אומעטום ליכטיג זיין! איך וויל, עס זאָל ליכטיג זיין דאָ און אויף דער גאַס און אומעטום! עס זאָל יעצט טאָג זיין, וויל איך!

— אָבער, נשמה׳לע מיינס, וואָס דו ווילסט, דאָס קען דאָך נישט זיין! יעצט איז נאַכט, און קיינער קען נישט יעצט מאַכען, אַז עס זאָל זיין טאָג. דאָס קען אַפילו די מאַמע נישט מאַכען, און אַפילו פאַר איהר איינציג קינד קען זי עס נישט

מאַכען, וואַרט . וואַרט אַ ביסעל, מײַן טהײַערם! האָב געדולד! נור נאָך אַ ביסעל: באַלד וועט ווערען טאָג –

– איך וויל אָבער, עס זאָל שוין טאָג ווערען! אַז שטענדיג זאָל זײַן טאָג!

און דאָס קינד האָט זיך צעוויינט .

און די פרוי קען דאָס קינד נישט וויינען הערען . די טריט פון טוים וואָלט זי קענען רוהיג הערען, ווען ער קומט, נאָר נישט איהר קינד, ווען עס וויינט .

דאָס קינד אָבער וויינט . און דאָס קינד איז עלטער געוואָרען, און וואָס עלטער עס איז געוואָרען, האָט עס אַלץ מעהר געוואָלט ליכט און טאָג, און וואָס מעהר עס האָט געוואָלט ליכט און טאָג, האָט עס אַלץ מעהר און מעהר געוויינט . און די מאַמע, וואָס מעהר זי האָט געהערט דאָס קינד וויינען, איז זי אַלץ מעדר עלענד און מעהר אומגליקליך געוואָרען, דען זי האָט נישט געקענט איהר קינד וויינען הערען .

ליכטיגער גאָט, וואָס זי האָט, וואָלט זי גערן אָבגעגעבען, אַבי עס זאָל ליכטיג זײַן איהר קינד!

און זוכען איז זי געגאַנגען פאַר איהר קינד ליכט .

– וואו איז דער אָרט פון וואַנען דאָס ליכט נעמט זיך?

און ווי זי איז געשטאַנען בײַ די שײַדע-וועגען און דאָס געפרעגט און געפאָרשט בײַ די שטומע שטענען, איז איהר אײַן אלטע פרוי ענטקעגען געקומען .

– יעצט בין איך אַלט און דאָס לעבען האָט מיך חכמה געלערענט . דאָס ליכט זוכסט דו, טאָכטער? ליכט פאַר דײַן קינד? הער, וואָס איך וועל דיר זאָגען: ווען דו וועסט דײַנע ליכטיגע און גלאַנצענדיגע אויגען נעהמען און וועסט זיי מקריב זײַן דײַן קינד פאַר אַ קרבן, וועט דײַן קינד האָבען ליכט, ווי עס פערלאַנגט .

און די פרוי האָט קײַן בינוט נישט געוואַרט . זי האָט גענומען און געבראַכט איהרע ליכטיגע און גלענצעדיגע אויגען איהר

קינד פאר א קרבן . טאָג ווי נאַכט, טאָג ווי נאַכט האָט זי גע־אַרבײַט פאַר איהר קינדס וועגען, זי איז די נעכט נישט גע־שלאָפען, ביז די אויגען זענען איהר בלינד געוואָרען פאר צופיעל אַרבײַטען בײַ נאַכט.

דאָס איז ליבע געווען פאַר איהר קינד. אָבער פאַר איהר קינד אַליין איז דאָס ליבע געווען — און ער האָט דאָך געוואָלט, אַז אומעטום און אויף דער גאַנצער וועלט זאָל זײַן ליבטיג.

און צום צווייטען מאָל איז די פרוי געשטאַנען בײַ די שײַדע־וועגען און האָט געפרעגט און נעפּאָרשט בײַ אַלע שטומע שטענען.

— זאָגט מיר, שטומע שטענען, וואו איז דאָ דער אָרט פון וואַנען עס נעמט זיך דאָס ליבט?

און איין אַלטע פרוי איז איהר ענטקעגען געקומען.

— יעצט בין איך אַלט; אָבער אמאָל בין איך יונג געווען ווי דו, און ווען איך בין יונג געווען בין איך געווען אַ מאַמע ווי דו; און דעריבער ווייס איך עס. ווען דו וועסט אַרבײַטען אין שווייס פון דײַן אנגעזיכט אזוי לאַנג ביז דײַנע האָר, וועלכע זענען שוואַרץ ווי די נאַכט, וועלען זײַן ווײַס ווי דער טאָג דאַן וועט די דאָזיגע ווײַסקײַט אַ ליכטיגקײַט פערשפרײַטען און דו וועסט האָבען ליבט פאַר דײַן קינדס וועגען.

און די מאַמע האָט זיך קײַן מינוט ניט איבערלעגט, זי האָט זיך אָוועקגעזעצט אַרבײַטען און האָט גדאַרבײַט טאָג ווי נאַכט, טאָג ווי נאַכט, און גאָר נישט גערוהט האָט זי, ביז פאַר צופיעל אַרבײַט זענען איהרע האָר, וועלכע זענען שוואַרץ געווען ווי די נאַכט, ווײַס געוואָרען ווי דער ליכטיגער טאָג. זײַ זענען ווײַס געוואָרען ווי דער פריש געפאַלענער שנעע, און זײַ האָבען גע־לויכטען אַרום און אַרום.

אָבער דאָס דאָזיגע ליבט איז נישט גענוג געווען; עס איז נישט קײַן אײַביג ליבט געווען און האָט נישט געלויכטען פאַר די גאַנצע וועלט.

און צום דריטען מאָל שטעהט די פרוי און פאָרשט בײַ די שטומע שטערנען:

– שטומע שטערנען! זאָגט מיר, צי ווייסט איהר דען נישט וואו איז דאָ דער אָרט פון וואַנען עס נעמט זיך דאָס ליכט?

און פון אַלע פיער עקען איז דער ווינד געקומען און געהערט האָט זי:

– ווען דו ועסט דאָס רויטע בלוט פון דײַן האַרץ מקריב זײַן דײַן קינד פאַר אַ קרבן, וועט דאַן דאָס רויטע גלאַנצען און וועט לײַכטען ווי דאָס אײביגע ליכט.

„דאָס בלוט פון מײַן האַרץ?" האָט די פרוי געזאָגט – און אומדערבאַרמיג האָט זי זיך דאָס האַרץ אַרויסגעריסען און האָט עס געבראַכט איהר קינד פאַר אַ קרבן. און ווי דאָס קינד האָט בײַ זיך דאָס מוטער־האַרץ דערפיהלט, איז איהם וואַרם געוואָרען, ווי עס האָט געוואַרמט די זון אין גבעון, און עס האָט איהם געלויכטען אַ טאָג מיט אַ נאַכט, און עס האָט איהם געלויכטען נאָך גאַנצע זיעבען טעג, און עס איז איהם ליכטיג געווען.

אָבער עס איז נישט געווען קײן אײביג ליכט, און נישט געלויכטען האָט עס אומעטום און שטענדיג און פאַר די גאַנצע וועלט.

און די פרוי האָט נאָך אַלץ געבלאָנדזשעט און געזוכט. וואו איז ליכט? וואו איז ליכט? – זאָגט מיר, וואו איז אַזאַ ליכט, וואָס זאָל מײַן קינד לויכטען אויף אײביג און צוליעב מײַן קינד זאָל ליכטיג זײַן אויך דער גאַנצער וועלט?

אײן אַלטער מאַן איז איהר ענטקעגען געקומען.

– ווען דו וועסט אַלע ביכער פון דער וועלט צוזאַמען נעמען און אַלע וויסענשאַפטען און אַלע חכמות, דאַן וועסט דו האָבען דאָס ליכט, וואָס דו זוכסט, און וועסט עס געבען דײַן קינד.

און די פרוי האָט צוזאַמען גענומען אַלע ביכער פון דער

וועלט און האָט צוזאַמענגערופען אַלע געלערנטע און אַלע חכמים, כדי זיי זאָלען געבען איהר קינד אַלע וויסענשאַפטען און אַלע חכמות.

און די געלערנטע און די חכמים האָבען דעם קינד געגעבען וויסענשאַפט און חכמה, און ליכטיג איז איהם געוואָרען. אָבער – איינמאָל האָט ער אַרויס געקוקט און האָט געזעהען ווי פינסטער עס איז אין דרויסען און ווי נור איהם אַליין איז ליכטיג און עס האָט איהם טאָפּעלט געשמערצט.

און פון קינד איז געוואָרען אַ אינגעל, און פון אינגעל אַ דערוואַקסענער יונגער־מענש און פון דערוואַקסענעם יונגען־מענש איז געוואָרען איין אומגליקליכער, אַ זעהר אומגליקליכער מאַן!

דען נישט צופריעדען קען זיין דער, וועלכער זוכט איין אייביג ליכט, אַ ליכט פאַר אַלע מענשען צו גלייך.

און אַזוי זוכענדיג דאָס ליכט זענען טעג נאָך טעג, יאָהרען נאָך יאָהרען געשוואונדען, און מאַט איז ער געוואָרען און מיעד און אַלט און קראַנק.

און די פיס האָבען איהם געשמערצט פאַר צופיעל געהן און זוכען און דאָס האַרץ און דער קאָפּ האָבען איהם געשמערצט פאַר צופיעל פיהלען און קלערען.

און אויך זיינע האָר, שוואַרץ ווי די נאַכט, זענען ווייס געוואָרען און האָבען געגלאַנצט און געלויכטען.

און אויך ער האָט געהאַט אַזוהן, אוי דער דאָזיגער זוהן האָט פערלאַנגט און געזוכט; דאָס וואָס ער אַליין האָט פערלאַנגט און געזוכט זיין גאַנץ לעבען.

און אַזוי זוכענדיג און קלערענדיג איז איהם דערוויילע אָנגעקומען דער לעצטער און פינסטערער טאָג, און אַנשטאָדט ליכט, וואָס ער האָט געזוכט, איז צו איהם געקומען דער פינסטערער מלאך מיט די טויזענד שוואַרצע אויגען.

פּלוצלינג האָט ער פערשטאַנען; עס איז דאָס אייביגע

געזעץ! טאג און נאכט קומען אָבוועקסלענד, ווי זומער און ווינטער, ליכט און פינסטערניש, היץ און קעלט.

און צורופענדיג זיין זוהן צום בעט, האט ער געזאגט: איך האב געזוכט דאס ליכט — אויך דאס איז שוין גענוג!

דער גולם.

א מעשה.

אכט און צוואנציג יאהר איז דער גרויסער ר׳ לייב, דער מהר״ל פון פראג, געזעסען פערמאכט ביי זיך אין חדר, איינער אליין, פערטיעפט אין התבודדות. איהם האט געפיינגט דער גרויסער סוד, און ער האט איהם דורכאויס געוואלט דערגעהן. דורכ׳ן קליינעם פענסטעריל אינ׳ם טהירעל פון דעם דאזיגען קעמעריל האט איהם חוה׳לע, זיין טאכטערס טעכטערעל, אין די לעצטע יאהרען יעדען טאג דערלאנגט דאס ביסעל עסען, און איז זי געקומען אברוימען, פלעגט זי געפינען על פי רוב דאס עסען אזוי, ווי זי האט עס געלאזען. נור עטליבע קרישלעך האבען טיילמאלם געפעהלט; דער גרויסער ר׳ לייב האט גענומען נור אזוי פיעל, אבי דאס לעבען צו דערהאלטען. איז געקומען אמאל עפעס איין אורח, איין איינגעשפארטער, און האט זיך איינגע׳עקשנט, דוקא און דוקא שלום צו נעהמען ביים מהר״ל, דא האבען זיך דורך דעם אייגענעם קליינעם פענסטערעל ארויסגעשטעקט א צוויי דריי פינגער פון אדארער טרוקענער האנד; אבער א פנים האט זיך נישט בעוויזען. עס האט זיך אויך קיין שטימע נישט געלאזט הערען. טיילמאל׳ס, אין לאנגע טעג, איז דורכגעצויגען דורכ׳ן צימערעל עפעס א שטראהל פון א זון, איז געהאנגען קרום אין דער לופטען א קורצע צייט, איז דאן ביסלעכווייז בלאס און בלאסער געווארען און איז צום סוף פערשוואונדען — און קיין אויג האט איהם ניט בעמערקט; דער מהר״ל איז געווען פערטיעפט אינ׳ם זוכען דעם גרויסען סוד. ווען

עֶס האָבֶּען פריהמאָרגענס אין אַ זומעֶר־טאָג, דריי אַ זייגעֶר פאַרטאָג'ס, דרויסעֶן צווישעֶן די בּוימעֶר די שוואַלבּעֶן פלוצלינג זיך צוצוויטשעט, און נאָך אַמאָל „צוויטש, צוויטש, צוויטש!" און ווידעֶר אַמאָל „טרילי, טרילי, טרילי!" און צום סוֹף „גיררר, גיררר, גיררר", דאָ האָט עֶס קיין אויער נישט פערנומעֶן; דעֶר מהר"ל איז דאַן געֶזעֶסעֶן איבּעֶר די דיקעֶ ספרים און האָט געֶזוכט. דעֶר גרויסעֶר סוֹד איז איהם געֶלעֶגעֶן ווי אַ שווערעֶ לאַסט אויף זיין קאָפּ און אויף זיין האַרץ און אין דעֶר גאַנצעֶר לופט אַרום און אַרום. אויבּעֶן אין אַ ווינקעֶל בּיי דעֶר בּעֶלקעֶ האָט אַ שפּין זינט אַ סך יאָהרעֶן אָנגעֶארבּייט אַ גרויס שטיק שפּינוועֶבּס, און דאָס דאָזיגעֶ שטיק איז געֶהאַנגעֶן פינסטעֶר און שוואַרץ און איז וואָס אַ מאָל פינסטערעֶר און שוואַרצעֶר געֶוואָרעֶן.

און ווען דעֶר גרויסעֶר ר' ליבּ, דעֶר מהר"ל פון פראָג, איז צום סוֹף, נאָך אַכט און צוואַנציג יאָהר, אַרויסגעֶקומעֶן פון זיין חדר, דאָ איז עֶר געֶווען משונה־ווילד בּעֶוואַקסעֶן און זיינע האָר זעֶנען געֶווען גרייז־גרוי. דאָס עֶרשטעֶ וואָס איז איהם אַנטקעֶגעֶן געֶקומעֶן, איז געֶוועֶן אַ העֶלעֶר לאַבּעֶדיגעֶר שיין פון דעֶר זון, וועֶלכעֶר איז גראָד אַריינגעֶפאַלעֶן דורך אַ פעֶנסטעֶר. דעֶר גרויסעֶר ר' ליבּ האָט געֶמוזט פעֶרשטעֶלעֶן זיך די אויגעֶן מיט דעֶר רעֶכטעֶר האַנד, געֶמאַכט ווי אַ דרעֶכעֶל, כּדי עֶס זאָל איהם נישט בּלעֶנדעֶן. דאָס צווייטעֶ, וואָס עֶר האָט דעֶרבּליקט, איז געֶווען חוה'לע, זיין אייניקעֶל — און ווידעֶר האָט ער געֶמוזט פעֶרהאַלטעֶן זיך די אויגעֶן אַ גאַנצעֶ מינוט לאַנג, ווייל עֶס האָט געֶבּלעֶנדט. עֶרשט אַ בּיסעֶל שפּעֶטעֶר איז עֶר צוגעֶגאַנגעֶן עֶטוואָס נעֶהנטעֶר.

— ווער איז דאָס? — האָט עֶר געֶפרעֶגט. זיין שטימעֶ האָט געֶקלונגעֶן ווי די שטימעֶ פון אַ קינד וועֶלכעֶס לעֶרנט זיך רעֶדעֶן.

— דיין אייניקעֶל, רבקה'לעֶס אַ טאָכטעֶר — האָט די אַלטעֶ רבּי'צן געֶענטפערט.

עֶר האָט זיך געֶמוזט עֶרשט דעֶרמאָהנעֶן. וואָרט נור,

וואָרט נור: האָט ער נישט געהאַט עפּעס אַמאָל אַ מאָכטער? יאָ טאַקי. ווען ער זאָל קיין טעות נישט האָבען, האָט מען זי גערופען, דאַכט זיך, רבקה׳לע.

הויך און פערריסען דעם קאָפּ איז חוה׳לע פאַר איהם געשטאַנען און האָט מיט ווייט אויפגעריסענע אויגען געקוקט אויף דעם גרויען פערוואַקסענעם וואונדער. דאָס לעבעדיגסטע לעבען האָט געשפּראָצט פון איהר, און אַלעס האָט אין איהר געקאָכט און געזידט. און די פלאַמענדיגע אויגען האָבען געבליצט און די צורה האָט געלויכטען און די ווייסע ציינען האָבען געבלישטשעט און די שוואַרץ-סאַמעטענע האָר האָבען געגלאַנצט – עפּעס איז געווען אין דער שטוב ווי אַ שפּרינגענדיג שיינדעל פון אַ זון, וועלכעס ציטערט אַרום און איז אַ מינוט דאָ און אַ מינוט דאָרט. און זי שטעהט נאָך אַלץ און קוקט אויף דעם אונבעהאָלפענעם, ווילד-בעוואַקסענעם אַלטעטשקען, און דאַן בעווייזט זיך אַ שפּאָטישער שמייכעל אין די ווינקעלעך פון איהרע ליפּען. דער גרויסער ר׳ ליב איז צוגעגאַנגען אַ טריט נעהנטער; עפּעס האָט עט איהם געצויגען. פלוצלינג אָבער האָט ער זיך אָבגעקעהרט און איז גיך אַוועק. ער האָט זיך דערמאָהנט, אַז ער האָט געלאָזען ליגען ביי זיך אין חדר אויפ׳ן טישעל דעם שם-המפורש – און דאָ איז ער גיך צוריק אַוועק אַהיי חוה׳לע האָט זיך פלוצלינג שטאַרק צעלאַכט אויפ׳ן קול.

און ווי עס זענען עטליכע טעג פאַרביי געגאַנגען, האָט גאַנץ פּראָג אָנגעהויבען קאָכען ווי אַ קעסעל. די וואונדערליכסטע מעשׂות האָט מען דערצעהלט פונ׳ם גרויסען ר׳ ליב און וועגען זיין שם-המפורש און פון זיין קבלה און וועגען זיינע צרופים. מאַנכע האָבען דערצעהלט אַז איין מאָל אין דער פריה איז ער אויפגעשטאַנען, האָט זיך געוואַשען די הענד, האָט דריימאָל געזאָגט „ויהי נועם״, האָט גענומען זיין שם-המפורש און האָט מחיה געווען אַ מת. אַ יונגער מאַן איז געשטאַנען, צווישען מנחה און מעריב אין ר׳ מרדכי מייזעלס בית-המדרש און האָט דערצעהלט,

עס האָבען פריהמאָרגענס אין אַ זומער־טאָג, דריי אַ זייגער פאַרטאָג׳ס, דרויסען צווישען די בוימער די שוואַלבען פלוצלינג זיך צוצווישטשט, און נאָך אַמאָל „צווישש, צווישש, צווישש!״ און ווידער אַמאָל „טרילי, טרילי, טרילי!״ און צום סוף „גיררר, גיררר, גיררר״, דאָ האָט עס קיין אויער נישט פערנומען; דער מהר״ל איז דאַן געזעסען איבער די דיקע ספרים און האָט געזוכט. דער גרויסער סוד איז איהם געלעגען ווי אַ שווערע לאַסט אויף זיין קאָפּ און אויף זיין האַרץ און אין דער גאַנצער לופט אַרום און אַרום. אויבען אין אַ ווינקעל ביי דער בעלקע האָט אַ שפּין זינט אַ סך יאָהרען אָנגעאַרבייט אַ גרויס שטיק שפּינוועבס, און דאָס דאָזיגע שטיק איז געהאַנגען פינסטער און שוואַרץ און איז וואָס אַ מאָל פינסטערער און שוואַרצער געוואָרען.

און ווען דער גרויסער ר׳ ליב, דער מהר״ל פון פראָג, איז צום סוף, נאָך אַכט און צוואַנציג יאָהר, אַרויסגעקומען פון זיין חדר, דאָ איז ער געווען משונה־ווילד בעוואַקסען און זיינע האָר זענען געווען גרייז־גרוי. דאָס ערשטע וואָס איז איהם אַנטקעגען געקומען, איז געווען אַ העלער לאַבעדיגער שיין פון דער זון, וועלכער איז גראָד אַריינגעפאַלען דורך אַ פענסטער. דער גרויסער ר׳ ליב האָט געמוזט פערשטעלען זיך די אויגען מיט דער רעכטער האַנד, געמאַכט ווי אַ דעכעל, כדי עס זאָל איהם נישט בלענדען. דאָס צווייטע, וואָס ער האָט דערבליקט, איז געווען חוה׳לע, זיין איייניקעל — און ווידער האָט ער געמוזט פערהאַלטען זיך די אויגען אַ גאַנצע מינוט לאַנג, ווייל עס האָט געבלענדט. ערשט אַ ביסעל שפּעטער איז ער צוגעגאַנגען עטוואָס נעהנטער.

— ווער איז דאָס? — האָט ער געפרעגט. זיין שטימע האָט געקלונגען ווי די שטימע פון אַ קינד וועלכעס לערנט זיך רעדען.

— דיין איייניקעל, רבקה׳לעס אַ טאָכטער — האָט די אלטע רביצין געענטפערט.

ער האָט זיך געמוזט ערשט דערמאָהנען. וואָרט נור,

ווארט נור: האָט ער נישט געהאַט עפּעס אַמאָל אַ מאָכטער? יאָ טאַקי. ווען ער זאָל קיין טעות נישט האָבען, האָט מען זי גע־רופען, דאכט זיך, רבקה׳לע.

הויך און פערריסען דעם קאָפּ איז חוה׳לע פאַר איהם גע־שטאַנען און האָט מיט ווייט אויפגעריסענע אויגען געקוקט אויף דעם גרויען פערוואַקסענעם וואונדער. דאָס לעבעדיגסטע לעבען האָט געשפּראָצט פון איהר, און אלעס האָט אין איהר געקאָכט און געזידט. און די פלאַמענדיגע אויגען האָבען געבליצט און די צורה האָט געלויכטען און די ווייסע צייהן האָבען געבלישטשעט און די שוואַרץ־סאַמעטענע האָר האָבען געגלאַנצט – עפּעס איז געווען אין דער שטוב ווי אַ שפּרינגענדיג שיינדעל פון אַ זון, וועל־כעס ציטערט אַרום און איז אַ מינוט דאָ און אַ מינוט דאָרט. און זי שטעהט נאָך אַלץ און קוקט אויף דעם אונבעהאָלפענעם, ווילד־בעוואַקסענעם אַלטעטשקען, און דאַן בעווייזט זיך אַ שפּאָטישער שמייכעל אין די ווינקעלעך פון איהרע ליפּען. דער גרויסער ר׳ ליב איז צוגעגאַנגען אַ טריט נעהנטער; עפּעס האָט עט איהם גע־צויגען. פּלוצלינג אָבער האָט ער זיך אָבגעקעהרט און איז גיך אַוועק. ער האָט זיך דערמאָהנט, אַז ער האָט געלאָזען ליגען ביי זיך אין חדר אויפ׳ן טישעל דעם שם־המפורש – און דאָ איז ער גיך צוריק אַוועק אַהיי חוה׳לע האָט זיך פּלוצלינג שטאַרק צעלאַכט אויפ׳ן קול.

און ווי עס זענען עטליכע טעג פאַרביי געגאַנגען, האָט גאַנץ פּראָג אָנגעהויבען קאָכען ווי אַ קעסעל. די וואונדערליכסטע מעשות האָט מען דערצעהלט פונ׳ם גרויסען ר׳ ליב און וועגען זיין שם־המפורש און פון זיין קבלה און וועגען זיינע צרופים. מאַנכע האָבען דערצעהלט אַז איין מאָל אין דער פריה איז ער אויפגעשטאַנען, האָט זיך געוואַשען די הענד, האָט דריי מאָל גע־זאָגט „ויהי נועם", האָט גענומען זיין שם־המפורש און האָט מחיה געווען אַ מת. אַ יונגער מאַן איז געשטאַנען, צווישען מנחה און מעריב אין ר׳ מרדכי מייזילס בית־המדרש און האָט דערצעהלט,

ווי דער מהר״ל הקדוש, זיצענדיג אין התבודדות, דאָט פּער־פלאַנצט אַ קערנדעל אין אַ פלאַש, און עס האָט אָנגעהויבען דערין צו וואַקסען אַ מענשעל, און דאָס מענשעל איז געוואָרען גרעסער און גרעסער, ביז די פלאַש האָט גענומען פּלאַצען, און דאָס מענשעל איז גרויס געוואָרען און איז געוואָרען דער גרעסטער תּלמיד פונ׳ם מהר״ל. אין דער אַלט־נייער שול איז געשטאַנען איין אַלטער יוד און האָט דערצעהלט, אַז דער רבי ר׳ ליב האָט געמאַכט אַ גולם, און לעגט ער איהם אַריין דעם שם־המפורש אין מויל אַריין, דאָ ווערט דער גולם לעבעדיג און איז דאַן איס שטאַנד די וועלט חרוב צו מאַכען, און נור ווען ער נעמט אירם דעם דאָזיגען שם־המפורש ווידער אַרויס, בלייבט ער ליעגען טויט ווי אַ שטיק לעהם.

פערטראַכט און אומעטיג איז דער גרויסער ר׳ ליב טאָג־טעגליך אַרויס פון זיין חדר און ווידער אַריין, און ווי אַ פינסטערער וואָלקען איז איהם געלעגען אויף זיין געדונצעלט פנים. ער האָט נישט געקאָנט לאַכען, און האָט נישט געקאָנט הערען ווי מען לאַכט; ער האָט קיין פריד נישט געפונען. וואָס נוצט דער גרויסער סוד? וואָס נוצט ער אַפילו דאַן, ווען מען איז איהם שוין דערגאַנגען? ווערט דורכדעם די וועלט דען אַנדערש? ער האָט געקרעכצט. עס נוצט נישט, ווען איינער דערגעהט אירם. יעדער פאַר זיך וואָלט מוזען איהם דערגעהן, אַלע צוזאַמען וואָלטען איהם מוזען אין איין צייט דערגעהן, אַז מען וויל, ז די וועלט זאָל ווערען אַנדערש און פריד זאָל זיין און גליק און מען זאָל קענען און מעגען לאַכען. ער איז מיט לאַנגזאַמע שריט געגאַנגען ווייטער. חוה׳לע, אַ לאַכענדיג לעבען, איז טאַנ־צענדיג איהם אַקעגען געקומען. אָט איהר מוטשעט נישט דער סוד און ווי אַזוי מען זאָל לעבען און וואָס איז לעבען — און דער־וויייל לעבט זי. ער האָט זיך אָבגעשטעלט און האָט זיך אַ מינוט לאַנג מיעף פערטראַכט. די אויגען האָבען זיך מיעד געשלאָסען. דאַן האָט ער ענערגיש געשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ אויף ניין. איז

דען דאָס לעבען?... ער איז פּלוצלינג ווייטער געגאַנגען, האָט זיך געוואַשען די הענד און האָט זיך אָוועקגעשטעלט דאַווענען.

פון הראַדשין־באַרג אַראָב איז ווי אַ פייל פון בויגען געפלויגען אַ קאַרעטע איינגעשפּאַנט מיט זעקס ווייסע פערד, און איז צוגעפאָהרען צום הויז פון׳ם גרויסען ר׳ ליב. דער קייזער רודאָלף II, אַ מענש וואָס האָט עוסק געווען אין מיסטיק און אַלכימיע און נאָך אַ זעלכע זאַכען און האָט דאָסגלייכען געזוכט דעם גרויסען סוד, האָט געשיקט זיין אַדיוטאַנט, רופען דעם יודישען רבי אין שלאָס אַריין. ער האָט געהערט וואָס דער יודישער רבי האָט געטהון, און ער איז ניינעריג געווען צו זעהען דעם וואונדערליכען מאַן.

דער פרייטאָג דערויף איז געווען אַ טאָג געטונקען אין לויטער ליכט און זונען־שיין. דער רבי ר׳ ליב האָט זיך גענומען, זיך מכין זיין אויף שבת; ער האָט זיך געשניטען די נעגעל, האָט געריסען פּאַפּיער און איז ענדליך געגאַנגען אין מקוה אַריין. די אַלטע רבי׳צין איז, פערשוויצט און קייכענדיג, געווען בעשעפטיגט אין קיך. דער ריח פון פריש געקאָכטע פיש האָט זיך געלאָזט הערען. חוה׳לע האָט, זינגענדיג און מיט ברענענדיגער אומגעדולד, געראַמט אין די צימערן לכבוד שבת. פון די מאָלדאַווא האָט זיך מינוטענווייז געהערט אַ מערקווירדיג רוישען און זשומען פון׳ם וואַסער. ענדליך איז חוה׳לע אויך אַריין אין דעם שטודיר־צימער פון׳ם זיידען, כדי אויך דאָרט אַלעס צו בריינגען אין אָרדנונג.

דאָס ווייסע טיכעל אויפ׳ן קאָפּ, צוגעבונדען פון הינטען ווי די פּויערטעס, אין דער האַנד דער פלעדערוויש, און פון דעם ווייסען טיכעל אַרויס צוויי בליצענדיגע שוואַרצע אויגען, וואָס האָבען געפלאַמט און געבריהט — אַזוי איז זי געשפּרונגען פון ווינקעלע צו ווינקעלע און האָט גערעדט צו זיך און געטהון. און נישט גערעדט האָט זי, נור געשוויטשערט, און נישט געשפּרונגען איז זי, נור עפּעס געפלויגען אָדער געשוועבט. דרויסען ערגעץ

וואו, אין אַ בעהעלטעניש פֿון דאַך, האָט אַ זינג־פֿויגעל גראָד געזונגען דעם נגון פֿון „ווי שען איז דאָס לעבען!״. זי האָט זיך איינגעהערט און האָט מיטגעזונגען. און אַזוי איז זי אַרויף אויפ׳ן טיש, אויף די בענק, אויף די שטוהלען, און פֿון שטוהל צו שטוהל איז זי געשפּרונגען און האָט אַרומגעאַרבייט מיט דעם פֿלעדערוויש. אויבען אויף די בעלקע ביים אָרט פֿון „זכר לחורבן״ האָט זי שטאַרק אַרומגעווישט, און דאַן האָט זי זיך גענומען צו דער שפּין מיט דעם שפּינוועבס, און דאַן צו דער שאַפֿע מיט די ספֿרים, זי האָט געאַרבייט און געזונגען. עס האָט איהר אָנגעהויבען ווערען צו וואַרם, און זי האָט אויפֿגעשפּילעט איהר בוזעם. דאָס הייסע אויפֿגעשפּילעטע לעבען איז אַרויסגעקוואָלען אין דרויסען.

אָט האַלט זי אין דער האַנד אַ גרויסען מעכטיגען ספר פֿון די ספֿרים און ווישט איהם. זי האָט זיך אויף אַ מינוט פֿערטראַכט. רבונו של עולם! צו וואָס גאָר אין גאַנצען אַזוי פֿיעל ספֿרים? צו וואָס בעדאַרף זיי אַ מענש? זי שטהעט און קלערט. איהר זיידע איז פּראָסט משוגע, אַז ער האָט גענומען אַ בליהענדיג לאַנג לעבען פֿון זיבעציג יאָהר און האָט עס דערטרונקען אין אַ זעלכע נאַרישקייטען. איין מינוט לאַנג די ליעבע ליכטיגע וועלט מיט דער גאָלדענער זון איז דאָך טויזענד מאָל ליעבער און קליגער פֿון אָט די אַלע ספֿרים צוזאַמען.

און אָט האָט זי שוין פֿערגעסען די ספֿרים און דאָס לאַנגע לעבען און אַפֿילו דעם געדאַנקען וועגען דער ליעבער ליכטיגער וועלט מיט דער גאָלדענער זון, און זי שטעהט שוין ביים אויווען און ווישט איהם אַרום. אין מיטען פֿון אויווען איז אויסגעהאַקט אַ פֿיגורה מיט איין אָבגעריבענער נאָז. זי חאַפּט זיך דערביי, ווי זי איז שוין ווידער פֿערטיעפֿט אין געדאַנקען. וואָס טהוט זיך דאָס היינט מיט איהר, וואָס זי קלעהרט און פֿערקלעהרט זיך אַזוי אָפֿט? זי נעהמט אַראָב פֿון וואַנד דעם שבת׳דיגען ספּאָדיק פֿונ׳ם זיידען און טהוט איהם אָן און צילאַכט זיך אויפ׳ן קול. עס אַרט זי

אָבער, וואָס די נאָז פון דער פיגור איז אָבגעריבען און אָבוויכטלך קאַליע געמאַכט. זי דערמאָהנט זיך פלוצלינג, אַז עס איז פאַרהאַנען עפּיס אַ דין װעגען אַ צורה וואָס איז בולט, און אַז עס שטעהט געשריבען „לא תעשה לך כל פסל״ — און זי ווערט טרויעריג. באַלד דערויף אָבער הויבט זי שוין ווידער אָן צו אַרבייטען און צו טרילען און צו זינגען; זי האָט נור נאָך דעם מעשענעם הענגעל־לייכטער אַרומצוווישען.

גראָד בייגט זי זיך אַראָב און ווענדט זיך צום ווינקעלע וואָס הינטער דעם אויוועןֿ — און פלוצלינג בלייבט זי שטעהן ווי פערשטיינערט. דער פלעדערווייש פאַלט איהר אַרויס פון די הענד און זי שטעהט און גלאָצט מיט אויפגעריסענע אויגען. דער בוזעם הייבט אָן צו קאָכען, דער אָטהעם צו ברענען, די אויגען צו פלאַמען.

הינטער דעם אויוועןֿ אין׳ם ווינקעלע ליעגט אויסגעשטרעקט עפּעס אַ געשטאַלט, אַ געשטאַלט פון אַ מענש, און נישט לעבעדיג איז ער, נור געמאַכט, אוים ווייסען לעהם געמאַכט — אַ גיפּסענעט גולם.

מיט ווייט אויפגעריסענע אויגען קוקט זי אויף דעם בעשעפעניש. אַזוי עפּעס שענעם האָט זי נאָך קיינמאָל נישט געזעהען. דאָס פּנים לעבט, די ליפּען לעבען, אַלע גלידער לעבען. זי קוקט און קאָן איהרע אויגען נישט אַראָבנעהמען. און אַ מאַנטפאַרשוין איז עס! רבונו של עולם, ווי שען איז דאָך דער דאָזיגער מאַנספאַרשוין! זי קען נישט אַנדערש — זי מוז זיך אַראָבבייגען און מיט איהרע פינגער אָנריהרען. אַ וואַרם ציטערן דורכפלאַמט אַ מינוט לאַנג איהר גאַנצען קערפּער. זי נעמט אַראָב פון איהם דעם זיידענעם חאַלאַט, אין וועלכעם ער איז איינגעהילט, זי עסט די געשטאַלט אויף מיט איהרע ברידעדיגע אויגען. איבערהויפּט געפעלט איהר דאָס מויל! עס איז, ווי עס וואָלט זיך קענען יעדע מינוט אויפמאַכען און רעדען. נײן, איבערהויפּט געפעלט איהר דער שטערן; נײן — די ווינקעלעך פון די שלייפען. אוי

גאָט, ווי זענען דאָך די שלייפֿען שען! עס דאַכט זיך, זי זעהט אויך דאָס בלויע אָרערעל אין דער פֿיינער שלעף. און פלוצלינג פֿאַלט איהר אין די אויגען אריין דער אויבער־אָרעם מיט זיינע מוסקולען. און דער דאָזיגער ברוסט־קאַסטען! רבונו של עולם, וויפֿיעל שטאַרקייט און גבורה דאָ ליעגט! פלוצלינג פֿערבלאָנדזעט זיך איהר אויג ביז צו דעם אויער און דעם פֿיינעם אויער־לעפעלע. אַזאַ איין אויער־לעפעל האָבען נור גוטע מענשען. אַ הייסע גלוט דורכריעזעלט זי. זי קאָן זיך נישט איינהאַלטען און מוז איהר הייסען בוזעם צולעגען צום קאַלטען, געמאַכטען גוף, אום זיך אַ מינוט לאַנג צו קיהלען. זי מאַכט פּאַמעליך צו די אויגען, און איהר איז אַזוי זיס, אַזוי זיס. זי וואָלט וועלען איהר גאַנץ לעבען אַזוי ליגען בלייבען. אַ פּנים, אַ מענש, וואָס מענשען־הענד בעשאַפֿען איהם, איז טויזענד מאָל שענער און פֿאָלקאָמענער פֿון אַ מענשען, וואָס גאָט האָט איהם בעשאַפֿען. זי קען נישט אַנדערש – זי טולעט זיך צו פֿעסטער צום גוף און זי פּרעסט איהר מויל אויף זיין מויל. אַך, ווען ער וואָלט נור וועלען לעבעדיג ווערען אויך! זי ווערט פלוצלינג אומגעדולדיג און זי חאַפּט זיך אויף. זי טופּעט מיט איהר גאַנצער קראַפֿט אויף דער ערד מיט איהר פֿוס: לעבען! לעבען! לעבען!

פלוצלינג ווערט עס איהר קלאָרער אין קאָפּ. זי דער־מאָהנט זיך, וואָס מען האָט געמעמעלט אין די לעצטע טעג, אַז דער זיידע האָט געמאַכט אַ מענש אַ גולם אוים לעהם. עפּעס ווייס זי, אַז דער זיידע קאָן איהם אויך לעבעדיג און ווידער טויט מאַכען, אַלעס ווי ער וויל. זי געדענקט שוין איצט אויף קלאָר: אַ שם המפורש האָט ער צו איהם. אָבער ווער האָט געדולד צו אָט די אַלע גאַרישקייטען פֿונ׳ם אַלטען! זי טופּעט מיט איהר פֿוס אומגעדולדיג און אויפֿגערעגט: לעבען! לעבען! לעבען!

אָבער דער גולם ריהרט זיך נישט.

און זי האַלזט איהם און קושט איהם און זי זאָגט איהם,

גליהענדיג פאר לײַדענשאפט: איך האב דיך ליעב! איך האב דיך ליעב! איך האב דיך דאך אזוי ליעב!

און דאס וואונדער געשעהט: די ליעבע ברענגט צום לעבען. עס הערט א גולם דיזס ווארט „איך האב דיך ליעב", און הערט אויף צו זײַן דער גולם.

דער שם־המפורש האט אויף וואונדערליכע וועגען מוסר געוועזען זײַן כח דעם יונגען מײדעל, דאס יונגע מײדעל האט מוסר געוועזען דעם כח דעם ווארט און דאס ווארט האט איהם מוסר געוועזען דער געשטאלט. עס האט זיך געריהרט פלוצלינג די געשטאלט. און צום סוף איז זי דערוואכט.

דער גולם האט זיך לאנג געריבען די אויגען און ענדליך האט ער זײַ אויפגעמאכט. דאס ערשטע, וואס איז איהם בעגעגענט, איז געוועזען א זונען־שטראהל; ער האט געמוזט פערשטעלען זיך די אויגען מיט דער רעכטער האנד, ווי א רעכעל, כדי עס זאל איהם נישט בלענדען. דאס צווײטע, וואס ער האט דערבליקט, איז געוועזען חוה'לע, און ווידער האט ער געמוזט פערהאלטען זיך די אויגען א מינוט, ווײַל עס האט איהם געבלענדט. ער האט אוועקגעבליקט פערשעמט, און האט זיך אריבערגעווארפען ניך דעם זײַדענעם חאלאט. זײַן פנים איז פלוצלינג שטארק רויט געווארען.

באלד אבער האט ער זיך פערטיעפט אין געדאנקען. דו, גרויסער גאט! וואו איז ער דא? אײַן אלטע, נור וואס פערגעסענע וועלט איז אין איהם ביסלעכווײַז אויפגעשטיגען. ער דערמאנט זיך אײַנציגווײַז אן גאט, נשמה, הימעל, הײליגע ספרים, קבלה, סגופים, עבודת הבורא, רבי ליב, יענע וועלט, גן־עדן. ער געדענקט, אז דאס לעצטע וואס ער האט געהאלטען אין האנד געכטען בײַ נאכט, אײדער ער האט צוגעמאכט די אויגען, איז געוועזען דער „נור אריה". ווי א נעבעל איז איהם געווארען ארום און ארום. דאס הערץ איז איהם אזוי שווער געווארען און דער קאפ איז איהם געהאנגען ווי א בלײַ. און פאר דעם „נור

אריה״, געדענקט ער, האָט ער מיִט דעם מהר״ל הקדוש צוזאַמען געלערענט דעם „זהר״. ער דערמאָהנט זיך, אַז ער איז שוין איצט אַ שענע עטליכע מינוטען ווידער אויפגעוואַכט און האָט נאָך אין גאָר ניִשט עוסק געווען. אַ שווערער קרעכץ האָט זיך פון איהם געהערט, ווי פון אַ מענשען, וועלכער האָט פאַר זיך אַ שווערע לעסטיגע אַרבייט. ער האָט זיך פאַמעליך אויפגעהויבען און איז צוגעגאַנגען צו די ספרים־שאַפע.

— וואָס ווילסט דו דען טהון איצט?

ער איז פלוצלינג בלאַס געוואָרען און די אויגען האָבען אנגעהויבען פלאַקערן. איהם האָט זיך געדוכט, אַז אַ זילבערן גלעקעל האָט געקלונגען. באַלד אָבער האָט זיך איהם געדוכט, אַז אַ פויגעל, דערזעלבער וועלכער וואוינט דרויסען אויפ'ן בוים, האָט געצוויטשעט. ער האָט זיך טיעף אַריינגעבויגען אין די ספרים־שקאַפע און האָט, קוים וואָס מען האָט געהערט, געשעפטשעט:

— לערנען... איך מוז דאָך געהן לערנען...

ער האָט מורא געהאַט אַהינצוקוקען דאָרט, פון וואַנען די שטימע איז געקומען.

און ווידער האָט זיך געהערט דאָס קלינגען פון אַ זילבערן גלעקעל, דאָס מאָל אָבער גאַנץ אָהן ווערטער. חוה'לע האָט זיך צולאַכט אויפ'ן קול.

לערנען – איהר איז דאָס וואָרט אויסגעקומען אַזוי מאָדנע נאַריש, אַז זי האָט געמוזט זיך פונאַנדערלאַכען. נאָך אַזוי יונג – און שוין לערנען. נאָך אַזוי פריש און ניי און קרעפטיג – און שוין לערנען. נאָך אַזוי שען און לעבעדיג און פול חן – און שוין זיך מוידטען. און צום צווייטען מאָל האָט זי זיך צולאַכט. מיט אַמאָל אָבער איז זי אָמת'דיג אין כעס געוואָרען אויף איהר אַלטען זיידען.

גאַנץ ווי צו אַ אַלטען בעקאַנטען איז זי צוגעגאַנגען צו דעם יונגען מענש, פריי און אומגעצוואונגען און אָהן קלעמעניש.

זי האָט אַרויפגעלעגט איהר האַנד אויף זײַן האַנד, וועלכע האָט גראָד געהאַלטען דעם „תּפאֶרת ישראל״.

– אוי דו, נאַרישער גולם, דו! קוק מיך אָן... קוק אַרויס אין דרויסען. דער הימעל איז אַזוי בלוי, אַזוי בלוי. און ווי גרויס איז דער גאָרטען און ווי ברייט און גרויס איז דאָס האַרץ. און אין גאָרטען זינגען גאָט'ס מלאָכים – גאָלדענע שפּיעל-פייגעלעך, און זיי זינגען אַזוי זיס. ווייסט דו ווי זיס די פייגעל זינגען? און אַלעס איז אַזוי פריש און מחיה. און די לופט און די טויזענד ריחות און דאָס רוישען פון די בוימער און מינוטענווייז אַ זשומען און ברומען אַז קיינער ווייס נישט, פון וואַנען און פון וואָס. און דו, גולם, ווילסט זיך בעגראָבען נאָר אין ספרים? אין שטויב און אין שימעל?

אַ לײַכט ציטערן איז איהם אַריבער איבערן קערפּער. שוואַך און קוים וואָס מען האָט עס געהערט האָבען זײַנע ליפּען נאָכגעשעפּשעט די ווערטער: דער הימעל איז אַזוי בלוי, דער גאָרטען אַזוי גרין... דער „תּפאֶרת ישראל״ האָט זיך איהם אַרויסגעגליטשט פון דער האַנד און ער האָט זיך פערטראַכט. ווי אַ צויבער האָט עס איהם אַרומגענומען.

באַלד אָבער האָט ער זיך אַ וויש געגעבען מיט דער האַנד איבער די אויגען און איבער דעם גאַנצען שטערען, ווי ער וואָלט זײַן דערוואַכט פון אַ וואונדערליכען חלום. ער האָט זיך ענערגיש אַ דרעה געטהון און האָט זיך געחאַפּט צו דעם ספר.

זי האָט געקוקט אויף איהם געבּיטעריש. איהרע אויגען האָבען זיך ווי אַרײַנגעצווינגען אין איהם, און אויף דער שטעל, וואו איהר בליק איז האַפטען געבליבען, האָט עס געבריהט ווי אַ ברענגלאָז. נישט ווילענדיג האָט ער אויפגעהויבען זײַנע אויגען.

זי האָט אָנגעהויבען לאַנגזאַם צו ריידען צו איהם. בײַ דעם קלאַנג פון איהר ווייכער שטים האָט ער געמוזט רק געדענקען אָן די רויהע שטים פון דעם אַלטען, אַ פּנים אַזוי ריידען, ווי זי רעדט צו איהם, קאָן נור דאָס מויל פון אַ ווײַבליך בעשעפעניש.

און עפּיס רעדט זי פון דעם, אַז ווען אַנ׳אַלטער מאַן, אַ משוגה־ווילד פערוואַקסענער, פערגראָבט זיך אין טויטע געשטאָרבענע אותיות, דאָ איז עס נאָך צו פערשטעהן; עפּיס אַנדערש איז איהם שוין אין דער וועלט נישט געבליבען. אָבער ווען אַזאַ יונג לעבען, וואָס קאָן לעבען – און קאָן אָהן חשבון לעבען – ווען אַזאַ יונג לעבען צושטיקעלט זיך אַליין דורכדעם, וואָס ער צושרויבט תמיד זיך און זיין טהון און אונטערזוכט תמיד זיין געוועהק און זיינע אייגענע רעדלעך, דאָ זינדיגט און פערזינדיגט ער זיך נור געגען זיין צוועק און געגען דעם אמת׳ען צוועק פון לעבען בכלל. און דו ביסט דאָך, האָט זי געענדיגט, אַזוי יונג און אַזוי שען...

— רייד, רייד נאָך – האָט זיך איהם אויסגעגאָסען פון די ליפּען.

און זי רעדט ווייטער. און נישט איהרע ווערטער הערט ער מעהר, נור דעם קלאַנג פון איהר שטים. ער פערטראַכט זיך אָבער פלוצלינג. וואָס איז דאָס לעבען און צו וואָס לעבט מען? און זוכט נישט דער אַלטער, מיט אַלע זיינע טויזענד ספרים און מיט זיין גאַנצער חכמה, נאָך איצט ערשט דעם צוועק פון לעבען און דעם גרויסען סוד? נעכטען ביי נאַכט, דריי אַזייגער איז עס געוועזען, ווען זיי זענען געזעסען ביידע צוזאַמען איבער די ספרים, דאָ האָט זיך דער אַלטער פלוצלינג אויפגעכאַפּט און איז געלאָפען אַרויף און אַראָב און האָט געשריען: ניין, ניין, ניין! קוים האָב איך געפונען דעם גרויסען סוד און האָב געמיינט, איך וועל מיך שוין בערוהיגען, דאָ איז שוין ווידער געוואָרען אַ נייער גרויסער סוד, וועלכען איך מוז אויף דאָס ניי זוכען און דערגעהן, און קוים וועל איך אויך איהם דערגעהן, וועט דאַן ווידער ווערען אַ נייער גרויסער סוד, און קיין סוף וועט קיינמאָל נישט זיין!״ – דאָס אַלזוי האָט דערגרייכט דער אַלטער מיט אַלע זיינע ספרים און מיט זיין גאַנצער חכמה! און בעת יענער זוכט, קאָן דען ער, דער גולם, נישט עפּיס בעסערעס

טהון און דערוואַיל לעבען? ער, וואָס ער האָט אַלע גאָבען צום לעבען? און קאָנען דען טויזענד הכמות דערזעצען דאָס וואָס מען פיהלט אין איין מינוט? זאָל מען און מוז מען דען נישט אוועק געבען דעם גאַנצען מוח פאַר איין מינוט הארץ?

און זי רעדט אַלץ וויַיטער צו איהם, און איהם איז, ווי ווען זי וואָלט זיין עלענדע קראַנקע נשמה איַינהילען אין עטוואָס וויַיכעס, וואָס בערוהיגט און לינדערט.

און ווי זיי זענען בייַדע אַרויסגעקומען אין די פרייַע לופט, האָט זיי אַ זיסע לופט אַרומגענומען. האַנד אין האַנד זענען זיי געגאַנגען דורכ'ן גאָרטען און איבער'ן בריק. דאָס וואַסער אין דער מאָלדאַוואַ האָט, אַזוי צוויבערהאַפט גערוישט. און איבער דעם שאָסיי זענען זיי געגאַנגען און ביז צום וואַלד, די אַלטע טונקעלע בוימער זענען געשטאַנען פאַר זיי און האָבען זיי צו זיך געצויגען און געצוינגען.

שטיל איז געשטאַנען דער וואַלד, ווען זיי זענען אַריַין אין איהם, און ווען זיי זענען ווידער פון איהם אַרויסגעקומען, האָט ער גערוישט און געהילעכט; ער האָט זייער סוד, וועלכער איז אויך גרויס געווען, געהאַט אייַנגעשלונגען און איצט האָט ער געפרובט איהם אויסצופלוידער'ן. און די זון האָט געלאַכט ביַי זייער צוריקקומען, און דער זאַמד האָט געפונקעלט און אַלעס גריניע האָט זיך געפרעהט און געגליהט און געלויכטען.

* * *

*

האַלבע שעה שפעטער איז דער רבי ר' ליב צוריקגעקומען פון דער מקוה. דער שבת קודש האָט שוין גערוהט אויף איהם. פריש און אויסגעצוואָגען האָט ער אויסגעזעהן, און ביים האַלז האָבען זיך געוויזען די פרישע וויַיסע רענדער פון אַ קלאָר העמד. די רעביצין האָט איהם דערלאַנגט אַ שטיקעל פיש מיט אַנ'אייער־קיכעל. דאן איז דער גרויסער ר' ליב אַריַין אין זיין לערן־חדר־

ער האָט זיך אין אָנהויב דערשראָקען. דער גולם איז געזעסען אין אַ ווינקעל פֿערקלערט, אָבער אַ לעבעדיגער. דאַכט זיך, ער האָט איהם געלאָזען אָהן אַ שם־המפורש אַ טויטען, אָבער אויף קלאָר געדענקט ער עס נישט. שטיל און אָהן ווערטער האָט דער רבי ר׳ ליב גענומען דעם „ספר רזיאל". זיין ליעבסטען תלמיד מוז ער איצט דערקלערען דעם סוד פֿון יצירה און וואָס איז דער אָדם הקדמון און וואָס איז דער אין־סוף. דער עיקר איז דער אין־סוף. דער גולם אָבער האָט זיך נישט קיין ריחה געגעבען. דער מהר"ל האָט אויפֿגעהויבען זיינע אויגען און האָט איהם אָנגעקוקט.

— דרויסען, - שעפּטשען די ליפּען פֿונ׳ם גולם פֿערחלומ׳ט, — איז דער הימעל אַזוי בלוי, אַזוי בלוי... גרין איז דער גאָרטען און דאָס פֿעלד און דער וואַלד, און אויך דאָס האַרץ איז אַזוי ברייט און גרוים. און די ריחות, און דער פֿויגעל־געזאַנג... און ספרים זענען שטויב און שימעל...

אויפֿ׳ן טיש ליגט דער גור אריה, דער גבורת ה׳, דער באר ה׳לה און נאָך און נאָך — און דער גולם רעדט דאָס אַ זעלכע ווערטער.

דער רבי ר׳ ליב איז געשטאַנען, ווי ווען דער לשון וואָלט איהם זיין אָבגענומען. ער האָט גאָר נישט פֿערשטאַנען די ווערטער. ס׳טייטש, מיין גולם? און אַ זעלכע דבורים?...

דריי טעג זענען פֿאַרביי געגאַנגען.

דער רבי האָט מיט דעם תלמיד אין די דריי טעג קיין איינציג וואָרט נישט גערעדט, ווי דער גולם וואָלט זיין אין חרם. ווי אַ שאָטען איז ער נאָכגעגאַנגען נאָכ׳ן רבי ר׳ ליב. האָטש איין וואָרט, האָטש איין וואָרט! עס האָט איהם געצויגען צום רבי׳ן, ווי אַ מאַגנעט. דאָס בילד פֿון חוהל׳ע איז פֿון מינוט צו מינוט געוואָרען בלאַסער אין זיין פֿאַנטאַזיע. האָטש איין וואָרט, האָטש איין וואָרט! ערשט אויף דעם דריטען טאָג פֿאַר

נאַכט, צווישען מנחה און מעריב, האָט דער מהר"ל אויפגעמאַכט זיין מויל און האָט גערעדט.

— וועה צו די, האָט ער געזאָגט, וועלכע פערלאָזען חיי עולם און זענען עוסק אין חיי שעה. אַ זעלכע וואָס ריידען פונ'ם הימעל, וואָס איז בלויז, און פון די פויגעל, ווי זיי זינגען, און פונ'ם גרינעם אין גאָרטען, אין דערווייל לאָזען זיי דאָס וואָס איז נצחיות ליגען אין אַ קרן זוית און זענען זיך מסיח דעת פון איהר. וואָס האָבען זיי דערפון, די נאַרען? מאָרגען קומט אַ טאָג און אַ חמאַרע איבערציהט דעם הימעל — און ער איז שוין גרוי און נישט בלוי. און אַ קאַלטער ווינד קומט און וועהט איבער דעם גרינעם — און עס איז שוין נישט גרין נור פערוועלקט. און אַ פראָסט קומט — און דער פויגעל זינגט שוין נישט מעהר, נור פערקריכט זיך ערגיץ וואו אין אַלאָך. און וועגען אַ זעלכע נאַרישקייטען, אַזעלכע פוסטע פאַנטאַזיעס, וואָס דויערן נישט מעהר ווי איין נאַכט אָדער איין וואָך און איין חודש, וויל מען פערלאָזען דאָס דאָזיגע, וואָס ענדערט זיך קיינמאָל נישט, און פון וועלכעם דער נפש קאָן ציהען זיין חיונה אייביג?

דער גולם איז געווען ווי צושלאָגען אין אַלע זיינע אברים. ער האָט געוואָלט אויפהויבען זיינע אויגען צום רבי'ן און האָט נישט געקאָנט; אַ מין חרפה האָט איהם צוגעדריקט. ער פרובט זיך דערמאָהנען אָן דעם וואַלד, אָן דעם טונקעלען, און ווי ער איז געווען מיט איהר צוזאַמען און ווי עס איז אין זיין האַרץ געווען גאָר עפּיס אַנדערש — און קאָן עס בשום אופן נישט. ער קאָן זיך אויף קיין פאַל נישט דערמאָהנען, פאַר וואָס עס איז איהם געווען דערנסטמאָל אַזוי זיס און ווי עס איז איהם געווען אַזוי זיס. אדרבא איהם קומט פאָר אַלעס איצט אַזוי נאַריש, און ער פערוואונדערט זיך איבער זיך אַליין, ווי דאָס אַלעס האָט גאָר געקאָנט זיין. דער מהר"ל איז דאָך אַזוי גערעכט! וואָס דאָט בען אייגענטליך פון אַלע די דאָזיגע נאַרישקייטען, ווי אַ ריח און אַ פאַרב און אַ טאָן? עס איז נישט מעהר ווי אַ קיצעל פאַר די

חושים פאַר איין מינוט, בעת דאָס, וואָס איז אייביג, איז דאָך אייביג, און די איינענע תורה, ווי זי איז געווען פאַר טויזענדער יאָהרען, איז זי נאָך איצט און זי וועט אַזוי זיין אין נאָך טויזענדער יאָהרען. דאָס וואָס איך לערן, טראַכט ער זיך איצט, דאָס האָב איך געלערענט און עס איז מיינס אויף אייביג, און אפילו ווען איך בין נישט מעהר, בלייבט דאָס דאָזיגע אויף אייביג.

זיין בלאַס פנים האָט אויסגעוויזען אַזוי טרויעריג און פערשטערט און אומגליקליך.

ער איז אַריין מיט אַ צובראָכען געמיט אין זיין חדר. ער האָט אויסגעשטרעקט די האַנד און האָט גענומען דעם „באר הגולה". ער האָט געפרובט זיך פערטיפען אין איהם. די מלחמה קעגען ר' עזריה מן האדומים און קעגען דעם מאור עינים, ווי זי קומט פאָר אין דעם ספר, האָט שטאַרק בעשעפטיגט זיין מח...

אין בית־המדרש איז עס געווען בעת'ן דאַווענען. מיט די גרויסע תפלין אויפ'ן קאָפ זיצט דער גולם, און דער קאָפ מיט די בלאָנדע לאָקען איז געשטיצט אויף זיין האַנד, און ער קלעהרט און קלעהרט.

צו וואָס האָט ער מיך געמאַכט?

דער פעהלער איז, אַז דער, וועלכער, האָט מיך, גולם, געמאַכט, האָט מיך געמאַכט מיט איין גוף און צוויי נשמות. אָדער צי איז יעדער מענש אַזוי געמאַכט? די וועלט וואָלט האָבען אַ גאַנץ אַנדער פנים, אַז יעדער מענש וואָלט האָבען איין נשמה און דערצו צוויי גופים, וועלכע וואָלטען איהם קאָנען דינען איינמאָל אַזוי און איינמאָל אַזוי. אַזוי אָבער איז דאָס אומגליק, וואָס עס איז גראָד אומגעקעהרט: נישט נור ער האָט נישט צוויי גופים, נור ער האָט נאָך צוויי נשמות, און איינע ציהט איהם אַהין און איינע אַהער. דאַכט זיך, אַז חוה'לע רעדט, איז זי געדעכט ביז גאָר, אַזוי אַז עס איז גאָר נישט דאָ וואָס צו ענטפערן; ווען אָבער דער מהר"ל רעדט, דאַכט זיך אויס, אַז

דאָס וואָס ער רעדט, איז גאָר דער עיקר פּונ׳ם אמת. וועט די מלחמה צווישען זיך אַליין און מיט זיך אַליין נאָך לאַנג דויערן? איז עם די מלחמה פון יעדעם בעשעפעניש? הערט זי אויף נור דאַן, ווען דאָס לעבען הערט אויף?

ער האָט האַסטיג אַראָבגענומען די תפלין של ראש און האָט זי אַשלײַדער געטהאָן אויף דעם טיש.

און וועמען געהערט דעה פאָרצוג? דעם הימעל אָדער דער ערד? דעם הארץ אָדער דעם מוח? דער נשמה אָדער דעם גוף? דער שענקייט אָדער דער וויסענשאַפט? דער פּאָעזיע אָדער דער פילאָזאָפיע? דעם גלויבען אָדער דעם וויסען? חוה׳לען אָדער דעם מהר״ל?

צום סוף זעצט ער זיך ווידער אַוועק און האַלט ווידער אָנגעשפּאַרט זיין בלאַנדען קאָפּ אויף די שענע האַנד. דער זונענשײַן שפּילט זיך אויף די בלויע אָדערלעך פון די פײַנע פינגער.

עם איז נישט דאָ צו געבען א פאָרצוג דעם אָדער יענעם. איינער איז בעשאַפען אַזוי, אַז ער איז מעהר אײַנגענומען פאַר דאָס איינע, און איינער — פאַר דאָס צווייטע.

דאָס אומגליק איז נור, וואָס עם געהט נאָך ווײַטער: איין און דאָס זעלביגע בעשעפעניש איז איין מינוט אַזוי און איין מינוט אַזוי. דאָס איז דאָס אומגליק פון די צוויי נשמות. רבונו של עולם! וואָלסטו נישט טויזענד מאָל בעסער געמאַכט און וואָלט דער מענש נישט געווען טויזענד מאָל רוהיגער און נישט אַזוי צוריסען מיט זיך שטענדיג, ווען דו וואָלסט איהם בעסער געגעבען צוויי גופים צו איין נשמה? און ווען שוין נישט — סאַ ווענינגסטענס, ווען דו וואָלסט איהם געגעבען נור איין נשמה!

דער שבת נאָכמיטאָג איז געקומען.

מיעד און פערשלאָפען פאַה צופיעל תענוג איז אַלעס אַרום און אַרום. דער גולם האַלט גראָד ביים עונג פון שינה של שבת. אײַן אקאַציע שטעהט אין דער ברענענדיגער היץ און שמאַכט און

חלש'ט נאָך אַ טראָפּען. אויפ'ן פּענסטער ליעגט אַ קאַץ, פֿער- מאַטערט און פֿערשמאַכט, און האַלב עפֿענט זי די אויגען און האַלב שליסט זי זיי, און האַלט זיי דאַן פֿערגלאָצט, און די זון ברענט איהר אין רוקען, די באַנק פֿאַר דעם הויז שטעהט און איז בריהעדיג וואַרם. דער געלער זאַמד אויף דער ערד איז גע- באַקען ווי אין אַ גליה-אויווען. עטליכע מיידלעך שפּיעלען אויף דער גאַס אין נים, און דער שוויים גיסט זיך פֿון זיי. שטיל איז און מען הערט יעדען שאָרך.

און ריחות טראָגען זיך פֿונ'ם גאָרטען, צום פֿערשכּור'ן. אויף די גלעזלעך פֿונ'ם שבת'דיגען הענג-לייכטער האָט זיך גראָד אַ ליכט-שטראַהל געבראָכען און טויזענד זיך ביטענדיגע פֿאַרבען האָבען זיך צוגאָסען אויף אַ ברעג פֿון דער אַנטקעגען ליגענדיגער וואַנד.

פֿון זיין צימער געהט אַרויס דער גולם, איינגעהילט אינ'ם זייד'ענעם קאַפּטאַן און זיין רויט טאַשטענטיכעל געוויקעלט אַרום דעם האַלז. ער געהט אין בית-המדרש אַריין. אָבער דורכגעהענדיג דעם גאָרטען, שטעלט ער זיך אָב אויף איין מינוט, דאַן צו- קומענדיג צו דעם ביידעל אין גאָרטען, קאָן ער נישט וויטער געהן. ער זעצט זיך אַוועק אויף איין מינוט. ער חלומט און חלומט, און צום סוף שליסען זיך איהם די אויגען. ווי ער מאַכט זיי אויף שטעהט חוה'לע פֿאַר איהם.

— היט דיך, די אויגען אַפּילו אויף איין מינוט צו צומאַכען. באַלד ווי דו וועסט זיי פֿערמאַכען, וועל איך דיך קושען אין דיינע אויגען.

זיין בלאַס פּנים האָט זיך עטוואָס גערויטעלט.

ער הויבט זיך האַסטיג אויף און וויל געהען. איהם בלאָנקעט זיך אין קאָפּ עפּיס אַ שם המפורש, אַ מאמר אַז „כל האומר מה נאָה ניר זה, הרי זה מתחייב בנפשו", אַ געדאַנקען, אַז אַנ'אשת שאַדט צו הייליגקייט. אָבער זיינע פּיס זיינען אַזוי שווער, אַזוי שווער. ער קאָן זיך גאָר נישט ריהרען פֿונ'ם אָרט.

— נאַרישער בן אדם! פֿון היינטיגען טאג אן וועל איך זיין דיין שם המפורש. איך וועל דיך מחיה זיין און איך וועל דיך ממית זיין, — זאגט זי פלוצלינג צו איהם, אזוי ווי זי וואלט לייענען אין זיינע געדאנקען.

ער פיהלט, אז זיין כח איז צום סוף גוון ער קאן זיך נישט דאנגלען מעהר.

און זי רעדט צו איהם אזוי ווייך און זי רעדט צו איהם אזוי גוט. דאס גראבלען אין זיין נשמה האט א מינוט לאנג אויפ־געהערט און איהם איז פלוצלינג אזוי לייכט, אזוי לייכט. ער פערשטעהט פלוצלינג גאר נישט, ווי ער האט גאר געקאנט אנדערש פיהלען און דענקען און ווי עס קען גאר זיין אנדערש. ער פיהלט פלוצלינג, אז דא איז דאס אמת׳ע, איינציגע לעבען.

— דער נארישער אלטער! — זי רעדט, און איהר שטים קלינגט שוין ווידער ווי א זילבערן גלעקעל — וואס האט ער אליין דען דערגרייכט אין זיין גאנץ לעבען? זיבעציג יאהר איז ער אלט און האט זיין לעבען אוועקגעגעבען אויף פוסטע חלומות. אכט און צוואנציג יאהר האט ער געארבייט פון זיין לעבען. האט ער עפיס געהאט דע פֿון? — נאך זיין טויטס, איבער הונדערט און צוואנציג יאהר, וועט יעדער שוסטער און יעדער שניידער זיין פארטרעט אויפהענגען ביי זיך אין די קלערס און אין די בוידעם־שטיבער איבער דעם בעט, און די וועלט אבער וועט בלייבען ווי געוועזען. אזוי ווי דאס גרעזעל איז געוואקסען פאר טויזענד יאהר, אזוי וועט עס וואקסען נאך טויזענד יאהר, און גאר נישט וועט זיך האבען געענדערט. דאס זעלבע ווי דאס הינטעל בילט איצט, וועט דאס בילען נאך הונדערט יאהר, און אזוי ווי די זון שיינט איצט, און דאן ווערט עס פינסטער, און דאן שיינט זי ווידער, אזוי וועט זי שיינען נאך טויזענד דורות און אזוי וועט עס דאן ווערען פינסטער און אזוי וועט זי דאן ווידער שיינען, און אזוי וועט אלעס בלייבען עד סוף כל הדורות. וועסטען האט ער גענוצט מיט זיין התבודדות און מיט זיין קלערען? מיט וואס

זענען מיר ווייטער געקומען דורך וועלכען עס איז אַ טיפען גע=
דאַנקען ? און אַפילו די שלעכטיגקייט איז געבליבען די זעלביגע
ווי זי איז געווען דענסטמאָל ווען מען האָט געזאָגט „כי יצר לב
האָדם רע מנעוריו” !

ער פיהלט ווי אין זיין מוח ווערט אַ גאַנצע איבערקעהרעניש .
נור שוואַך און ווי ער וואָלט נישט זיין דערביי שעפּטשען זיינע
ליפּען : חיי עולם – חיי שעה . –

– און ער – זאָגט זי ווייטער – דער דאָזיגער נאַר , וואַגט
דיר צו רעדען וועגען חיי עולם און חיי שעה ? ער ? זאָל ער מיר
קוקען גלייך אין די אויגען אַריין , בעת ער רעדט , און זאָל ער
מיר זאָגען , אַז ער ווייס פון חיי עולם און וואָס חיי עולם איז !
ציטערט ער נישט אַליין אָפּט און חאַפּט ער זיך נישט אויף אַליין
אָפּט פון מיטען זיינע געדאַנקען און פרעגט זיך : מיט וואָס ער
האָט זיין לעבען פערבראַכט ? און איז דען איבערהויפּט פאַרהאַן חיי
עולם ? איז דאָס דאָזיגע איבערהויפּט דען נישט מעהר ווי אַ פוסטע
מליצה ? זעה , דו מיין ליעב שוטה'לע , מיין ליעב בלאָנד גולמ'ל !
דו ביסט דאָך אַ מענש מיט פינף געזונדע חושים און קאָנסט
אַ זאַך אַליין אונטערזוכען און בעקלערען . אדרבא , זאָג דו אַליין :
וואָס הייסט דען „אייביג” ? איז דען פאַרהאַן אינ'ם לעבען עפּיס
אַנדערש חוץ דער איצטיגער מינוט , די חיי שעה ? האָסטו געלאָזען
פאַרביי געהן אַ שעה און האָסט זי נישט אויסגענוצט פאַר דיר ,
פאַר דיין לעבען , דאָס הייסט פאַר דיין פיהלען און דיין חוש –
דאַן איז זי באמת פאַרביי און זי וועט שוין קיינמאָל נישט מעהר
צוריקקומען . חיי שעה איז באמת דאָס איינציגע , וואָס מיר האָבען
ממש . און אָט דאָס , וואָס זיי רופען חיי עולם , דאָס איז אַ מין
מליצה , וואָס מען קאָן זי נישט בעווייזען און וואָס ליגנערס אָדער
נאַרען אָדער פערפיהרער האָבען זיי ערפונדען . אַ שאָד אַ מינוט ,
וואָס דו לאָזט פאַרביי און לעבסט נישט , און לעבסט נישט אויף
אַלע כלים . דאָס לעבען איז אויך אָהן דעם שוין גענוג קורץ .
לעבען מוזט דו און געניסען דאָס לעבען . . .

אירם דאַכט זיך, ער האָט שוין דאָס אַלעס בײַ זיך אַלײַן אויך געפּידלט. אַלע די דאָזיגע ווערטער זענען עפּיס אַ מין אָבקלאַנג פון דעם וואָס בלאָנקעט זיך בײַ אירם אין זײַן אײַגען האַרץ.

און ער שליסט ניִשט די אויגען און זי קושט אירם פאָרט אין די אויגען און זי קושט אירם אויף די ליפּען און אויף דעם שטערען – און אירם איז אַזוי לײַכט, אַזוי לײַכט.

דער טאָג איז געווען נאַס און פויל און אומעטיג. אַ רעגען איז געגאַנגען לאַנגזאַם אַ גאַנצע נאַכט און ביז אין טאָג אַרײַן אָהן אויפהער. די שטײַנער זענען געווען אָבגעצוואָגען, די בוימער האָבען געטריפט און עס האָט זיך פון זיי פון מינוט צו מינוט אַ גאָס געגעבען. אַלעס האָט אַרויסגעזעהען אַזוי פערלאָזט און אָהן טרײַסט און אָהן האָפנונג. איין אָבגעצוואָגענע הוהן איז געשטאַנען בײַ אַ נאַסען בארג מיסט און האָט געגאָרעט עטליכע קערנדלעך.

און נאָכמיטאָג איז געווען אָנגעזאָגט די לויה פון ר׳ מרדכי מײַזיל׳ס, דעם קצין פון דער יודישער קהלה, וועלכער איז פלוצלינג געשטאָרבען. די גאַנצע שטאָדט האָט זיך מכין געווען צו דער לויה פון דעם בעריהמטען בעל צדקה. די שוואַרצע מטה, וועלכע איז געשטאַנען פאַר דער טהיר פונ׳ם געשטאָרבענעם, האָט פערשפרייט, דורך דעם אומעטיגען רעגען, אַ נאָך גרעסערע טויט־טרויעריגקייט ווי געוועהנליך. די לומדים פונ׳ם „בית ועד לחכמים", וואָס דער געשטאָרבענער האָט אויסגעבויט, זענען געקומען אָבגעבען דעם לעצטען כבוד, די קינדער פון זײַן אײַגענער ישיבה זענען דערמלײַכען געקומען, און אַלעס האָט אויסגעזעהען, ווי עס וואָלט שוין די גאַנצע וועלט און דאָס גאַנצע לעבען געהן אין נאַסען קבר אַרײַן.

בײַם קבר האָבען דעם געשטאָרבענעם מספּיד געווען די גדולי הדור. אײַנער, עפּיס אַ ר׳ יום־טוב ליפּמאַן העלער, האָט

געֶרעֶדט, ווי דעֶר שטייגעֶר איז, פוּן דעֶם וואָס עֶס בלייַבט, מישטיינס געזאָגט, איבער נאָכ'ן מענשעֶנס לעֶבעֶן. דעֶר נפטר האָט געֶהאַט שלמה המלך'ס עשירות, טוויזעֶנדער רעֶנדלעֶך און טויזעֶנדער אבנים טובות, איצט קוקט און זעֶהט, אויב מעֶן לעֶגט איהם אין זיין קבר אריין אפילו איין איינציגעֶס פוּן זיינע רעֶנדלעֶך און פוּן זייַנע אבנים טובות. דעֶר עיקר זעֶנעֶן נאטירליך נור זייַנעֶ מעשים טובים—און כדומה נאָך אַזעֶלכעֶ דברים כבושים האָט דער מספיד געֶרעֶדט. נאָך איהם האָט געֶרעֶדט ר' איצק ליבמש כ"ץ, דעֶם מהר"ל'ס איין איידעֶם, עֶר האָט געֶרעֶדט פוּן דעֶם פרוזדור, וואָס איז פאַר דעֶם טרקלין, און פוּן דעֶם טרקלין אַליין און וואָס אַ מעֶנש האָט צו טהון אינ'ם פרוזדור, און עֶר האָט דערמאָנט אַ מדרש וועֶגעֶן אַ בוימיסטער, וואָס האָט געֶבויט אַ טרקלין און האָט דעֶרצו געֶנומעֶן די ציגעֶל פוּן פרוזדור. דעֶם עולם איז עֶס שטארק געֶפעֶלעֶן געֶוואָרעֶן. פלוצלונג איז אַלעֶם אַנטשווינעֶן געֶוואָרעֶן. עֶס האָט זיך געֶהעֶרט, אַז דעֶר מהר"ל אַליין, וואָס האָט פריהעֶר גאָר נישט געֶהאַט בדעה צו רעֶדעֶן, איז צום סוף פלוצלונג מרוצה געֶוואָרעֶן אַהספד צו זאָגעֶן. יעֶדעֶר האָט זיך בעֶמיהט, וואָס נעֶהנטער צוצוקומעֶן.

און דעֶר רבי ר' לייב האָט געֶרעֶדט.

עֶס איז וואונדעֶרליך: זייַנע רייד האָבעֶן גאָר נישט געֶהאַט קיין שום שייכות צום נפטר: עֶר האָט דעֶם נפטר נישט דעֶרמאָהנט אַפילו מיט איין איינציג וואָרט. דעֶר גוֹלם איז געֶשטאַנעֶן צווישעֶן עוֹלם, און איהם האָט זיך אויסגעֶוויזעֶן, אַז מיט יעֶדעֶן וואָרט, וואָס דעֶר מהר"ל רעֶדט, מיינט עֶר נור איהם און איז זיך מכוון נור צו איהם אַליין צו רייעדעֶן.

דער מהר"ל האָט געֶרעֶדט פוּנ'ם עוֹלם קיים און פוּנ'ם עוֹלם עוֹבר, און ווי מיר, וואָס מיר זעֶנעֶן נור עוברים, קאָנעֶן גאָר קיין מושג נישט האָבעֶן, וואָס אַקיים איז. און קומט די תאוה און פעֶרפיהרט אונז, ריידעֶן מיר זיך איין, אַז נור די מינוט, דעֶר עוֹבר, איז דעֶר רעֶכטעֶר אמת, און מיר ווילעֶן נישט פעֶרשטעֶהן.

ווי נאַריש דאָס איז, צו וועלען פערגלייַכען די זיבעציג קורצע יעהרלעך פון דעם עובר מיט די מיליאָנען מיליאַסען יאָהרען פון דעם קיים. מען מוז זיין משוגע צו פערבלענדט פון דער תאוה, אז מען זאָל נאָר וועלען פערגלייַכען איינס מיט דעם אַנדערען.

דער גולם איז געשטאַנען און אַלעס האָט אין איהם געציטערט. איהם האָט זיך אויסגעדאַכט איין מינוט, אַז נאָר צוליעב איהם איז ר׳ מרדכי מייזילס געשטאָרבען, כדי ער זאָל דאָ שטעהן און כדי דער גרויסער ר׳ לייב זאָל דאָס אַלעס איהם זאָגען.

און נאָך אַהיים געהענדיג פון דער לויה, האָט איהם דער מהר״ל גענומען אין אַ זייט און האָט מיט איהם געטענה׳ט.

– דען זעהסטו, קינד – האָט ער צו איהם ווייך און גוט גערעדט – וואו דו זאָלסט זיך נישט וועלען אויסדרעהען, דו וועסט קיינמאָל נישט פאַרטיג ווערען מיט דעם, אַז די דאָזיגע ערד אויף וועלכער דו לעבסט, איז אַלעס, און חוץ אידר איז גאָר נישט מעהר דאָ. דען ווען אַזוי, וועסטו דאָך אַלע מאָל פרעגען אויף דעם תכלית פון דעם לעבען, און צו וואָס איז די גאַנצע מאַשינעריע, און וואָס האָסטו דערפון, און וואָס איז דען ווען מען האָט שוין געגעסען און געטרונקען און געשלאָפען און זיך אָנגעטהון אַלדעס גוטס, און צו וואָס לעבט דען אַ שטיין, וואָס עסט גוט און טרינק נישט און טהוט זיך נישט אָהן אַלדעס גוטס, און פאָרט האָט ער דאָך אַ צוועק. מוז איך דאָך נור זאָגען, אַז איך ווייס נאָך נישט דעם אֶמת׳ן צוועק, און אַז דער אֶמת׳ער צוועק ווערט נאָך קומען. איז אַלזאָ פון דעם אַלעס נור געדרונגען אַז דאָס אַלעס דאָ איז נור אַנ׳הקדמה, און דאָס אֶמת׳ע לעבען הויבט זיך ערשט דאַן אָן דאָרט אויבען אינ׳ם הימעל...

דער רעגען איז געגאַנגען פאַמעליך, פויל און אומעטיג נעבען יעדעס וואָרט, וואָס דער גולם האָט געהערט, האָט אין איהם צובראָכען וועלטען און האָט איהם נעפייניגט. דאַכט זיך אין פלוג, אַז קיין איינציגער מענש, וואָס איז נור פעהיג עפּיס צו דענקען.

איז נישט אים שטאַנד צו איין אַנדערען געדאַנקען צו קומען. דער מהר״ל האָט אויסגעוויזען אין זיינע אויגען ווי אַ געטליכער מאַן, וואָס רעדט ווערטער, וועלכע נור אַ גאָט קאָן זיי איינגעבען.

און כּאָרט איז איהם געלעגען ווי עפּיס אַ נעבעל אויפ׳ן האַרצען און אויפ׳ן מוח.

אויפ׳ן שלאָסבערג זענען זיי ביידע אַרויפגעגאַנגען פריה, מאָרגענס.

דעם וואָלקען האָט זי איהם אַ וועקגעקושט פון זיין שטערען און דאָס ביטערע פון די ליפען. פון די אויגען האָט זי איהם אַוועקגעקושט דעם שווערען נעבעל. מיט איהר פוס האָט זי די שטיינער אָבגעשטויסען פון זיין וועג און איבער גרינע לאָנקעס האָט זי איהם געפיהרט. און גערעדט האָט זי, אַז יעדעס וואָרט איז געווען ווי אַ לינדערנדער באַלזאַם פאַר זיין קראַנק געמיטה, און וויך ווי אַ סאַמעט האָט עס איינגעטולעט זיין קראַנקען קערפער.

און ווי זיי זענען געווען אויבען אויף דעם באַרג, האָט זי זיך אויף דעם גראָז אויסגעצויגען און האָט זיין קאָפּ געהאַלטען אין איהר שויס. דער אייביגער, גראָבעלנדער שטורם אין זיין האַרץ איז אויף אַ מינוט שטיל געוואָרען. ער האָט זיך אַוועק געזעצט און האָט איהר געקוקט אין די אויגען אַריין. און ווי ער האָט איהר קערפער מיט זיין האַנד אַרומגענומען, האָט ער געפיהלט, אַז אַרומגענומען האָט ער דאָס לעבען און ער האַלט עס. וואויל איז דעם, וואָס האַלט דאָס לעבען אַרומגענומען אין זיין האַנד און שפירט עס!

און זי האָט גערעדט וועגען ערד און וועגען הימעל. אַך נאַריש איז עס, מיין זיסער גולם, וואָס זיי דערצעהלען דיר פון אַ הימעל! דאָס איז אַ זעלכעס, וואָס זיי האָבען זיך אויסגעטראַכט, און דו מוזט זיי גלויבען, אַז עס איז פאַראַנען. איך אָבער דאָ נעבען דיר, זעהסטו, איך עקזיסטיר באמת. איך בין נישט קיין לופט, דאָס דו זאָלסט עס רופען הימעל; מיך קאָנסטו האַלטען,

אין דיין האַנד און מיך פיהלען און מיך שפירען . אט דא, זעהסטו, נעם די ברוסט אין דיין האַנד אַריין, האַלט זי, פיהל זי – דאס איז נישט קיין לופט, דאס איז דיין . אַלעס אַנדערע, וואס דו קאנסט נישט נעהמען אין האַנד אַריין, איז אַ ליגענער, דעם הימעל קאנסטו נישט האַלטען אין דיין האַנד . אַלעס, וואס דו קאנסט נישט האַלטען אין דיין האַנד, איז נישט פערהאַנען .

ער וואלט וועלען, אַז זי זאל גארנישט אויפהערען אַזוי צו ריידען . אַלעס וואס זי רעדט איז אמת ווי גאטס תורה און עס איז אונמעגליך עס אפצולייקענען . ער קאן פלוצלינג גאר נישט פערשטעהן, וואס עס האט זיך מיט איהם ביז איצט געטהון און ווי קאן אַ מענש, וועלכער האט פינף געזונדע חושים, גאר אַנ- הויבען אַנדערש צו דענקען .

* *

*

אין די אַלטע חורבה פונ'ם ווייטס-קלויסטער אויף דעם הראדשין-באַרג זענען זיי געקומען מיטאג-צייט .

אַריינטרעטענדיג האט זיי אַרומגענומען אַ האַלבע טונקעל- הייט . דער אַלטער וועכטער, אויפקומענדיג פונ'ם שלאף, האט אויסגעזוכט זיין בונט פערזשאַווערטע שליסלען און האט זיי גע- געפיהרט אין די טויטען-קאַפעלע . אַרום און אַרום, ביי די ווענד, זענען געשטאַנען אויסגעסדרט הוילע שאַרבען פון קעפ פון גע- שטאָרבענע מענשען מיט די הוילע אויגען . דורך אַ הויל אויג פון איינעם פון די שאַרבען איז געקראָכען אַ ווארם . דער גולם האט גענומען אַזא שאַרבען אין די הענד אַריין . . .

אין דרויסען אויף דעם טויטען-הויף זענען זיי אויף שטיינער געזעסען, פערטרייט און אַליין . אויף דער גאַנצער וועלט איז קיינער מעהר נים דא אַ חוץ זי און ער . וואס געהט זיי איבער- הויפט אן די גאַנצע וועלט ? וואס איז זיי אַ חילוק דער געכטען, דער היינט, דער מארגען ? וואס הייסט צייט ? וואס הייסט אָרט ?

וואס הייסט לעבען – ער האט געהאלטען איהר קערפער פעסט ארומגענומען און האט זי געקושט און געקושט...

* *
*

אונטער א קארשענבוים אינ'ם גארטען זענען זיי געזעסען פארנאכט.

ווייסע קארשענבליהטען זענען אויף זיי געפאלען און האבען זיי בעדעקט. ווי א רעגען איז עס געפאלען איבער זייערע קעפ און איבער די פלייצעס און איבער דעם שוים, און איינגעהילט זענען זיי געווארען גאנץ אין ווייסען. זיי האבען הויך געמוזט לאכען.

פלוצלינג איז ער ערנסט געווארען, און ער האט זיך שטייף אנידערגעזעצט און געהאלטען די אויגען צו דער ערד. ער האט זיך שטארק פערטראכט.

דער הימעל איז אזוי בלוי און די לופט אזוי ווייך און די ערד אזוי גרין. וואס ווילען זיי האבען, וואס זיי גראבלען אין אלע ווינקעלעך ארום, אום נור ארויסצוגעפינען עפיס, כדי קאליע צו מאכען די לוסט צום לעבען? און פארט איז דאך נור פארהאן די חיי שעה, דער אויגענבליק אליין. לאז איך פארביי די איצטיגע מינוט און נוץ זי ניט אויס, אום דאס ביסעל לעבען צו געניסען, דא האב איך זי אנגעווארען אויף אייביג, אויף אייביג, און זי קומט קיינמאל שוין ניט מעהר צוריק. וואס ווילען יענע מענשען, אז זיי קומען און זוכען אומישנע אויס, ווייס גאט וואס, אום זיך דאס לעבען צו פעריאמערן מיט זייערע פינסטערע געדאנקען? ווער בעט זיי צו קלערען און די מענשען דאס ביסעל אנגענעהמע צו פערביטערן? און פארט איז דאך נור פארהאנען דער עובר אליין, קיין שום קיים איז גאר ניט דא. עס און טרינק און לאז דיר וואויל געהן. דעם הימעל קאנסטו ניט נעהמען אין די האנד אריין, און וואס דו קאנסט ניט מיט די האנד ארומנעהמען, דאס עקזיסטירט ניט...

ער האָט זי אַרומגענומען און האָט זי געקושט און געקושט.
ער איז געווען גליקליך!

* *
*

אויף אַ שיפֿעל זענען זיי געפֿאָרען איבער די מאָלדאַווא
אין דער אָוונד־צייט.

אַ ווייכער ווינטעל האָט זיי געבלאָזען אין׳ם פּנים. זי האָט
לייכט געאַרבייט מיט דעם רודער, און ער איז רוהיג געזעסען,
פֿערלעגט די הענד, און האָט געחלומט. ביי יעדען קלאַפּ מיט
דעם רודער האָט זיך דער ווייסער שוים געזאַמעלט, און דער
שוים מיט דעם וואַסער האָבען געשפּריצט זיי אין פּנים און איבער
די קליידער, און זיי האָבען הויך געלאַכט. זיי האָבען געלאַכט
ווי קינדער; צו בּיסלעכווייז איז געוואָרען שטילער און שטילער,
זיי האָבען געחלומט און זיי ווייסען ניט וואָס.

* *
*

האַנד אין האַנד זענען זיי געגאַנגען ביי נאַכט.

פֿון מינוט צו מינוט האָט דער אָבקלאַנג פֿון זייערע טריט
זיך געלאָזט הערען. עס איז קיין שום לעבעדיג נפש ניט געווען
חוץ זיי. און זיי זענען געגאַנגען און געגאַנגען.

טויזענדער קולות און האַלבע קולות, אומבעשטימט און
ניט קלאָר, האָבען זיך אַרויסגעהערט פֿון דעם נאַכט־ים
אַרום און אַרום. עס האָט זיך געראָיעט און עס האָט געזומט
און עס האָט זיך געשושקעט, און קיינער האָט ניט געוואוסט
וואָס, און קיינער האָט ניט געוואוסט וואו. אויף דעם וועג צום
וואַלד האָבען זיך אויפ׳ן פֿעלד פֿייערלעך געוויזען. יאָהאַנעס־
העלצער און יאָהאַנעס־ווערמלעך האָבען פֿון מינוט צו מינוט
אויפגעלויכטען.

אויף אַ גראָזבאַנק זענען זיי בײדע געלעגען, אָרעם אין אָרעם און פעסט אַרומגענומען. די נאַכט האָט זיי אײַנגעהילט, און די נאַכט איז געווען שטיל און פערשוויגען און האָט דעם סוד אין זיך פערגראָבען.

דער גרויסער ר׳ ליב האָט איהם ווי אַ קראַנק קינד צוגעטולעט צו זיך און האָט איהם מיט דער האַנד געגלעט איבער די האָר און געגלעט איבער׳ן שטערען.

ווי אַ הערבסט איז געלעגען, שווער ווי בלײַ, אַ וויסטע טרויריגקײַט איבער׳ן באַרג און טהאָל. געלע בלעטער זענען פון מינוט צו מינוט געפאַלען פון די בוימער. אַמאָל האָט אַ בלאָז געטהון אַ רויה ווינטעל און שווערע אומעטיגע טראָפען זענען געפאַלען. אָפט מאָל האָט זיך געדאַכט, אַז אַלעס עקט זיך שוין און דער זומער נעמט איין אַ סוף, און דער מענש נעמט איין אַ סוף, און דאָס לעבען נעמט איין אַ סוף. די לופט איז געווען אַזוי עלענד און שווער. פון אַן אָבגעבלעטערטען בוים איז געפלויגען איבער אַ דאַך עפּיס אַ קראָה און האָט מיט אַ צוהײַסענדער שטים גערופען: קראָ, קראָ.

ווי אַ קראַנקען האָט ער איהם געהאַלטען צוגעטולעט צו זיך, נור פון מינוט צו מינוט האָט ער זיך אַראָבגעבויגען צו איהם און האָט איהם געקוקט אין די אויגען אַרײַן.

און גערעדט האָט ער צו איהם, ווי מען רעדט צו אַ קראַנקען, מילד און ווייך. אין סאַמעט־ווייכע ווערטער האָט ער אײַנגעוועבט זײַן טראַכטען און פיהלען.

— און זעהסטו מײַן קינד — האָט ער געזאָגט — עס זענען פערהאַן מענשען, וואָס דאָס לעבען איז שטאַרקער פון זיי און זיי קאָנען עס ניט גובר זײַן. עס קומען תאוות, און מיר ווייסען, מיט וואָס עס שמעקט, נור מיר קאָנען ניט אַנדערש. עס איז דאָ, למשל, אַ תאיה פון אַ יונגען מענשען צו אַ יונג

מײדעל. איך ווײס עס — זײ רופֿען עס ליבע. מען הוליעט, מען איז ממלא די תאוה, מען האט הנאה — און דאס איז דאס לעבען. מען טראַכט דערנסטמאָל ניט פֿון דעם, וואס איז נצחיות און וואס איז קיים, און מען לעבט. מיך וואונדערט נור דערבײַ אײן זאך: ווי קאָן עס פּאַסירען אַ מענשען מיט מוח אין קאָפּ? ווי קומט דאס ניט דעם מענשען אין דער רעכטער מינוט דער געדאַנקען אין קאָפּ אַרײַן: יאָ, איצט איז דאס דאָזיגע יונגע פֿלײש אַזוי שען און אַזוי בּעצױבּערנד, אַז צוליעב דעמזעלבען גיב איך אַוועק אַלץ, וואס האט אַנ־אײבּיגען וויערט. אָבּער ווי וועט עס זײַן אַ יאָהר צוואַנציג דרײַסיג שפּעטער? דאס ליכטיגע פּנים וועט זײַן געל און אײַנגעפֿאַלען, די העלע אױגען וועלען זײַן האַלב פֿערלאָשען און בּלינד, די בּליצעדיגע ווײַסע צײן וועלען זײַן געל אָדער אַרױסגעפֿאַלען, און האט עס געלוינט צוליעב דעם פֿערגניגען פֿון טעג, פֿון שעה'ן, פֿון מינוטען אַוועקצוגעבען און צו אָפּפֿערן מיט דעם, וואס איז אײבּיג און ענדערט זיך קײנמאָל ניט? איצט טהו איך מײַן תאוה, און מיר איז אַזוי גוט אַ גאַנצע מינוט לאַנג. נאָך דער מינוט אָבּער, ווען מען האט זיך נור אױסגעניכטערט, ווערט אַזוי פּאַסקודנע אויף דער נשמה, אַזוי אַז מען שטעהט זיך אַלײן אין וועג און מען וואָלט זיך אַלײן וועלען שפּײַען אין זײַן אײגענעם פּנים אַרײַן. איך פֿרעג נור: ווי קאָן עס טהון אײנער, וואס האט מאַרך אין קאָפּ?

ער האט איהם ווי אַקראַנקען געהאַלטען צוגעטוליעט צו זיך און האט אַזוי ווײַך גערעדט.

דער גולם איז געזעסען בּלאַס און זײַן גאַנצער קערפּער האט געציטערט.

אַ וויסטע טרויריגקײַט אָהן האָפֿנונג איז געלעגען אַרום און אַרום. עס האט זיך געדאַכט, ווי מיט דעם דאָזיגען הערבּסט ענקט זיך די וועלט. אַלעס איז געוועזען אַזוי מיעד

און אָהן פרייד. וואָס לוינט דאָס לעבען? וואָס גיט אונז אַפילו דאָס גוטע לעבען? און וואָס איז אַ מינוט נאָך דעם גוטען? און וואָס האָט מען פון דעם גוטען אַליין? חאָטש געה אין טהו דיר אַ מעשה אָן!

דער גולם האָט געפיהלט, ווי יעדעס וואָרט איז אֶמת, ווי אַ תורה מן השמים. ער האָט פלוצלינג ווידער גאָר ניט פערשטאַנען, ווי האָט ער גאָר געקאָנט אַפילו איין מינוט פערגעסען זיך.

אין אָווענד, ווען אַלע זענען שוין געשלאָפען, איז ער נאָך אַרומגעגאַנגען לאַנג אין זיין חדר אַרויף און אַראָב און איהם האָט בעשעפטיגט אַל׳ץ נאָך דער איינענער געדאַנקען. ווי אָבער די בעשטימטע שעה איז געקומען איז ער אַרויס דרויסען אין דעם גאָרטען־הייזעל, וואו חוה׳לע האָט אויף איהם געוואַרט.

אַ גאַנץ יאָהר לאַנג האָט דער גולם געשריבען זיינע זכרונות. עס איז אַ וואונדערליך בוך געוואָרען. איין קאַפּיטעל, האָט זיך נעדאַכט, איז געשריבען געוואָרען פון דער האַנד פונ׳ם רבין, און דאָס צווייטע קאַפּיטעל — פון דער האַנד פון חוה׳לע. און פאָרט האָט נישט דער רבי און נישט חוה׳לע דאָס בוך געשריבען, נור דער גולם.

עפּיס אַ צוריסען לעבען, אַ צוריסען געמיט, צוויי נשמות און איין גוף — און דאָס נישט אויף איין טאָג און נישט אויף איין יאָהר, נור אויף דאָס גאַנצע לעבען.

צו וואָס האָט ער איהם געמאַכט? און ווען יאָ געמאַכט, צו וואָס מיט צוויי נשמות, וואָס איינע ציהט אַהין און איינע אַהער?

און וועמען זאָל דער מענש געבען די בכורה? דער ערד אָדער דעם הימעל? דעם מוח אָדער דעם האַרץ? דער וויסענ־

שאפט אדער דער שענקייט? דער חקירה אדער דער פאעזיע? דעם וויסען אדער דעם געפיהל? אדער דער נשמה? דעם מהר"ל אדער חוה'לען.

ער האט געזוכט און געזוכט — און האט געשריבען און גע־שריבען. איינמאל האט דער מהר"ל פון איהם ארויסגעשריבען און איינמאל חוה'לע.

רבונו של עולם! מיט וואס וועט זיך דאס אויסלאזען? מיט וואס וועט זיך דאס ענדיגען?

א ווינטער איז אריבער און א זומער איז געקומען און ווידער האט זיך גענעהענטערט א נייער ווינטער.

דער ערשטער טאג ראש־השנה האט פון די יודענ־גאס ארויסגעפיהרט א סאך מענשען אין די גאסען. א גרויסער עולם האט זיך געלאזט צו דער מאלדאווא צו תשליך.

גרויס און קליין, אלט און יונג זענען געגאנגען צו תשליך.

די זון האט נאך געלויכטען און געווארעמט, אבער די געמיטהער זענען שוין געווען אזוי שווער און ציטערדיג.

און די אלטע רביצין איז געגאנגען צו תשליך און איז געשטאנען ביים וואסער און האט געזאגט איהר תחינה און האט זיך אויסגעשאקעלט איהרע קעשענעס. און דער אלטער רבי ר' ליב איז געקומען צו תשליך און איז געשטאנען און האט מתפלל געווען און האט געווארפען זיינע זינד אין וואסער אריין. און חוה'לע איז שפאצירען געגאנגען און איז געשטאנען ביים ברעג פון וואסער און האט אהן געדאנקען געשאקעלט די קעשענעס און האט אריינגעווארפען און האט נישט געוואוסט וואס. א ווייס וואלקענדעל ביים

בּרעֶנג פוּנם רוּיטעֶן הימעֶל האָט גראָד צוּגעֶצוֹיגעֶן צוּ זיך איהרעֶ אוֹיגעֶן.

און דעֶר גוֹלם איז געֶקוּמעֶן.

עֶר איז געֶשטאַנעֶן און האָט געֶגלאָצט אין וואַסעֶר אַריין.

דאָס וואַסעֶר האָט געֶצוֹיגעֶן און געֶצוֹיגעֶן.

...„וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצוּלוֹת יָם כָּל חַטֹּאתֵינוּ".

די זינד זעֶנעֶן אַזוֹי שווערעֶר, און ווי מעֶן וואַרפט זיי, ציהט עֶס מיט מיט זיך.

אָט פאַלעֶן זיי, אָט זינקעֶן זיי אַראָב אין די טיעֶפעֶנישעֶן.

אוֹי, ווי זיי שלעֶפּעֶן מיט מיט זיך!

וואָלט נישט גלייכעֶר זיין, אָנשטאָט איינציגוויז אַריינ־צוּוואַרפעֶן, זיי אַלעֶמעֶן מיט אַ מאָל צוּזאַמעֶנגעֶנוּמעֶן און זיי מיט אַמאָל אַריינוואַרפעֶן, און טאַקי צוּזאַמעֶן מיט זיי אוֹיך זיך אַליין? צוּ וואָס טוֹיג און צוּ וואָס נוּצט אַזאַ צוּריסעֶן לעֶבּעֶן?

אָבּעֶר ווען זיין צוּריסעֶן לעֶבּעֶן וועט איצט דאָ אוֹיפ־העֶרעֶן, וועט דעֶן דוּרכדעֶם אוֹיפהעֶרעֶן דאָס צוּריסעֶנעֶ לעֶבּעֶן פוּן אַנדעֶרעֶ.

„... בְּעַל־כָּרְחֲךָ אַתָּה חַי!" און עֶר בּעֶשליסט זיך, אוֹיסצוּציעֶהן פוּן וואַסעֶר.

אַ מינוּט שפּעֶטעֶר אָבּעֶר האָט זיך פּלוּצלינג אַ שריי געֶ־לאָזט העֶרעֶן.

ווי די פישעֶר האָבּעֶן איהם אַרוֹיסגעֶצוֹיגעֶן, האָבּעֶן זיי איהם אַוועֶקגעֶטראָגעֶן צוּם גרוֹיסעֶן ר׳ ליבּ.

אַ בּיסעֶל האָט איהם דעֶר גרוֹיסעֶר ר׳ ליב מיט דעֶם שם המפוֹרש צוּריק מחיה געֶוועֶן און אַ בּיסעֶל הוֹדעֶלעֶ מיט איהרעֶ ווערטעֶר.

און אין פראג זאגט מען, אז דער גולם לעבט ביז אויף דעם היינטיגען טאג.

און נישט נוח אין פראג — מען זאגט, אויך אין אנדערע קהלות, אומעטום, און אין אלע צייטען לעבט דער גולם.

אויף אויף זומער-וואוינונג.

בילד

פֿאַר עטליכע יאָהר האָב איך אַמאָל אין פּעטערבורג קענען געלערנט איינעם, איין אָרימען מענשען, וועלכען די דאָקטוירים האָבען געהייסען דורכאויס, אַז ער זאָל פֿאָהרען אויף אַ זומער-וואויהנונג. דאָס איז געווען, זאָג איך אייך אַ מערקווירדיגע זומער-וואויהנונג.

געהייסען האָט ער, דאַכט זיך, ר' זלמן, ר' זלמן מלמד, אַ לאַנגער דאַרער, זעהר בלאַסער מענש, מיט איין ענגען האַלז און מיט אַ גרויסען קנאָפּ אין האַלז. געווען איז ער אַ שטיקעל בטלן, פֿון די וועלכע בעטען ענטשולדיגונג ביי די שטיינער פֿאַר וואָס זיי טרעטען אויף זיי, און האָט מען געקוקט אויף איהם, איז ער רויט געוואָרען און האָט אויסגעוויזען, ווי ער פֿערגראָבט זיך אין זיין לאַנגע קאַפּאָטע און בעהאַלט זיך, ווי וויים מעגליך, אין די געגריייזעלטע פּאָה'לעך אַריין. געווען איז ער מלמד אים הויז פֿון איינעם פֿון די גבירישע חסידים אין פּעטערבורג. פֿון דער טשערטאַ" האָבען זיי איהם אַראָבגעבראַכט און האָבען איהם אויסגעאַרבייט עפּעס אַ „פּראַוואָ זשיטעלסטוואַ" — דאַכט זיך אַ דאָקומענט, אַז ער מאַכט טינט און זייף און פּולווער קענען וואַנצען. הוץ זיין בעשטענדיגער מלאָכה, די מלמדות, האָט ער געהאַט נאָך עטליכע נעבען געשעפֿטען: געווען בעל תּפלה און בעל קריאה און תוקע איבער ניקאָלייעווסקען מנין.

נאָך פֿאַר זעכס יאָהר, באַלד נאָך דער חתונה, בשעת ער איז נאָך געווען אין דער היים, אין זאַבלוראָווא, האָט ער אָנגעהויבען הוסטען. מילא הוסטען איז הוסטען. פֿון אַ הוסט

ראַכט זיך, איז נאָך קײנער נישט געשטאָרבען • איך די טאַטע עליה־שלום האָט גיהוסט איהר גאַנץ לעבען לאַנג, און אויך דער טאַטע עליו־השלום פלעגט הוסטען; דאָס איז שוין אַזאַ משפחה זאַך • האָט ער גענומען ציקער־קאַנדעל נאָגען און לאַקרעץ טרינקען — און האָט ווײַטער געהוסט • מיט בלוט שפּײַען האָט ער אָבער אײַנגענטליך אָנגעהויבען ערשט דאָ נישט לאַנג — עס איז אין דעם נאָך נישט קײן צווײ יאָהר • עטליכע בעקאַנטע האָבען איהם געראָטהען, סענעס־טהעע טרינקען; סענעס טהעע איז אַ רפואה בדוקה • ווי ס'איז געקומען חודש אלול, אַט דאָ אים לעצטען יאָהר, האָט איהם וועה געטהון אין דער ברוסט, און ער האָט שוין קײן שופר נישט געבלאָזען; ער האָט זיך בעגנינגט דערמיט, וואָס ער האָט געבלאָזען די צווײ טעג ראש־השנה • עטליכע בעקאַנקע האָבען איהם געראָטהען, ווײַכע אײער צו עסען; ווײַכע אײער זענען אַ רפואה בדוקה צו אַלע קרענק, און נוצען אויך צום קול נגינה • אַגב האָבען זײ איהם אײן עצה געגעבען, אַרײַנצוגעהען צו עפּעס אַ דאָקטאָר, למשל צו יענעם בעקאַנטען אידישען דאָקטאָר, וועלכער איז אַזוי זעהר בעוואוסט מיט זײַן פרײַנדליכקײט און וועלכער רעדט מיט זײַנע פּאַציענטען אפילו אידיש • ר' זלמן האָט געהוסט און האָט מבטיח געווען צו געהן און איז — נישט געגאַנגען • זעקס חדשים האָט ער זיך געקליבען צום דאָקטאָר, און צום סוף איז ער נישט געגאַנגען • ער געדענקט, אַז אויך דער טאַטע עליו השלום, גם כן אַ מלמד, ווען ער איז קראַנק געווען, האָט ער נישט געפלעגט געהן צו קײן שום דאָקטאָר, ווײַל דאָס רוסיש רעדען איז געווען אַ שטיקעל עיכוב • דאָס איז שוין אַזאַ משפחה־זאַך, הן מכח דעם הוסטען און הן מכח דעם רעדען רוסיש. יעצט דער ווינטער וועט אם ירצה השם קומען — האָט ר' זלמן בײַ זיך געטראַכט — וועט איהם מסתם שוין בעסער ווערען פון זיך אַלײן • אים ווינטער אָבער איז איהם נישט בעסער געוואָרען • מעשה שטן, גראָד אין ווינטער איז דער שמערץ גרעסער און שטאַרקער

געוואָרען הן אין דער ברוסט און הן אין דער פּלייצע. ער האָט אָנגעהויבען שטאַרקער הוסטען און פיעל צו שפייען און בײַ נאַכט צו שוויצען. קלאָר, אַז דאָס איז אַ פּערקיהלעניש! האָבען איהם די בעקאַנטע געזאָגט, וועלכע ער האָט מיט זיי צוזאַמען געדאַווענט אים ניקאָלייעווסקען מנין. זיי זענען צוגעשטאַנען צו איהם, בכל אופן שיהיה, ער זאָל געהן צום דאָקטאָר, און האָבען איהם אוועק געפיהרט אויפ'ן איזמײַלאָווסקען פּראָספּעקט.

און ווי ער איז געשטאַנען אויבען אים וואַרטע-צימער, האָט איהם דאָס האַרץ שטאַרק געקלאַפּט. פיעל פּאַציענטען זענען געזעסען ברייטלעך אויף די רויט-פּלושענע שטוהלען; פיעל האָבען געבלעטערט אין די אַלבומס און אין די געבונדענע זשורנאַלען און אין די פּראָספּעקטען פון די פערשיעדענע קור-אָרטער און אין די וויץ-בלעטער; פיעל האָבען זיך בעקוקט אין די גרויסע וואַנד-שפּיגלען, און די דאַמען, וועלכע האָבען געקוקט, האָבען אַ פּנים אַ גרויסע הנאה געהאַט פון זייער קראַנק בלאַס אויסזעהען און פון זייערע נייע זומער-הוטען — ער אָבער, אַזוי ווי ער איז אַרײַן, איז ער געשטאַנען נעבען דער טהיר, דאָס היטעל האַלטענדיג אין איין האַנד און מיט דער אַנדערער זיך צוהאַלטענדיג פון מינוט צו מינוט דאָס מויל, אום צו פערשטיקען דעם הוסט. דער הוסט איז אָבער געווען שטאַרקער פאַר איהם. ר' זלמן האָט איבער'ן גאַנצען קערפּער געציטערט און איז זעהר רויט געוועזן. אַזוי איז פאַרבײַ אַ פערטעל שעה, אַ האַלבע, אַ גאַנצע. די פּאַציענטען האָבען זיך איינציגווייז אָבגעפאַרטיגט, און אויך די, וועלכע זײַנען געקומען נאָך איהם. ער איז געבליבען דער לעצטער. עס איז שוין פינסטערליך געוואָרען און אים צימער האָט זיך כמעט גאָר נישט מעהר געזעהען. דער לאָקיי איז אַרײַן און האָט דאָ און דאָרט עפּעס צורעכט געמאַכט, און האָט איהם גאָר נישט בעמערקט. אויך דער דאָקטאָר איז אַרײַן, און האָט איהם נישט בעמערקט. און ער שטעהט נאָך אַלץ און ציטערט און שוויצט אַרום און אום-אײַנגעשייטס. פּלוצלינג האָט ער דערלאַנגט

אַ שטאַרקען הוסט. דער דאָקטאָר האָט זיך אומגעקוקט און דאָס איהם דערזעהען.

דער דאָקטאָר האָט איהם אונטערזוכט, האָט איהם געטאַפּט, דאָט איהם אויסגעהאָרכט און דאַן איז ער אָבגעטרעטען פון איהם און דאָט אָנגעהויבען זיך די הענד וואַשען, און וועהרענד ער האָט זיך זייער רוהיג אָבגעווישט מיט אַ האַנדטוך, יעדען פינגער בעזונדער, האָט ער געזאָגט:

— דער לינקער לונגען־פליגעל איז ביי אייך אָנגעגריפען. פרישע לופט איז די הויפּט־זאַך. איהר מוזט זעהען טרינקען פיעל מילך. יעדען טאָג אין דער פריה מוזט איהר זיך מאַכען קאַלטע איינרייבונגען איבער'ן גאַנצען קערפּער. זויער־מילך וואָלט נישט געקענט שאַדען. איך וואָלט זיין רעכט, צו מאַכען אינהאַלאַציעס מיט קיעפער־לופט. איבריגענס וויל איך ביי אייך מאַכען אַ פּראָבע מיט קרעאָזאָט. קרעאָזאָט (דער דאָקטאָר האָט זיך גוט געווישט די שפּיצען פון די פינגער) איז, נאָך אַלע זאַכען וואָס זיי שרייבען קעגען איהם, פאָרט איין אויסגעצייכענט מיטעל. אָבער די הויפּטזאַך, די הויפּטזאַך ווי איך האָב געזאָגט, איז דאָס קלימאַ, די לופט.

ר' זלמן האָט נישט פערשטאַנען קיין איינציג וואָרט. נור די איינצעלנע ווערטער „מילך", „לופט" זיינען איהם געבליבען קלעבען אין אויער און זיינען איהם געווען עטוואָס פערשטענדליך. אויך דאָס וואָרט „קאַלטע" האָט ער געהערט, נור דאָס זעלבע איז שוין געוואָרען פיעל פערמאושעט דורך דאָס צווייטע אומקלאָרע וואָרט „איינרייבונגען". ער האָט מיט איין האַנד געזוכט עפּעס אַ מטבע אין דער הויזען־קעשענע און מיט דער צווייטער האָט ער אָנגעהויבען ווי אין חלום זיין אויפגעמאַכט העמד ווידער צוריק צו פערשפּילעווען. עס איז קלאָר, אַז דער דאָקטאָר האָט גערעדט פון הויכע ענינים. עס איז קלאָר, אַז עס איז אַ וויכטיגער ענין.

— מיין פריינד! — דאָט זיך דער דאָקטאָר ווייטער געלאָזט

הערען מיט אַ בעזונדערער פריינדליכקייט – איהר מוזט פאהרען קיין איטאליען. מען פאהרט אין אַ זעלכע זאַכען אויך קיין מעראַן און אויך קיין קאַירא.

די לעצטע צוויי נעמען זיינען איהם כלל וכלל נישט נעגאַנגען אין מוח אַריין, און נור דער קלאַנג פונם ערשטען נאָמען איז איהם נעבליבען אין די אויהרען.

– איטאַליען? האָט ער איבערגעפרעגט, און איהם איז פאָרגעקומען, אַז ער מוז שוין האָבען אַמאָל אין זיין לעבען דאָס דאָזיגע וואָרט געהערט, נור ער געדענקט נישט וואָס און ווען; אפשר האָט ער עס געליינט גאָר אין אַ ספר אָדער אינם „המליץ“.

דער דאָקטאָר מוז האָבען פלוצלינג איינגעזעהען, אַז דאָ איז נישט דער אָרט צו וויצלען זיך און האָט גיך און ערנסט געזאָגט:

– ווענינגסטענס מוזט איהר פאָהרען אויף פרישע לופט, איהר מוזט זעהן צו קומען אויף אַ זומער־וואויהנונג, עפּעס אַ „דאַטשע“ דאָ נישט ווייט פון פעטערבורג. אפשר אין צאַרסק אָדער אין פאַוולאָווסק, אין ליעסנוי אָדער אודיעלנאַ. ליעסנוי דאַרף זיין גוט פאַר אייך; אין ליעסנוי וואויהנען צו מייסטען אידען.

– ליעסנוי? – האָט ר׳ זלמן איבערגעפרעגט שטאַרק פערחלומט און פערטראַכט.

דער דאָקטאָר האָט געקוקט אויף זיין זייגערעל.

• •

•

די זומער־וואויהנונגען אַרום פעטערבורג זיינען שוין בעזעצט. עס קאָכט און עס לעבט זיך אומעטום. מען געהט אין די וועלדער און אין די פאַרקס, מען עסט און מען טרינקט פאַר צווייען און מען לאָזט זיך וואויהל זיין. די ווייבער און קינדער בלייבען כמעט שטענדיג אויף דער זומער־וואויהנונג, און נור די מענער פאָהרען נוועהנטליך יעדען טאָג אין דער פריה קיין

בעטערבורג און בלײַבען דאָרט , צוליעב די געשעפֿטען , דעם גאַנצען טאָג , און קומען יעדען פֿאַראַבענדס צוריק אַרױס אױף די זומער־װאױהנונג . די עטליכע , װאָס בלײַבען אױף דער זומער־װאױהנונג שטענדיג , אָדער די דאָזיגע , װעלכע זענען בײַצײַטענס צוריקגעקומען , זיצען געװעהנטליך זעלבײַ דריט אָדער זעלבײַ פֿיערט אין אַ גאָרטען בײַ אַ קלײנען טישעל און שװיצען שטאַרק און האָרעװען שטאַרק אין שפּיעלען פּרעפֿעראַנס אָדער װינט . װאָס טהוט נישט אַלעס אַ מענש װעגען זײַן געזונדהײַט !

אױך ה׳ זלמן איז זיך נוהג כמעט װי אַלע גבירים , װאָס װאױהנען אױף זומער־װאױהנונגען . דעם גאַנצען טאָג איז ער אין דער שטאָדט , אין פּעטערבורג , צוליעב זײַנע געשעפֿטען , און יעדעס מאָל אַ קענען אָבענד אָדער שױן שפּעטליך בײַ נאַכט חאַפּט ער זיך אַרױס אױף זײַן זומער־װאױהנונג ביז פֿאַרטאָגס . דער דאָקטאָר האָט געזאָגט אַ זומער־װאױהנונג , טאָ מוז זײַן אַ זומער־װאױהנונג .

דעם גאַנצען טאָג איז ער בעשעפֿטיגט אין פּעטערבורג . ער האָרעװעט דאָרט עהרליך און באָדט זיך אין שװײס פֿון דער פֿריה ביז אין די זינקעדיגע נאַכט ; ער קנעלט מיט די אינגלעך , דאַװענט פֿאַר׳ן עמוד און לײענט אין דער תורה אַלע מאָנטאַג און דאָנערשטאַג . אמת , זינט עס האָט זיך איהם געטראָפֿען דאָס אומגליק מיט דער זומער־װאױהנונג און איהם איז צוגעקומען אַ נײַער עסק , אַ נײַער עול , איז ער געװאָרען אַ רעכט ביסעל אומגעדולדיג און טהוט אַלעס חאַפּעדיג ; ער איז זעהר נערװעז און אױפגערעגט דעם גאַנצען טאָג . ער האָט אײן עול אױף זיך , אַ צוטשעפּעניש , װעלכעס ער איז געצװאונגען אָבצופּטר׳ן , און ער לעבט װי אין פֿיעבער . ער װײס , אז ס׳װעט איהם גאָר נישט נוצען און ער מוז יעדען טאָג אַרױס אױף דער זומער־װאױהנונג , אזױ װי ער מוז יעדען טאָג נעהמען אזױ און אזױ פֿיעל לעפֿעלעך מעדיצין . ער האָט נור די אײנע האָפנונג , אז באַ״ד װעט װערען װינטער , דאַן װעט ער װעניגסטענס זײַן דערלעזט פֿון אָט דער דאָזיגער לאַסט – פֿון דער זומער־װאױהנונג . אַ קרענקען

אָבענד, אַזוי אַרום זיבען אַ זייגער, האַפּט ער אויף דער גיך עפּעס טועם זיין – אייגענטליך איז דאָס זיין פריהשטיק און מיטאָג – עסט שטעהענדיגערהייט און חאַפּט זיך אויף און לויפט. – זיין זומער־וואוינונג איז אין ליעסנוי.

פון פעטערבורג קען ליעסנוי קען מען קומען אויף פער. שיעדענע אופנים: מיט אַ בעל־עגלה, מיט דעם טראַמוויי און צו־פוס. ר׳ זלמן האָט זיך אויסגעקליבען איינעם פון די דריי אופנים – ער איז געגאַנגען צו־פוס. אַז מען לויפט גיך, קען אַ גוטער לויפער גאַנץ גוט אַהין קומען שוין אין צוויי דריי שעה. און ר׳ זלמן האָט געפּלעגט לויפען, ר׳ זלמן האָט געפּלעגט לויפען גיך און ר׳ זלמן איז געוועזען אַ גוטער לויפער; ער איז אַהינגעקומען יעדעס מאָל שוין אין צוויי דריי שעה. אמת, ער איז יעדעס מאָל אַהינגעקומען געבאָדען אין שווייס, מעהר טויט ווי לעבעדיג און כמעט אין גאַנצען אָהנע אָטהעם – אָבער וואָס טהוט נישט אַ מענש אַלעס צוליעב זיין געזונדהייט? דער דאָקטאָר האָט גע־הייסען אַ זומער־וואוינונג, טאָ מוז מען.

אָבער נישט אַלע טעג זענען געוועזען גלייך. טייל־מאָלס איז געגאַנגען אַ שלאַקס־רעגען און ר׳ זלמן, ווייל ער דאָט געוואוסט אַז ער „מוז", האָט געפּלעגט אויפשטעלען דעם קאָלנער פון זיין קאַפּאָטע און אַריבערצוחאַפּען די פאָלעס איבער׳ן קאָפּ און דאָט געפּלעגט לויפען אין איין אָטהעם איבער שטיינער און ביינער גלייך צו זיין זומערוואוינונג. בעזונדערס האָט ער זיך געמוזט אַיילען, ווייל ער האָט געוואוסט, אַז מען וואַרט דאָרט אויף איהם; ניין פערשוין האָבען געפּלעגט וואַרטען אויף איהם, דעם צעהנטען, צו מנין, ווייל דאָרט איז געוועזען איינער, וועלכער האָט געדאַרפט זאָגען „קדיש יתום". קוים נור ווי ער האָט אויסגעשפּיעט אויפצומאַכען אַ טהיר, האָט מען שוין אַ געשריי געגעבען: „והוא רחום וכו׳ ברכו!"

דען אייגענטליך איז זיין זומער־וואוינונג נישט געוועזען קיין זומער־וואוינונג, נור עס איז געוועזען עפּעס אַ קלויז אָדער אַ בית־

המדרש, וואָס דאָרט איז געשטאַנען, אַ חזן אין אַ יום־קידוש מיט אַ שולחן און אַיין עמוד, אויך אַ העלצערנע באַנק, און אידען רחמנים בני רחמנים, ווען זיי האָבען זיך דערוואוסט, אַז דער דאָזיגער מלמד האָט עפּעס אַ „מיחוש”, האָבּען זיי איהם ערלויבט, ער זאָל אַרויסקומען דאָרט יעדען טאָג נעבּטיגען. פערשטעהט זיך, אַז די דאָזיגע זומער וואוינונג איז עפּעס נישט געשטאַנען אויבענאָן צווישען די גערטען און די פּארקס, און די פרישע לופט אַרום איהר איז עפּעס נישט געוועזען אַזוי מחיה.

נאָך מעריב האָט געפּלעגט ווערען זעהר שטיל. ר׳ זלמן האָט געפּלעגט איבּערבלייבּען אויף זיין זומער־וואוינונג איינער אַליין, האָט געפּלעגט אַרויסחאַפּען פון דער הינטער־קעשענע זיין אויסגיזאָטענע איי און האָט איהר געקייעט הוסטענדיג און האָט געפּלעגט זיך צו שפּאַרען אויף דער הילצערנער באַנק.

אָבער שלאָפען האָט ער נישט אַלע מאָל געקענט. און נישט נור ווייל די באַנק איז געוועזען האַרט, און ער האָט די גאַנצע נאַכט געהוסט און געשפּיגען, נור גאַנץ בעזונדערס ווייל ער איז געוועזען אומגעדולדיג און האָט געהאַלטען אין איין אײַלען זיך; ער איז געלעגען און האָט געפּיבערט, און אַלע ווײַלע האָט ער געקוקט צי ס׳איז שוין ציַיט אויפצושטעהען.

די גאַנצע נאַכט האָט ער געקלערט נור פון איין זאַך: אַז ער מוז בײַ־צייטען אויפשטעהען, אום צו קומען אין גיכסטען אין שטאָדט אַריין, דען די קינדער ווערען וואַרטען, ער האָט קוים אוספּעיעט אָבצודאַווענען, האָט ער זיך שוין געהאַפּט צו דער מלאכה און איז געלאָפען.

ער איז געלאָפען אין איין אָטהעם, ער האָט זיך געבּאָדען פון שווייס, און אָנקומענדיג אין חדר, האָט ער געפּלעגט אַ נידערפאַלען אויף דעם ערשטען בעסטען שטוהל מעהר טויט ווי לעבעדיג. טיילמאָלס איז נעגאַנגען אַ שלאַקס־רעגען, דאָ האָט ער געפּלעגט אויפשטעלען דעם קאָלנער פון דער קאַפּאָטע און פריִער האָבען די פּאָלעס איבער׳ן קאָפּ און אַזוי האָט ער

געפּלענט לויפען אין אַמן אָטהעם ביז קיין פּעטערבורג און אַריין ניך אין חדר.

אָבער אַקעגען אָבענד, אַזוי אַרום זיבען אַ זייגער, האָט זיך אָנגעהויבען ווידער דאָס לויפעניש צוריק. ער איז געלאָפען אַרוים צו דער זומער־וואוינונג.

און צו־מאָרגענס ווידער צוריק. אַהין און אַהער, אַהין און אַהער.

אַזוי האָט ער עס געמאַכט עטליכע וואָכען. וואָס טהוט נישט אַ מענש אַליין וועגען זיין געזונדהייט?

צום סוף אָבער האָט איהם קיין מענש שוין נישט מעהר געזעהען, נישט אַהין און נישט אַהער. עס האָט איהם קיינער נישט מעהר געזעהען. דער לעצטער, וועלכער האָט איהם געזעהען, איז געוועזען דער אויפזעהער אין דעם אַלכסנדר־האָספּיטאַל.

אויך דאָס איז געוועזען אַ מענש מיט אַ זומער־וואוינונג! אויך דאָס איז געוועזען אויף זומער־וואוינונג׃

בײַ אַ סֵפֶר תּוֹרָה.

סקיצע.

באָריס גורעוויטש האָט זיך צוגעקנעפּעלט דאָס לעצטע קנעפּעל פֿון זײַן העמטשקע, האָט צום אָבשיעד געגעבן זײַן ווײַב געלאַנט אַ קוש אויפ׳ן שטערן, האָט נאָך אַ מינוט לאַנג זיך בעקוקט אינם שפּיגעל און ענדליך איז ער אַראָב צו זיך אין זײַן קאַנטאָר אַרײַן. ער האָט רוהיג נאָך געאַרבײַט אַ האַלבע שעה: פֿערראַכערט אַ ציגאַר, נאָכגעקוקט די קאָרעספּאָנדענציעס פֿון דער מאָרגען־פּאָסט, געגעבן זײַנע געשעפֿטס־מענשען פֿערשידענע דיספּאָזיציעס און האָט דאַן געקוקט אויפ׳ן זייגער. נאָך אַ מינוט צוואַנציג האָט ער איבעריגע צײַט. ער האָט הײַנט עפּעס אַ שטיקעל „דיעלאָ״ אים סוד. אויף האַלב עלף איז די פּאָוויעסטקאַ אויסגעשריבען, און איצט איז ערשט צעהן. ער האָט נאָך רוהיג נאָכגעקוקט אַ צוויי טוץ רעכנונגען און דערבײַ, ווען נישט וועגן, נאָכגערעכענט אויפ׳ן שטשאָט. דאַן האָט ער זיך געלאָזט דערלאַנגען פֿונ׳ם קאַסירער דעם פּאָרטפּעל מיט אַ פּאָסט וועקסלען, האָט אַ טהייל פֿון זיי זשערירט און האָט געגעבן נײַע דיספּאָזיציעס. דאַן האָט ער נאָך אויסגעמוסר׳ט אַ בוכהאַלטער פֿאַר צושפּעט קומען און דאַן ענדליך איז ער אַרויס אין גאַס אַרײַן.

די זון האָט געלויכטען און די שנעע־קריסטאַלען האָבען געפֿונקעלט אינם זונענשײַן. באָריס גורעוויטש האָט זיך בעשלאָסען, צוצוגעהען צו פֿוס די קלײַנע שטרעקע וועג ביז צום געריכט אין דעם דאָזיגען שענעם וועטער.

ערשט איצט האָבען זיך זײַנע געדאַנקען אָנגעהויבען צו

בּעשעפֿטיגען אויך מיט זיין שטיקעל פּראָצעס אינ׳ם געריכט, עס איז מערקווירדיג, ווי ביז איצט איז איהם דאָס גאָר נישט גע־קומען אין קאָפּ אַריין!

עס איז אַ דיעע׳אָ עפּעס מיט אַ מעדאַל. אַ מעדעל, רעגינקאַ מוטערפּערעל, אַ וועש־נעהטאָרין פון דער קראָטאַ־גאַס, האָט אויף איהם איינגעגעבען אין סוד. אַליין וואָלט זי גאָר נישט האָבען שכל דערצו; זי איז אַ נאַריש מעדעל. שלעכטע מענשען, וועלכע מאַכען זיך פון אַלדינג אַ פּרנסה, האָבען זי מסתּם אָנגעלערנט דערצו. זי פערלאַנגט פון איהם לעבענסמיטעל און אויסהאַלט פאַר אַ קינד, וועלכעס זי האָט פון איהם. באָריס גורעוויטש שמייכעלט צו זיך אַליין. דאָס מעדעל, ווי עס ווייזט זיך אויס, איז נאָך זעהר אונערפאַהרען. עס איז קיין וואונדער נישט; זי איז ערשט אין גאַנצען זיעבצעהן יאָהר.

אַ בּעקאַנטער געהט פאַר איהם פערבּיי און גריסט זיך מיט איהם. זיי געהען און פּלוידערען צוזאַמען אַ קליינע שטרעקע. פעל איז געשטיגען. עס איז פערהאַן אַ קליינער פּאָסטען ביי אַ בעקאַנטען קענען באַאַר צו קויפען. העער גורעוויטש האָט אין זיין „דיעלאָ“ ווידער כמעט פערגעסען. אַ קליינעם פּאָסטען לוינט זיך גאָר נישט צו קויפען. חוץ דעם האָט ער איצט גראָד געגוג, אויף ׳אַגער, איבּריגענס וועט מען זעהן. איז אייך אפשר אַציגאַר אנגענעהם? — איהר דיענער! — דיענער!

און ווי דער בעקאַנטער איז אַוועק פון איהם, איז ער צו־געגאַנגען פּאַמעליך און רוהיג צום געריכט. אַזוי ווי מען געהט צו אַ סוחר, מאַכען מיט איהם זיין השבּון, דאָס מאָל איז רעגינקאַ... ווי הייסט זי דאָרט? יאָ, רעגינקאַ מוטערפּערעל! דאָס מאָל איז רעגינקאַ מוטערפּערעל דער סוחר, מיט וועלכען ער האָט זיך אויסצוחשבּונען. אַזעלכע חשבּונות זענען איהם נישט ניי, דאָס מעדעל האָט אַ טעות און קען קיין מענשען נישט, ער — באָריס גורעוויטש — אַ סוחר פּערוואָי גילדי, אַ מענש פון אַ יאָהר פערציג, אַ סאָלידע וואויל־האַבּענדע פירמאַ, אַ מאַן פון אַ ווייב און אַ מאַמע

פֿון צווײַ כּמעט דערוואַקסענע טעכטער, איינע אים זיבּעטען און איינע אים זעקסטען קלאַס. ער, זעהט איהר, מוז זײַן און מוז בּלײַבּען סאָליד אויך בּײַ אַזאַ מין געשעפֿט. ער טהאָר נישט זײַן שולדיג. ווי עס זאָל נישט זײַן — שולדיג טהאָר ער נישט זײַן. דאָס איז שוין זײַן פּליכט קעגען פֿרוי און קינדער און קעגען זײַן אייגענער פֿירמאַ; עס איז זײַן פּליכט קעגען זײַן שטעלונג אין דער געזעלשאַפֿט. אמת, ער האָט אַפילו רחמנות אויף אַזאַ אָרעם בּעשעפֿעניש, ווי אַזאַ מעדעל; און דערצו נאָך דאָס קינד — אָבּער ווער האָט זי געהייסען זײַן אַזאַ נאַר? פֿאַר וואָס איז זי נישט געקומען צו איהם — ניין, קומען האָט זי נישט געקענט; ער האָט איהר אָנגעזאָגט, אַז בּײַ איהם אין דער היים זאָל זי מיט איהם קיין עסקים נישט האָבּען, אָבּער גלאַט אַזוי האָט זי דאָך געקענט זיך שוין איין עצה געבּען — פֿאַר וואָס האָט זי זיך נישט געזועהען מיט איהם און גענומען אַ בּיסעל געלד? ניין, איהר ווילט זיך אָבּער בּעסער עפֿענטליכע סקאַנדאַלען. פֿאַר סקאַנדאַלען און סקאַנדאַל־פּראָצעסען און פֿאַר מענשען וועלכע ווילען דורכאויס סקאַנדאַל־פּראָצעסען האָט ער קיין מורא נישט. אויף אַ זעלכע מענשען טהאָר איין אַנשטענדיגער מענש קיין רחמנות נישט האָבּען...

אים געריכט. אין דער דריטער אָבּטהיילונג פֿון דער פּאַלאַטאַ, איז היינט גאָר אַ גרינגער עולם, די געשוואָרענע זיצען שוין אויף זייערע ערטער, דער רעפֿערענט איז שוין בּײַ דער אַרבּייט, די אַדוואָקאַטען און די ריכטער גרייטען זיך, דער פּראָקוראָר, אַ בּלוט־יונגער מענש, טאַפּט זיך אַלץ בּײַ דער וואָנסע, דער פּרעדסעדאַטעל זעצט זיך גראָד אויף זײַן אָרט. פֿון יענער זײַט אָבּגעטהיילטען אָרט, וואו די ריכטער און די געשוואָרענע זיצען איז אויך דער דיין, וועלכער איז יעדען טאָג דאָ, אום אָבּצונעהמען שבועות, און נעבּען איהם דער שמש. דער פּרעדסעדאַטעל, אַ הויכער, אַ דאַרער מיט לאַנגע גרויע בּאַקענבּאָרדען, האַלט אַקטען־פּאַפּירען אין האַנד און וואָרטשעט פֿון זײַן עפּים אַרויס, און מען הערט נישט קיין איינציג וואָרט. פּלוצלינג העבּט ער אָן,

מיט אַ געהניץ און אויס לויטער געוואוינהייט ווי פֿון אויסענוויעניג, אויסצורופֿען זיין ליסטע.

— גורעוויטש ברוך, אָן־זשע באָריס, אָוסעיעוויטש גורעוויטש!

— דאָ!

— מוטערפֿערעל רבקה, טאַ־זשע רעגינאַ מאַיסעיעווּנאַ מוטערפֿערעל,

אַ קליין מעדעל, לויט אויסזעהען איינע פֿון קיים פֿופֿצעהן יאָהר, מיט אַ בלאַס פּנים און אַראָבגעלאָזטע אויגען, מיט איין איינגעבויגענעם ריקען און ניט שען, האָט עפּעס ווי געענטפֿערט; אָבער קיין מענש האָט ניט געהערט.

— רבקה, טאַ־זשע רעגינאַ מאָוסעיעוונאַ מוטערפֿערעל; האָט דער פּרעדסעדאַטעל נאָך אַמאָל איבערגעחזרט.

— איך! האָט דאָס מעדעל, דאָס מאָל ערייַם דייטליכער, געענטפֿערט און האָט אויפגעהויבען איהרע אויגען, די אויגען זענען געוועזען שען, און אויך די ליפּען.

אין דער זעלביגער מינוט איז אויפֿגעשטאַנען יעפּים מיראָנאָוויטש קאָהן, אַ ווינקעל־אַדוואָקאַט און איז צוגעגאַנגען צום טיש און האָט דערלאַנגט זיין דאָוויערעננאָסט אַלס אַדוואָקאַט פֿון רעגינאַ מוטערפֿערעל. דער פּרעדסעדאַטעל האָט זיך געווענדעט צו גורעוויטש מיט דער פֿראַגע, אויב ער וויל אין זיין דיעלאַ אַליין רעדען אָדער ער שטעלט אַ פֿערטרעטער. גורעוויטש האָט אויף'ן קאָל געשמייכעלט. ביי אַזאַ קלייניגקייט בעדאַרף ער קיינעמס הילף ניט; ער וויל אַליין פֿערטיידיגען.

דאָס געריכט האָט זיך גענומען צו עטליכע פֿאָרמאַליטעטען, די שבועה אָבגעהמען האָט מען בעשטימט אויף שפּעטער, ווען עס וועט זיין נעהטיג. דער רעפֿערענט האָט אין קורצען רעפֿעריט דעם פּראָצעס: איין איינפאַכער „אַלימענטען־פּראָצעס":

„די ניעזאַמוזשנאַיאַ און ניט סאָווערשעננאָליעטנאַיאַ רבקה, טאַ־זשע רעגינאַ מאָוסעיאָוונאַ מוטערפֿערעל, וואויהנט זינט דעם

17 פעווראַל 1904 אויף קראָטאַ-גאַס נומער 42 וואָהנונג 8, די וואָהנונג האָט געדונגען פאַר איהר ברוך אַוסעיעוויטש גורעוויטש. דאָ האָט געפלעגט דער דערמאָנטער פון צײַט צו צײַט צו איהר צו קומען"...

דער רעפערענט האָט געמאַכט אַ פּויזע. דאָס ביסעל פּובליקום האָט אָנגעהויבען צו שפּיצען די אויערען. אַה, איין אינטערעסאַנטער פאַל! די עטליכע פרויען וועלכע זענען געווען, און הויפּטזעכליך די מעדלעך, האָבען זיך אָנגעהויבען נעהנטער צוצוריקען און די באַקען האָבען אָנגעהויבען גליהען און די אויגען פינקלען, דער רעפערענט האָט ווײַטער געלייענט:

„אים 24 נאָיאַבר 1904 האָט די ניעזאַמוזשנאַיאַ רבקה מוטערפערעל געבאָרען אַ קינד. לויט איהר אויסזאָגען, איז דאָס קינד פון ברוך גורעוויטש. זינט דענסמאָל אָבער האָט ברוך גורעוויטש אויפגעהערט זיך צו ווײַזען בײַ דער רבקה מוטערפערעל, רבקה מוטערפערעל האָט געוואַרט און געוואַרט, אפשר וועט ברוך גורעוויטש זיך חאָטש נאָך דערמאַנען אין זײַן פליכט און וועט איהר געבען מיטעל צום לעבען פאַר זיך און פאַר דאָס קינד, וועלכעס איז, ווי זי זאָגט, זײַן קינד. ענדליך, אײַנזעהענדיג אַז דער פאָטער דערמאָנט זיך נישט אין זײַנע פליכטען, האָט זי זיך ענטשלאָסען צו זוכען איהרע רעכטע דורך דעם געריכט, זי פערלאַנגט פון ברוך גורעוויטש, ער זאָל איהר צאָהלען די סומע פון 48 רובעל מאָנאַטליך, וועלכעס זי בעדאַרף צום לעבען פאַר זיך און דאָס קינד".

אַלע האָבען געקוקט אויף באָרים גורעוויטש. באָרים נגורעוויטש איז געשטאַנען, לײַכט און רוהיג. און האָט זיך געשפּיעלט מיט איין האַנד מיט דעם גאָלדענעם קייטעלע פונ'ם זייגערעל און מיט דער אַנדערער האָט ער זיך געדרעהט דעם איינעם שפּיץ פון דער וואָנסע. אויף זײַן פנים האָט אַרומשפּאַצירט אַ שמייכעל.

— אָנגעקלאָגטער! האָט זיך דער פּרעדסעדאַטעל געווענדעט צו איהם — איהר זענט מודה אין אײַער שולד?

אַלע האָבען געקוקט אויף דעם אָנגעקלאָגטען. רעגינאַ איז געשטאַנען מיט אַראָבגעלאָזענע אויגען. זי האָט גראַד אין דער דאָזיגער מינוט געהאַט פערגעסען, וואו זי איז און האָט געטראַכט פון איהר קינד, הינטער דעם אויערעל פון קינד האָט זיך געכמען געוויזען אַ רויט בלעטערעל. מען דאַרף נעהמען דערצו עפּעס אַ מאַשטש.

— ניין! האָט באָריס גורעוויטש שאַרף און הויך געענטפערט — איך בעקען מיך נישט צו דער שולד!

רעגינאַ האָט, נישט ווילענדיג, אויפגעהויבען דעם קאָפּ. זי האָט נאָך גאָר נישט בעגריפען, וואָס עס טהוט זיך דאָ, דאָס „ניין" איז איהר נישט געגאַנגען אין קאָפּ אַריין.

עס האָט גערעדט דער פּרעדסעדאַטעל. עס האָט גערעדט דער ווינקעל־אַדוואָקאַט יעפּים מיראָנאָוויטש קאָהן. עס האָט זיך אָנגעהויבען איין אַהין־און אַהער־פרעגען, אום צו חאַפּען דעם אָנגעקלאָגטען אויף דער ווענדקע. גורעוויטש איז געבליבען ביי דאָס זייניגע: דאָס קינד איז נישט פון איהם און איבערהויפט קען ער נישט די קלעגערין, ער קען זי גאָר פון זעהען, ווייל זי האָט אַ געוויסע צייט געוועהט פאַר זיין פרוי ווייב־ווערש. ערשט דאָ האָט רעגינאַ אָנגעהויבען צו בעגרייפען, וואָס עס טהוט זיך, אַזעלכעס האָט זי נישט געגלויבט. דאָס איז איהר קיינמאָל גאָר נישט געקומען אין קאָפּ אַריין, אַז עס איז נאָך פערהאַן דאָך אַזאַ מעגליכקייט. סטייטש, אָבער דאָס קינד איז דאָך זיין?! ער איז דאָך אַ טאַטע! און ווי קען דאָס אַמענש, וועלכער האָט זי אַזוי ליעב געהאַט און האָט איהר אַלע מאָל צוגעזאָגט הרים וגבעות?! — דער קאָפּ איז איהר פּלוצליג שטיל געשטאַנען, זי האָט געטראַכט, אַז זי פאַלט אום.

דער פּרעדסעדאַטעל אַליין האָט זיך אָנגעהויבען לעבעדיגער צו אינטרעסירען מיט דער זאַך. ער איז ביי זיך אין האַרצען געווען איבערצייגט, אַז דאָס דאָזיגע מעדעל איז פערפיהרט געוואָרען פון אָט דעם דאָזיגען מענשען. נישט קשה, ער, דער פּרעדסעדאַטעל

האָט געגוג איבונג אין אויספאָרשען, און ער האָט אָנגעהויבען מויזענד פראַגען צו שטעלען. ער וועט שוין אַרויסקריעגען דעם אמת. גורעוויטש איז נאָך אַלץ געבליבען ביי דאָס זייניגע: עס איז זאָגאַר אַ ליגענד, אַז ער האָט געדונגען פאַר איהר די וואוינונג. אדרבא, זאָל מען דעם קאָנטראַקט נאָכקוקען — זי מוז דאָך האָבען אַקאָנטראַקט — און מען זאָל זעהען. רעגינאַ איז פערציטערט געבליבען. אמת, די וואוינונג האָט זי געדונגען אויף איהר אייגענעם נאָמען; ער האָט עפּעס געזאָגט, אַז עס פּאַסט נישט פאַר איהם.

עס האָט אָנגעהויבען יעפּים מיראָנאָוויטש קאָהן צו שטעלען אַגאַנצע רייהע פון פראַגען דעם אָנגעקלאָגטען:

ווען איז ער געווען צום לעצטען מאָל אים הויז נומער 42 אויף קראָטאַ-גאַס?

„געכטען, און אויך היינט וועט ער דאָרט זיין און אויך מאָרגען (אַלע לאַכען), דען אים דאָזיגען הויז וואוינט אַ סוחר, מיט וועלכען ער האָט עסקים".

פאַר וואָס האָט דער אָנגעקלאָגטער געזאָגט איינמאָל דעם סטרוזש פונ'ם הויז, און האָט איהם דערביי געגעבען 20 קאָפּעקעס, אַז ווען מען וועט פרעגען, זאָל ער נישט זאָגען, אַז ער איז אריינגעגאַנגען אין דעם דאָזיגען הויז?

„ווייל ער האָט קיין פּאַספּאָרט נישט געהאַט ביי זיך, און גראָד איז פּאָליציע פאַרביי געגאַנגען אויפ'ן גאַס (אַלע צולאַכען זיך)".

פון וואַנען האָט איין אָרעם מעדעל געהאַט מיטעל, צו האַלטען זיך אַ וואוינונג פון דריי צימערען מיט אַ קיך?

„מסתם האָט עפּעס איינער, אַ בעלן פון מעדלעך, דאָס געלד דערצו געגעבען (דאָס פּובליקום צולאַכט זיך). איבריגענס איז דאָס נישט זיין זאַך".

איבריגענס, האָט ער געזאָגט, קען מען שוין די טאַקטיקאַ פון די דאָזיגע מעדלעך: זיי קלויבען זיך אויס אַ קרבן איין אָנ-

געזעהענעם מענשען פון דער געזעלשאַפט אַרויס, געוועהנליך אײַן אָנגעזעהענעם פאַמיליענפאַטער מיט אַ געוויסער געזעלשאַפטליכער שטעלונג, כדי איהם צו עקספּלאָאַטירען און געלד צו ציהען פון איהם. געוויסע מעדלעך, מיט הילפע פון געוויסע מענשען (גורעוויטש קוקט אַהין צו יעפים מיראָנאָוויטש קאָהן), האָבען זיך דאָס געמאַכט פאַר אַ פּרנסה. אייגענטליך האָט דאָס געזעץ בעדאַרפט שיצען דעם אָנשטענדיגען בירגער פאַר אַזעלכע בעלעסטיגונגען. יעדער פון דעם געריכט אַליין איז נישט זיכער פאַר אַזאַ בלבול...

רעגינאַ איז געשטאַנען און איהר גאַנצער ווינציגער קערפּער האָט געציטערט: עס איז איהר מאָדנע קאַלט געוועזען. דאָס איז איהר גאָר נישט די גאַנצע צײַט געקומען אין קאָפּ אַרײַן, זי האָט גאָר נישט געוואוסט, אַז אויך אַזעלכעס איז מעגליך. זי האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ און איהרע אויגען האָבען געבליצט.

— קוק מיר גלײַך אין די אויגען אַרײַן... האָט זי אָנגעהויבען, צום ערשטען מאָל, צו רעדען און האָט זיך געווענדט צו באָריס גורעוויטש.

— איך בעט דעם פּרעדסעדאַטעל — האָט באָריס גורעוויטש געזאָגט — מיך צו שיצען פאַר בעליידיגונגען. עס איז נישט פאַר מײַן כבוד און איך קען נישט דערלויבען, אַז די ערשטע בעסטע פון גאַס אַראָב זאָל מיך דוצען.

— איך בעט אײַך, האָט רעגינאַ זיך אויגענבליקליך פערבעסערט — קוקט מיר גלײַך אין די אויגען אַרײַן און זאָגט מיר: צי איז דאָס גאַנצע...

זי האָט זיך פּלוצלינג אָבגעשטעלט און האָט נישט געקענט ווײַטער רעדען. זי האָט פאַר צו גרויס אויפרעגונג נישט געוואוסט, וועלכעס זי זאָל זאָגען. אַלץ האָט זי איהם געוואָלט זאָגען מיט איינעם מאָל — און האָט נישט געקענט. זי האָט זיך פּלוצלינג שטאַרק צעוויינט.

דער פּרעדסעדאַטעל האָט גערעדט. יעפים מיראָנאָוויטש

האָט גערעדט. פלוצלינג האָט דער טאָװאַרישטש־פּראָקוראָר זיך צוגעבױגען צום פּרעדסעדאַטעל צום אױער און האָט עפּעס געזאָגט, און דאַן האָט ער געפּרובט רעדען מיט דעם אָנגעקלאָגטען. אַלץ אומזיסט, דער אָנגעקלאָגטער איז געבליבען בײַ דאָס זײַניגע: אַ בלבול. די „ראָזיגע ניַט" האָבען אײַגענטליך געזאָלט װערען בעשטראָפט פאַר אַזעלכע בלבולים. קלעװעטאַ, דיפאַמאַציע, אַ שם רע. אַ פּרנסה איז עס...

רעגינאַ איז געשטאַנען מיט אײַן אַראָבגעלאָזענעם קאָפּ װי פערשטײַנערט. זי האָט זיך מעהר גאָר נישט אײַנגעהערט.

געשעפטסמעסיג האָט זיך דער סוד גענומען פּטר'ן די נײַטיגע פאָרמאַליטעטען. דער אָנגעקלאָגטער האָט צו שװערען אויף דאָס װאָס ער זאָגט. דער דיין האָט זיך אויפגעהױבען. דער שמש האָט צוגעגרײַט אַ קלײַן ספר־תורה'לע. באָרים גורעװיטש איז געשטאַנען און די רױטע באַקען האָבען אױסגעזעהן זעהר צופריעדען.

עס הױבט זיך אָן די פאָרמאַליטעט פון דער שבועה.

רעגינאַ איז געשטאַנען און דער גאַנצער לײַב האָט איהר געציטערט. זי געדענקט: זי איז נאָך גאָר אַ קלײַן קינד געװעזען, דאָ האָט נטע פאָטשטער בײַ זײַ אין דער גאַס אין קלײַנעם שטעדטעל געמוזט שװערען אין שוהל. די גאַנצע גאַס איז געלאָפען. אויך זי האָט זיך געשטופּט מיט אין שוהל אַרײַן. שװאַרצע ליכט האָבען געברענט. װאָס דאָרט האָט זיך אָבגעטהון װײַסט זי נישט. נאָר נטע פאַטשטער איז געשטאָרבען אין יענעם יאָהר. עס געהט איהר אַריבער אַ גרױל איבער אַלע איהרע בײַנער. רבונו של עולם, נאָר נישט שװערען! צו װאָס נאָך אַ פאַלשע שבועה.

דער שמש איז צוגעגאַנגען מיט דעם ספר־תורה'לע צום אָנגעקלאָגטען. דער דיין האָט געמאַכט דעם אָנגעקלאָגטען אױפמערקזאַם דערױף, אַז ער האָט אָנצוטהון אַ היטעל אױפ'ן קאָפּ.

— נײַן! האָט רעגינאַ פלוצלינג אױסגעשריגען — זאָל ער נאָר נישט שװערען! ס'טײַטש בײַ אַ ספר־תורה?...

אַלע האָבען זיך אומגעקוקט.

— זאָל ער מיר געבען האָטש 20 רובעל אַ חודש... איך וויל דאָך אַרבייטען...

באַרים גורעוויטש האָט זיך אָנגעטהון זיין הוט.

— זאָל ער געבען האָטש פאַר'ן קינד 10 רובעל! זאָל ער געבען 5! — ס'טייטש ביי אַ ספר־תורה? ! איך וויל ניט, ער זאָל ביי אַ ספר־תורה שווערען!

דער פרעדסעדאַטעל האָט צוגערופען דעם אָנגעקלאָגטען געהנמער צו זיך און האָט אָנגעהויבען מיט איהם מיט אַ האַלבע שטימע צו רעדען. עס האַנדעלט זיך דאָך אייגענטליך נאָר וועגען אַ קלייניגקייט. דאַן האָט יעפים מיראָנאָוויטש זיך גענומען מיט איהם פריוואַטים צו רעדען און צו פועל'ן וואָס עס איז.

באַרים גורעוויטש האָט גענומען דאָס ספר־תורה'לע אין האַנד אַריין. ער איז אַ מינוט לאַנג שטיל געשטאַנען. ער טהאָר דאָך ניט זיין שולדיג. דאָס איז ער שוין חייב זיין סאָלידער פירמאַ און זיין שטעלונג אין דער געזעלשאַפט!

— איך וויל קיין איינציגע קאָפּעקע ניט מעהר! איך נעהם צוריק מיין גאַנצע בעשולדיגונג! האָט דאָס מעדעל זיך אַרויסגערופען. איהר שטימע האָט געציטערט.

די לעצטע פון די פאָרמאַליטעטען איז שנעל געפּטר'ט געוואָרען. צעהן מינוט שפּעטער איז קיינער פון די פאַרטייען נישט מעהר געוועזען אינם זאַל. אויך אַ גרויסע טהייל פונ'ם עולם איז זיך צוגאַנגען.

באַרים אָוסעיעוויטש גורעוויטש איז נישט מעהר געגאַנגען אין זיין קאַנטאָר אַריין, נאָר גלייך אַרויף צו זיך אין דער היים. זיין פרוי האָט איהם געגעבען אַ קליינעם פּסק: ער האָט זיך געמליך מיט 12 מינוט היינט פערשפּעטיגט צום מיטאָג. באַרים גורעוויטש האָט גאַלאַנט געקושט זיין פרוי איפ'ן שטערן.

דער קינסטלער .

איך בין שטאָלץ דערויף, וואָס ער איז מײַן בעקאַנטער און קומט אַמאָל אַרײַן צו אונז אין הויז, און גאַנץ בעזונדער שטאָלץ איז מײַן ווײַב דערויף. קומען קומט ער עטליכע וואָכען כסדר אַ צוויי דרײַ מאָל יעדען טאָג; פּלוצלינג, פֿון דער הוי, ער הויט, הערט ער אויף צו קומען און ער בעווײַזט זיך נור איינמאָל אין פֿינף, איינמאָל אין זעקס וואָכען. אַזוי געהט אַוועק אַ צײַט לאַנג, און פּלוצלינג ווערט ווידער אַ שנוי און ער קומט שוין ווידער אַ צוויי דרײַ מאָל יעדען טאָג כסדר. ער איז אַ קינסטלער און דאָס איז קינסטלער־נאַטור. געהט אַ שלאַקס־רעגען, האָט ער הנאה צו געהן אָהן אַ שירעם. ווען ער קומט, פֿרעגט ער האַסטיג, צי איז פֿאַרהאַן אַ גלעזעל „מיל פֿלײַר אַ לאַ באָמאַרשײַ” אָדער „שאַרטרײַז אַ טראָא קראָאַ” אָדער עפּיס אַנ׳אַנדער מין משקה מיט אַ מאָדנעם אויסגעוואָרפֿענעם נאָמען. טײַלמאָלס טרינקט ער אַ דרײַ פֿיער אַזעלכע גלעזעלעך כסדר, טײַלמאָלס אָבער גיסט ער זיך פֿול דאָס ערשטע גלעזעל און גיסט אויס אויף דער ערד, גיסט זיך דאַן פֿול אַ צווייטעס און גיסט עס ווידער אויס, גיסט זיך צום סוף אָן אַ דריטעס און לאָזט עס שטעהן און טרינקט עס גאָר ניט. דאָס זענען קינסטלער־קאַפּריזען. אָפֿט בײַ דער טרויעריגסטער געלעגענהייט, געפֿינט ער פּלוצלינג אַנ׳אורזאַך, אַרויסצושיסען מיט אַ העליש געלעכטער, און אומגעקעהרט, ווען אַלע לאַכען גראָד איבער עפּיס, ווײַזט ער אונז, ווי טיעף טראַגיש דווקא דאָס דאָזיגע איז. מיר הערען זיך צו מיט גרויס כונה, און דערהויפּט מײַן ווײַב, און מיר זענען דאַנקבאַר פֿאַר די בעלעהרונג. אָפֿט, אַז מיר זענען נתפּעל פֿון עפּיס אַ שען פֿרויענצימער, קוקט ער אונז

אן מיט רחמנות און שמייכעלט און דערלאנגט א שפיי; פערקעהרט אבער, ווען מיר בעגעגנען אמאל עפיס א פרוי, וואס א פראסטען בן=אדם וועט ניט נעהמען אזוי שטארק א חשק זי אנצוקוקען, קאן זיך מאכען, אז ער, דער קינסטלער, וועט קומען אין התלהבות און וועט אנהויבען צו רעדען פאר פייער און פאר וואסער און וועט אונז ערקלערען, ווי איהר פנים איז „קלאסיש", „פרינגיש", „דאריש", יאניש", און ווייסט גאט וואס נאך פאר א בערגעל ווערטער, און דערהויפט געפעלט איהם עפיס דארט אנ'אנטיקע „ליניע" אויף איהר האלז — א, דער האלז! דער האלז! קוקט נור אן דעם דאזיגען האלז! — אדער עס געפעלט איהם עפיס א געוויסער „פונקט" אויף איהר פלייצע אדער א דרעה פון איהר — און מיר פערשפיצען די אויערען און הערען גאטס וואונדער און הויבען אן צובעוואונדערן. אפט געפעלט איהם ניט דער טענאר, וועלכען מיר האבען געהערט אין דער אפערא, און איהם געפעלט גאר עפיס א שיינגעצעל, וואס האט געבלאזען אויף א פייפעל ביי אונז אין הויף. אפט געפעלט איהם ניט אונזער פערגעטערטער גיז דע מאפאסאן אדער טשעכאוו — די „ליניע" איז ביי זיי אזוי גראב! דער „שטריך" שטעהט ניט אין קיין שום פערהעלטניס צו דער „פערספעקטיווע"; — אוי איהם געפעלט גאר עפיס א מאדנער פעליעטאן פון א מאדנעם שרייבער אין א מאדנער צייטונג. מיר זיצען און הארכען און קלייבען די ווערטער און מיר פערשטעהען און זענען דאנקבאר.

מיר האבען ביי זיך אנ'אלטען וואנד=זייגער, א ירושה=זאך פון אנ'עלטער=עלטער=זיידען, איינגעפאסט אין א רויט מאהאקאני=קאסטען, וועלכער גרייכט פון דער ערד ביז איבער די פענסטער; די ניאניא פון אונזערע קינדער האט אנ'אלטען טערקישען שאל מיט אלטע פערלאטעטע לעבער, דעסגלייכען א ירושה=זאך, וואס מיין ווייב האט גענומען פון עפיס אנ'עלטער=באבען און וועלכען זי האט אוועקגעשאנקען דער ניאניא. דער קינסטלער אבער, אזוי באלד ווי ער קומט, הויבט אלע מאל אן פון דאס ניי אונז צו

ערקלערען די שענהייטען פון די דאזיגע זאכען. דערהויפט רעדט ער וועגען דעם געזימס פונ'ם זייגער. דער געזימס איז האלב שפיציג און האלב קיילעכדיג. דאס איז דער סטיל פון האלב שפיץ-קיילעכדיג. עס איז גאטיש און רענעסאנס צוזאמען. דאס ראקאקא פאלט אריין אין באראק. און אז מיר דערצעהלען איהם, ווי מיר זענען פון קינדווייז-אן געוועהנט געוועזען תמיד דעם דאזיגען זייגער בכבוד צו האלטען און מיר האבען אלע מאל געוואוסט, אז דאס איז א „שען שטיקעל ארבייט", ווארפט ער אונז צו א האלב בייזען און א האלב שטראפעדיגען בליק און זאגט: „איהר זענט אלע נארען און גאר נישט ווייסט איהר!", און הויבט אן אונז צו ערקלערען די שענהייטען פונ'ם טערקישען שאל און ווי אפילו די געלאטעטע לעכער זענען שען, און דאן לאזט ער זיך אריין אין א שמועס מיט דער ניאניא מכח דעם שאל, וועלכען ער וויל אבקויפען פון איהר און פון וועלכען ער וויל זיך מאכען א טעפיך אויף דער וואנד אין זיין קאבינעט.

נעכטען איז ביי אונז געוועזען א קליינע געזעלשאפט — מיט מיט צובייס. נאטירליך האט מיין פרוי אלעם געטהון, אז דער קינסטלער זאל אויך זיין. עס איז גראד געוועזען ביי אונז א פריינדין פון מיין פרוי, א יונג ווייבעל, וואס איז נור וואס געקומען פון איהר האכצייטס-רייזע. איך האב איהם פארגעשטעלט איהר.

— מאדאם, וויפיעל קינדער האבען זיי? — האט ער זי פלוצלינג א פרעג געגעבען.

די דאמע איז זעהר רויט געווארען. מיין פרוי האט זיך פערשעמט. די דאמע האט ניט געוואוסט, וואס צו טהון, און האט געשאקעלט מיט דעם קאפ.

— גאט זאלען זיי דאנקען, וואס זיי האבען קיין קינדער ניט. עס איז גלייכער צו געהן אויפ'ן גאס און זיך פערקויפען יעדען מאנספארשוין, אבי קיין קינדער ניט צו האבען. קינדער דאס איז מיסט! קינדער דאס איז בלאטע! (די דאמע איז טויזענד מאל רויטער געווארען. דער קינסטלער האט ליעב זיך צו בעניצען

מיט זעהר שטאַרקע ווערטער). אָבער ווען זיי וואָלטען האָבען א זוהן, וואָלט איך זיי איין זאַך ראַטהען: למען השם, לאָזען זיי איהם נור ניט ווערען קיין קינסטלער. בעסער א שוסטער, א פליק־שניידער, א קוימען־קעהרער, א מיסט־וואָגען־שלעפּער, א קויהלען־קאַסטען־טרעגער, א קלאָזעט־רייניגער, אָבער ניט קיין קינסטלער. א קינסטלער דאָס איז א פערשאָלטענער מענש! קיין לאַסט איז ניט אַזוי שווער ווי די לאַסט פון א זשעניע — דאָס קאָנען זיי מיר גלויבען! — דאַן האָט ער א טיעפען זיפץ געגעבען.

פלוצלינג האָט ער אָבגעווענדט זיין פּנים און האָט א מינוט בעטראַכט די פענסטער פון אונזער גאַסט־צימער, ווי ער וואָלט זיי צום ערשטען מאָל געזעהן, און האָט אָנגעהויבען אונז צו ערקלערען די „רהיטמיקאַ" פון פענסטער בכלל און פון אונזערע פענסטער בפרט. פענסטער מוזען זיין אַזוי הויך ווי ברייט, און אַזוי ברייט ווי הויך. מיין פרוי האָט צוגעהערט און איהרע באַקען און איהרע אויגען האָבען געגליהט. דאַן פלוצלינג האָט ער אָנ־געהויבען ריידען פון די אָביצעס, וואָס מיר האָבען אין עס־צימער, און ווי עס איז בעסער, אַז אַן עס־צימער זאָל זיין געמאָלט און ניט טאַפּעצירט; דאַן האָט ער אָנגעהויבען ריידען פון אונזער געמאָלטען סאַלאָן און ווי עס איז „סטיליסטישער", אַז א סאַלאָן זאָל זיין מיט אָביצעס און ניט געמאָלט. מיר האָבען דאַנקבאַר געהערט. פלוצלינג האָט ער דערזעהן סירענאַ, אונזער קעציל, וועלכעס מיר האָבען, ווי זי שטעהט נעבען איהם, און ער האָט אונז ערקלערט, ווי עס איז רהיטמישער, אַז א הויז־קאַץ זאָל הייסען א נאָמען מיט צוויי זילבען און נישט מיט דריי; מיט דריי פּאַסט בעסער פאַר א הונד. דאַן האָט ער גיך אויסגעשפּיגען אויף דעם פּאַרקעט און האָט פלוצלינג א מאַך געטהון צו מיר מיט דער האַנד — איך בין אויפגעשטאַנען, און מיר זענען אַרויסגעגאַנגען.

— דאָס איז שוין אַזוי אונזער גורל, האָט ער געמאַכט צו מיר, ווי מיר זענען געווען אויף דער גאַס — נור געבען, געבען, אלעמאָל געבען! אונזערע אויגען, אונזערע אויערען, אונזער מוח

מוזען מיר אוועקגעבען פרעמדע מענשען! און וואס איז דער [illegible] דערפאר, וואס די נאטור ניט אונז? זי ניט אונז אן׳עמפינדונגס-קראפט, וועלכע פערצעהרט און פערברענט אונז תמיד! — פלוצלינג קוקט ער מיך אן מיט א מאדנער פריינדליכקייט, ווי מען קוקט אן א געליעבט פערד. „אך, וואס ווייסט דו, דו גליקליכער! דו האסט ניט יענם פערצעהרענדע פייער אין דיין אינערן. דו קאנסט דיר רוהיג עסען, שלאפען, טרינקען, פלוימען קייען, האבען צו טהון מיט פרויען, געהן אין טהעאטערם, קנאקען ניס, לייענען צייטונגען, קיצלען און זיך לאזען קיצלען. אבער דער קינסטלער מיט זיין טויזענדפאכער עמפינדליכקייט, ער שפירט די גאנצע וועלט, ווי א מורא׳דיגע קוואהל. אייך איז גוט, וואס אייער הארץ איז אזוי בעל-הבית׳יש פיין איינגעווירטשאפט, און יעדעס פיצעלע געפינט זיך ריכטיג אויף זיין ארט, ווי דאס געפעס ביי א גוטער קעכין אין קיך. אבער א מענש ווי איך מיט א ים פון איינדרוקען אין יעדער מינוט! עס איז א מין אייביגער בויך-ווערטאג אין דער נשמה, וועלכע קאן דאס עמפפונדענע ניט פערדויען!״ — ער האט זיך הייזעריג צולאכט. דאן האט ער א מאך געגעבען: „נו, פטור! זאל שוין זיין וואס וועט זיין!״ און איז מיט דער רעכטער האנד אריינגעפאהרען אין זיינע געדיכטע האר ביז צום נאקען, נאכדעם ווי ער האט זיך אראבגעחאפט דעם הוט.

פלוצלינג האט ער מיך א חאפ געטהון פאר׳ן ארעם. „קוק נור, קוק! אט איז דער שפיץ דאך פון קלויסטער! אך, וואס פאר א קאנטורען! ווי שטאפעלט זיך דאס אב און שניידט זיך איין אין די לופט פון הינטען! עס מאכט אויף מיר דעם איינדרוק ווי שאפען׳ס נאקטורנא אין „דעם״, נאטירליך מיט דעם חילוק, אז דאס איז „דור״ אנשטאט „מאל״! קושען האט מען עס דאך געמוזט! אבער די פערד, די שלעק, די מענשען מיין איך, שלעפען זיך טאג-טעגליך דא פארביי, און וואס זעהען זיי פון דעם אלעם? וואס געניסען זיי פון לעבען? טויזענדער פיהלען

גאָר ניט. אָבער פלוצלינג קומט אײנער, וועלכער פֿיהלט פֿאַח טויזענדער!״ — איך בין געגאַנגען נעבען איהם און האָב שטאַרק דרך־אֶרץ געהאַט פֿאַר דעם דאָזיגען אײנעם.

אַ קלײן מײדעלע, וועלכעס פֿערקויפֿט שוועבעליך, איז פֿאַר אונז פֿאַרבײ געגאַנגען. ער האָט זיך אָבגעשטעלט און האָט זי געפֿרעגט, וויפֿיעל פעקלעך זי האָט בסך הכל. זי האָט דורכ־געצעהלט און געענטפֿערט: 27 פעקלעך האָט זי. ער האָט איהר דערלאַנגט אַ האַלב קערביל און האָט בײ איהר צוגענומען אַלע פעקלעך, וועלכע זי האָט געהאַט. דאַן האָט ער דערזעהן אַ בעל־עגלה און האָט איהם אוועקגעשאָנקען דעם גאַנצען אוצר. ווי ער איז צוריקגעקומען צו מיר, האָב איך נישט געוואוסט, צי האָב איך דאָס אַלעס געזעהן, צו בײן. איך בין געגאַנגען און האָב געשוויגען. ווי עס ווײזט זיך אויס, האָב איך ניט געטראָפֿען; עס האָט אָנגעהויבען אין איהם צו קאָכען און צו זידען. פלוצלינג האָט ער אַ זאָג געגעבען: „דער שטומער קוק, מיט וועלכען דאָס מײדעל און דער בעל־עגלה האָבען מיך אָנגעקוקט, איז מעהר ווערט ווי טויזענד ווערטער פֿון מענשען!״

און ווי מיר זענען אַרויסגעקומען אין די אויאַזדאָווסקע אַלעען, דאָ ערשט האָב איך געזעהען, וואָס פֿאַר אַ מין התקרבות, וואָס פֿאַר אַ זווג הגוף עס איז צווישען איהם און דער נאַטור. די נאַטור געהערט אין גאַנצען איהם. ער האָט אַראָבגענומען זײן הוט און האָט זיך אַרומגעקוקט אַרום און אַרום, אַזוי ווי דעת בעל־הבית, ווען ער קומט אין זײן נחלה אַרײן. אַלע איבריגע, וועלכע זענען פֿאַרבײ געגאַנגען, זענען געווען עפּיס ווי פֿרעמדע, וועלכע ער אין זײן גרויס פֿרײנדליכקײט לאָזט זײ אַרײן און פֿער־זועהרט זײ ניט צו קוקען. ער האָט לאַנגזאַם געגעבען אַ שאָקעל מיט׳ן קאָפּ, און דאָס איז געווען, ווי ער וואָלט ענטפֿערן אַ בעקאַנטען בוים אויף אַ „גוט מאָרגען״, וואָס ער האָט איהם בהכנעה אָבגעגעבען. ער האָט קײן וואָרט ניט גערעדט און פֿאַרש

האָט זיך אויסגעדראָכט, ווי ער וואָלט האַלטען אין איין שרייען און אין איין בערימהען זיך.

דאַן האָט ער אָנגעהויבען די נאַטור מיר צו צוקייען און זי מיר אָרייגלעגען אין מויל. די נאַטור איז זיין, זי איז זיין פּריווילעגיום. ער האָט גערעדט וועגען גיניעס און וועגען גריז און בלוי און געל, און פּלוצלינג האָט ער זיך אַ וואָרף געגעבען מיט ווערטער אויף דאָס טהעאַטער און מוזיק, און מאָלעריי, און ליטעראַטור. אַ פּנים דאָס האָב איך געהאַט צו פערדאַנקען דער נאַטור; זי האָט אויף איהם געמאַכט דעם רושם. אָנגעקומען אין דעם לאַזיענקי-גאָרטען, האָט ער מיר פּלוצלינג דערקלערט, אַז די קאָרע פון'ם בוים, דאָרט הינטער ביים טייך, ווייזט איהם אויס ווי דער פּיטהאַגאָרעאישער לעהרזאַץ. איך האָב זיך גוט איינגעהערט. פּלוצלינג אָבער דאַט ער אָנגעהויבען שווייגען, און פאָרט האָט זיין שווייגען געמאַכט אַ גערודער. זיין שווייגען האָט געהילכט. זיין שווייגען דאָט געשריען. אַזוי שווייגט אַ קינסטלער.

שפּעטער האָט ער זיך נוקם געווען פאַר זיין שווייגען און האָט אָנגעהויבען רעדען. ער האָט גערעדט אין איין אָטהעם און אָהן אַנ'אויפהער. איך האָב אויפגעהערט איהם צו פערשטעהן און האָב אָנגעהויבען מורא צו קריגען פאַר איהם. ער האָט זיך אַרייגגערעדט אין אַ מין התלהבות — און פאָרט האָט מען געקאָנט וויסען פאָראויס יעדעס וואָרט, וועלכעס וועט קומען. ער האָט עפּעס אַזוי געמאַכט, אַז עס זאָל זיין, ווי עס וואָלט אַרויסרעדען פון איהם. די נבואה איז איהם אָנגעפאַלען. אַרום איהם איז געוואָרען ווי אַ נעבעל — —

קומענדיג מיט איהם צוריק אַהיים צו אונז האָט ער אַלץ נאָך גערעדט. די דאַמען זענען געזעסען און האָבען פערשלונגען יעדעס וואָרט. זייערע אויגען האָבען געגליהט. דער קינסטלער האָט אָנגעהויבען זיך צו בענוצען מיט שטאַרקע אויסדריקען.

ווען די טויטע וואלטען קענען רעדען...

אויך אַ מעשה.

דער טויט, זאָגט איהר, איז שרעקליך? איז ביטער? איז פינסטער? דאָס לעבען, זאָגט איהר, איז ליעב? איז זיס? איז ליכטיג? דער אריבערפאָהר פונ'ם לעבען אינ'ם טויט, זאָגט איהר, איז אַ זאַך, וואָס ביים געדאַנק אַליין שוין שטעלען זיך אײַנעם די האָר קאַפּויר? — נײַן קינדערלעך, אַ נאַרישקײַט, זאָג איך אײַך, אַ נאַרישקײַט! ווען די טויטע וואָלטען קענען רעדען, ווער ווייס אויב זיי וואָלטען אונז נישט זאָגען וואָרט פאַר וואָרט דעם היפך!...

איך האָב אָנגעקוקט דעם אַלטען, וועהרענד ער האָט צו אונז גערעדט. דער שטערען איז ביי איהם געוועזען אַ זעהר הויכער און אין דער הויך פון ביידע שלעפען איז די הויט געוועזען אונגעוועהנליך ווייס. צווישען די אויגען איז געגאַנגען אַ קנייטש טיעף און געקרומט ביז אין די נאָז־וואָרצעל אַרײַן. פון קינדוויין־אויף האָב איך דעם אַלטעטשקען ליעב געהאַט.

נור זיבעציג יאָהר — רעדט ער צו אונז ווײַטער — לעבען מיר. אָבער זעהט איהר: צעהנדליגער מיליאָנען יאָהרען זענען איבער אונז אַוועק געגאַנגען איידער מיר האָבען געלעבט, און צעהנדליגער מיליאָנען יאָהרען געהען איבער אונז אַוועק דאַן ווען מיר ליגען ווידער טויט. לעבען איז אַלזוי נור אַ קלײַנטשיק קלײַנטשיק ברוכטײַלעכעל פון אונזער זײַן, וועהרענד דער גרעסערער טייל איז דאָס נישט־לעבען. ובכן: דאָס וואָס איז קלײַן און ווינציג איז נור די נעבען־זאַך, דער תפל,

ראַנגענען איז זעלבסטפערשטענדליך, אַז דער גרויסער טייל איז די הויפט=זאַך, דער עיקר. די זיבעציג יעהרעליך פונ'ם לעבען זענען אַלע נור דאָס צופעליגע, דאָס נישט=נאָרמאַלע, די אויסנאַהם, וועהרענד די מיליאָנען יאָהרען פונם נישט=לעבען זענען דאָס נאַ=טירליכע, די נאָרם, דאָס בעשטענדיגע... נישט=לעבען איז אונזער נאָרמאַלער צושטאַנד פון אייביגקייט ביז אייביגקייט, אָהן אָנהויב און אָהן סוף, און נור אין דער מיט קומט=פאָר עפּעס אַ קליינע הפסקה אויף אַ ווײַלע, איין אונטערברעכונג אויף קאַרגע זיבעציג מינוטען, אָדער ווי מען רופט עס „יאָהרען“, אום דאַן באַלד ווידער זיך אומצוקעהרען צו דעם נאָרמאַלען צושטאַנד פון דעם נישט=זיין, פון דעם אייביגען נישט=זיין...

איך האָב איהם שטאַרק אָנגעקוקט.

און ווי איך בין אַוועק דאַן אַליין ביי נאַכט אַהיים, האָבען אין מיר גערוישט און געאַרבייט די ווערטער: ווען די טויטע וואָלטען קענען רעדען. איך האָב וועגען עפּעס געטראַכט און געטראַכט, און וועגען וואָס – האָב איך נישט געוואוסט. טיעף אונטער דער שוועל פון מיין בעוואוסטזיין – ווי די פילאָזאָפען זאָגען – האָט אין מיין מוח עפּעס געגראָבעלט, און איך האָב עס נישט געקענט דערטאַפּען. ווי אומגליקליך איך בין און ווי עלענד און דערשלאָגען, ווי מאַט איך בין און ווי מיעד. אַך, איז פאַסקודנע דאָס גאַנצע ביסעל לעבען! נאַדיר כ'לעבען אַ גראָשען פאַר'ן גאַנצען! און דאָ פיהל איך מיך אַזוי אָבגעמאַטערט... יאָ, עס איז אינם גאַנצען לעבען גאָר קיין „יעצט“ נישט פאַר=האַנגען; עס איז אַלץ אָדער אַ פערגאַנגענהייט אָדער אַ צוקונפט. אין דער גראַמאַטיק פונם לעבען פעהלט די געגענוואַרטס=צייט. און דאָ זענען מיר די פיס שווער, די הענד שווער און אַלע חושים ווי בליי... אַ שען ביסעל לויהנט זיך דאָס דער גאַנצער טאַראַראַם און דאָס גאַנצע רעשען פון דער פריה ביז אין דער נאַכט און פון דער נאַכט ביז אין דער פריה. און איך געה און חלום, געה און חלום אַזוי שווער. פון וואַ

קומסט דאָ, אומגליקליכער טראָפּען, דו? פון דער אײביגער רוה! און וואו אַהין געהסט דו? אין די אײביגע רוה אַריין, אין די רוה, וואָס הערט קײנמאָל נישט אויף...

און אויסגעגאָסען ליעגט אַרום מיר די רײנע בלויע טיעפע נאַכט, און דער בלויער גלאַנץ רוהט דורכזיכטיג ווי אַ טהוי אויף די ליידיגע שטילע גאַסען, אויף דעם שטילען פערהלומטען מאַרק, אויף דער גראָה=ווײסער ברונע אין׳ם עק פון מאַרק און אויף די טרעפּלעך פון דער שול. עס הערט זיך פון דער נאַכט אַרוים אַ מין רוישען — און איך ווײס נישט, ווער דער רוישער איז. איך הער מײנע טריט: אײנס=צווײ, אײנס=צווײ — אָדער איז עס דאָס קלאַפּען פון מײן האַרץ? און די שאָטענס שוועבען איבער די הײזער, און מײן אײגענער שאָטען, אַ העלפט פון דער זײט און אַ העלפט אויף דער ערד, קריעכט נעבען מיר פון מײנע פיס אַרוים און איז פיעל גרעסער פון מיר אין גאַנצען. פּלוצלינג הער איך ווערטער רעדען. קלאָר און דײטליך האָב איך געהערט וואָרט פאַר וואָרט: „ווען די טויטע וואָלטען קענען רעדען”. האָב איך מיך אַלײן אַרויסגערעדט די דאָזיגע ווערטער?

און די ווערטער ווערען אַלץ מעהר און מעהר. נישט אַנדערש: די טויטע האָבען דאָס אָנגעהויבען קענען רעדען.

און איך חלום און גײ...

אויף די טרעפּלעך פון דער שול שטעהען דרײ געשטאַלטען: אַ באָציאַן מיט די הויכע פיס און דעם לאַנגען רויטען שנאָבעל; נעבען איהם אַ שוואַרצער מיט טויזענד אויגען, און נעבען דעם שוואַרצען אַ ווײסע ליכט=געשטאַלט מיט טויזענד שטראַהלען.

„איך”, זאָגט דער באָציאַן, „בין אַ קונדס זון האָב ליעב דעם שטיף, גײ איך פאַרבײ פאַר אַ טײך אין דערמאָן זיך, אַז דאָרט זענען פערהאַנען נשמות פון נאָך נישט געבוירענע קינדער,

וועלכע שלאפען נאך אין דעם שוים פון דעם גרויסען גאר־נישט און האבען תענוג פון זייער נישט־זיין, דא שטעק איך אריין מיין שנאבעל פלוצלינג אינ׳ם וואסער און חאפ ארויס אזא נישט־געבוירענם און דערלאנג עס א ווארף אינ׳ם לעבען אריין און עס הויבט אן זאפארט צו לעבען. איך בין, ווי איהר ווייסט, דער באציאן, וועלכער ברענגט די קינדער אויף די וועלט. אך, ווען איהר וואלט זעהען, ווי דאס צאפעלט און וועהרט זיך מיט הענד און מיט פים געגען דאס לעבען, אין וועלכעס מען צווינגט עס אריין איבער געוואלט, און ווי דאס וויינט און קלאגט! און איך וויש מיר אב דעם שנאבעל, ווי נישט מיך מיינט מען עס, און זאג מיר: א שענע ריינע כפרה״...

„און איך״, ענטפערט דער שווארצער מיט די אויגען, „איך כאך עס נאך טויזענדמאל שלעכטער פון דיר. די לעבעדיגע נעם איך, די דאזיגע וועלכע זענען ווי־עס־איז שוין אינ׳ם לעבען, און טייט זיי און פיהר זיי אוועק פון דער וועלט. איך בין, ווי איהר ווייסט, דער מלאך־המות. אך, ווען איהר וואלט זעהען, ווי דאס צאפעלט און ווי דאס ווערט זיך מיט לייב און לעבען קעגען דעם טויט און ווי דאס ענדערט די צורה און דאס גאנצע אויסזעהען ביי מיין אנקומען און ווי אלע ארום־און־ארום וויינען און קלאגען און ברעכען זיך די הענד! איך שטעה און לאך און אלע מיינע טויזענד אויגען לייכטען פאר תענוג״...

„עט״, זאגט דער דריטער, דער מיט די טויזענד שטראהלען. „אייערע ביידענס שלעכטיגקייט איז אזוי גרוים ווי א טראפען, ווען איך זאל זי פערגלייכען מיט מיינער. איהר מעגט זיך אלע ביי מיר ערשט אנדינגען. איך בין, ווי איהר ווייסט, גבריאל, דער מלאך פון תחית־המתים. צו די, וועלכע האבען אלעם שוין אבגעפטערט און זענען גאט־זיי־דאנקען שוין געשטארבען, קום איך, און זיי נעם איך און מאך זיי ווידער לעבעדיג. איהר מוזט מיר אליין מודה זיין, אז דאס שפיצעל, וואס איך טהו אב, איז פון אייערע ביידענס צוזאמען דאס גרעסערע. פון נאטור

בין איך אַ בעשעפעניש, וועלבעס האָט אַ הנאה דערפֿון, ווען יענער קרענקט זיך"...

דער באַציאַן האָט אויפֿגעריסען זיין לאַנגען שנאָבעל און האָט זיך פֿערוואונדערט; דער מלאך־המות האָט אויסגעגלאָצט זיינע טויזענד אויגען און האָט געשטוינט.

און גבריאל האָט ווייטער גערעדט: יעצט, ווען איך האָב אַזאַ גוטע געלעגענהייט, וויל איך אייך אויפֿמערקזאַם מאַכען אויף אַ געוואַלדיגען טעות, וועלכער איז זעהר פֿערברייט. געוועהנטליך מיינען אַלע, אַז תחית־המתים איז אַ זאַך, וועלכע וועט אין אַ געוויסע צייט מיט איין מאָל געשעהען, אַזוי אַז אין אַ בעשטימטען טאָג וועלען אַלע טויטע גלייכצייטיג אויפֿשטעהען און וועלען אַרויס פֿון די קברים; דאָס נאַטירליך איז אַ טעות. תחית־המתים געשעהט נישט מיט אַ מאָל, נור איינציגווייז, און נישט אין אַ געוויסער בעשטימטער צייט, נור טאָג־טעגליך, און נישט ערשט אין דער צוקונפֿט, נור פֿון אייביג אָן איז עס געשעהען און עס געשעהט איצטער יעדען טאָג און וועט אַזוי געשעהען אויך אין דער צוקונפֿט טאָג־טעגליך. יעדען טאָג ווערען דורך מיר אַ געוויסע צאָהל פֿון די מתים אויפֿגעוועקט און זיי ווערען ווידער לעבעדיג — און נור די פֿאָרם ענדערט זיך. די מאַשין איז אַ מין ראָד, וועלכעס דרעהט זיך אָהן אויפֿהער: איינער פֿון די לעבעדיגע שטאַרבט, און איינער פֿון די טויטע שטעהט־אויף. עס איז דאָס געזעץ פֿון דעם אייביגען אויסטויש...

דער באַציאַן האָט פֿונאַנדער געשפּאַרט זיין שנאָבעל און זיך געשטעלט אויף איין פֿוס פֿאַר פֿערוואונדערונג; דער מלאך המות האָט ווייט אויפֿגעריסען אַלע זיינע אויגען און האָט געשטוינט און געשטוינט.

— יענע וועלט איז אַ גרויסע, אונענדליך גרויסע וועלט, און אין איהר ליעגען די טויטע, רוהיג און צופֿריעדען, געניסענדיג די גרויסע אונענדליכע רוה. די רוה איז דער תכלית פֿון אַלע תכליתים. וויסען מוזט איהר אָבער, אַז די טויטע האָבען ליעב

דעם טויט מיט זייער גאַנצער נשמה, זיי זענען צוגעבונדען צו איהם מיט דעם גאַנצען האַרצען, און נישט פערבייטען וועלען זיי איהם פאַר קיין שום אוצרות פון ביידע וועלטען — איהר קענט דאָך מסתם איין ענגליכע ערשיינונג ביי די לעבעדיגע, און ווי די דאָזיגע לעבעדיגע האָבען ליעב דאָס לעבען?... נור איין זאַך איז פערהאַנען ביי די טויטע, וועלכע פערבּיטערט זיי אַ ביסעל דעם טויט: די אייביגע מורא פאַר תחית־המתים — איהר קענט דאָך מסתם איין ענגליכע ערשיינונג ביי די לעבעדיגע, און ווי די דאָזיגע לעבעדיגע שרעקען זיך תמיד פאַר'ן טויט?... ווען נישט די דאָזיגע מורא דאָרט ביי די טויטע, און ווען נור זיי וואָלטען ביי זיך וויסען, אַז זיי קענען אייביג טויט זיין און וועלען קיינמאָל מעהר נישט דאַרפען אויפשטעהן, וואָלטען זיי זיין גליקליך ביז גאָר. די זעלבע ראָלע, וועלכע דער מלאך־המות שפּיעלט ביי די לעבעדיגע, שפּיעלט איך ביי די טויטע, דער מלאך־המות געהט! דער תחית־המתים־מלאך געהט! קלאָגען דאָ די טויטע און פלאַטערן מיט אַלע זייערע שס"ה גידים. די מוטער אויף יענער וועלט היט־אָב איהר קינד ווי איין אויג אין קאָפּ, אַז עס זאָל נור נישט לעבעדיג ווערען, און דער מאַן, וועלכער האָט ליעב זיין ווייב, היט זי אָב ווי איין אוצר, אום דער פאָדים פון איהר טויט זאָל זיך נור נישט איבער רייסען. זעלבסטפערשטענדליך זענען אויך דאָרט פאַרהאַן פילאָזאָפען, וועלכע בעמיהען זיך דורך פער־שידענע חקירות צו פערזיכען אַ ביסעל דאָס לעבען און דאָס לעבעדיג־ווערען, אום עס זאָל נישט פאָרקומען איינעם אַזוי שרעקליך, און אַזוי זענען אויך פאַרהאַן פערשידענע לצים און וואויהלע יונגען, וועלכע שטרענגען זיך אָן דורך לצנות און דורך גלייכווערטלעך, אָבצולאַכען פונם לעבעדיג־ווערען, כדי דעם עולם אַ ביסעל צוצוגעוואויהנען צו דעם שרעקליכען געדאַנקען. אָבער דאָס אַלעם נאַטירליך העלפט נישט אַ נים טאָג פון צאָרן — דער טאָג ווען דאָס לעבעדיג־ווערען קומט־אָן.

... אין פילע פון די ערשיינונגען און געשעהעענישען און

מעשׂות, וועלכע איהר זעהט און געפֿינט אָפֿט בײַ די לעבעדיגע וואָס לעבען דאָ אויף דער ערד, זעהט און געפֿינט איהר אויך דאָרט בײַ די טויטע אויף יענער וועלט. אין דעם שׂוים פֿונ׳ם טויט ליעגען זיך די טויטע, רוהיג און צופֿריעדען, געניעסענדיג אַלדעם גוטס, פּלוצלינג: דאָס אומגליק איז פֿאַרטיג: הינד שפּיעלען זיך, דער תחית־המתים־מלאך איז דאָ אין דער שטאָדט! עפּעס האָט זיך איינער אַ טויטער געריהרט דאָרט פֿון זײַן אָרט און האָט בעוועגט מיט אַ האַנד אָדער אַ פֿוס. אַלע קרובים און בעקאַנטע האַלטען אין איין ברעכען זיך די הענד: אוי, איין אומגליק איז געשעהען! אוי, ער געהט לעבעדיג ווערען! אוי, נור איין שפּרײַז איז נאָך צווישען איהם און דעם לעבען! און דאָ אַרבײַטען זיך מעשׂים און ווענדען־אָן כל המיני מיטלען, אום דעם טויטען צו דערהאַלטען בײַם טויט, און ברענגען אַראָב דאָקטוירים און אָבּ־שפּרעכער און געבען רפואות און קמיעות און זאַלבען און סגולות, און עס מאַכט זיך אָפֿט, אַז עס גילט זיי טאַקי אָב דעם טויטען אָבצוראַטעווען און איהם צוריק אַוועקצולעגען טויט. טײַלמאָל אָבער איז דער גזר דין שוין אַ פֿאַרטיגער, און עס העלפֿט דאַן קיין שום מיטעל נישט מעהר: דער טויטער שטעהט־אויף און ווערט לעבעדיג. בײַם לעבעדיג־ווערען קומען די קלאָג־פֿרויען און די מליצה־שרײַבער און האַלטען איהם דעם הספד: אוי, דו אומדערבאַרעמדיגעם לעבען! אוי, דו לעבען, דער רוצח! ווי האָסט דו איבערגעריסען ווי אַ וועבער דעם פֿאָדים פֿונ׳ם טויט? ווי איז אויפֿגעשטיגען דער שנײַדער און האָט געשניטען און האָט נישט געהאַט קיין דערבאַרמען? — דער נוסח מוז אײַך אודאי בעקאַנט זײַן!

... זעלבסטפֿערשטענדליך זענען אויך דאָרט די רײַכע ביז צו אַ געוויסער מאָס אין אַ בעסערע לאַגע ווי די אָרעמע. די רײַכע האָבען וועניגסטענס די מיטלען אין דער האַנד, זיך אויסצוהיטען, ווי ווײַט מעגליך, פֿון לעבען און פֿון די אַלע צרות און פּורעניות, וועלכע ברענגען צום לעבען: זיי היטען זיך ראשית פֿאַר איין

ערוואַרמונג — בײַ די לעבעדיגע רופט מען די דאָזיגע קראַנקהײַט „ערקעלטונג“ — זײַ זיצען כסדר אין די צפון־לענדער, פאָהרען אין די היצען אַוועק אין אַ װעלכע ערטער ווי סיביר אָדער לאַפּלאַנד, האַלטען זיך דאָקטוירים און פּראָפעסאָרען און פאָהרען בײַ יעדער קלײַניגקײַט אַוועק אין די קאַלט־בעדער, אָדער זײַ ערלויבען זיך אָפּט מיט דעם לוקסוס פון פאַסטען אַ טאָג לאַנג, פערקעהרט פון די אָרעמע, וואָס זײַ נעביך האָבען די פליכט יעדען טאָג אָהן אײַן אויסנאַהם צו מוזען זיך זאַט אָנעסען — איהר ווײַסט דאָך מן הסתם דאָס אַלעס.

. . . . נאַטירליך איז דאָס אַלעס נור דאַן, ווען די יאָהרען זענען שנים כסדרן, נאָרמאַלע יאָהרען. עס מאַכט זיך אָבער אויך יאָהרען, וועלכע זענען נישט נאָרמאַל, און דאַן ווערען לעבעדיג נישט נור אײַנצעלנע נפשות, נישט יחידים, נור גאַנצע שטעדט און קהלות קעהרען זיך אום צום לעבען. עס מאַכט זיך למשל, אַז עס הײבט אָן אומצוגעהן אַ תחית־המתים־מגפה, רחמנא־ליצלן אַ מין תחית־המתים־כאָלערא אָדער אַ תחית־המתים־דזשומאַ, און דאַן קומט פאָר, אַז צעהנדליגגער טתים חאַפּען זיך אויף צו תחית־המתים מיט אַ מאָל יעדען טאָג, און אין עטליכע טעג אַרום ווערען רחמנא ליצלן אויסגעלעבט גאַנצע מחנות ביז אויף אײנעם. נאַטירליך אַרבײַט דאַן די פּאָליצײַ און די סאַניטערע געזעלשאַפט פון דער פּריה ביז אין דער נאַכט מיט זײער גאַנצער קראַפט, אום דאָס אומגליק ווי ווײַט מעגליך אָבצוהאַלטען: זײַ לאָזען מיסט אָנפיהרען אין יעדע ווינקעלע, זײַ לאָזען אויסשמירען די רינשטאָקען מיט פערשידענעם שמוץ אָדער זײַ לאָזען מיט אַבזיכט ענטשטעהן גאַנצע קולטורען מיט באַצילען, כדי דאָס לעבען נישט אויפקומען צו לאָזען.

. . . אָדער עס מאַכט זיך אַמאָל צווישען די טויטע אויך עפּעס אַ פערברעכער, למשל אַ רוצח, וועלכער האָט אַ מענשען מיט זבזיכט לעבעדיג געמאַכט, דאָ קומען די ריכטער צו געהן און פערורטהײַלען איהם צום לעבען. נאַטירליך זוכט זיך דער

פֿערבּרעכער אַדוואָקאַטען פֿאַר די פֿערשידענע אינסטאַנציעס , וועלכע בעמיהען זיך פֿאַר'ן געריכט דעם שולדיגען ווי וויַיט מעגליך צו פֿערטהיידיגען , אַזוי אַז אַנשטאַט לעבען זאָל מען איהם פֿערגרינגערן די שטראָף אויף איַיביג פֿערשיקט זיין , דאַדורך וואָס מען וועט איהם פֿערשיקען אויף טויט-לענגליך אין איינעם פֿון די וואַרעמע לענדער ; צום גרעסטען טהייל אָבער גילט זיי נישט אָב , און דער פֿערבּרעכער ווערט פֿעראורטהיילט צום לעבען . נאַטירליך האָבען שוין פֿיעל פֿון די נייע געאַרבּייט מעשים אום אין אַזאַ פֿרייען לאַנד , ווי דער טויט , אָבצושאַפֿען געענצליך די לעבענס-שטראָף , וועלכע איז , ווי זיי זאָגען , נור איין איבּערגעבליעבּענער רעכט פֿון אַ באַרבּאַרישער צייט , אָבער ווי עס הערט זיך איז אַלעס געבליעבען בּיים אַלטען .

... אָדער פונקט אַזוי ווי בּיי די לעבעדיגע , וואָס איינער נעמט זיך אַמאָל אַליין דאָס לעבען , מאַכט זיך בּיי די טויטע , אַז איינער נעמט זיך אַליין דעם טויט און צערייסט מיט דער איַיגענער האַנד דעם פֿאָדים פֿון זיין שטאַרבען . אַמאָל מאַכט עס זיך , ווייל עס ווערט איינעם איבערדריסיג דער טויט , און אַמאָל – ווייל דער טויט האָט פֿאַר צופֿיעל לייַדיג-געהען פֿערלוירען דעם ווערט אין זיינע אויגען . למשל טרעפֿט עס זיך , אַז אַ בחור מיט אַ מעדעל שפּיעלען אַ ליעבּע , און די עלטערען אָדער די קרובים דערלאָזען נישט , חאַפּען זיך די בּיידע יונגע לייט אויף , נעהמען אַ רעוואָלווער , לאָדען איהם אָן מיט לעבענס-הויך און שיעסען זיך דעם לעבענס-הויך אַריין גלייך אין די מיילער , און אין אַ מינוט אַרום לעבען זיי שוין בּיידע ...

דער באָציאַן האָט פֿערביסען דעם אויפֿגעריסענעם שנאָבעל און האָט זיך פֿערטראַכט , און דער מלאך-המות האָט די טויזענד אויגען האַלב צוגעדריקט און האָט זיך טיעף פֿערקלערט .

און גבריאל איז געשטאַנען און האָט איראָניש געשמייכעלט .

דאָס לעבען, זאָגט איהר, איז ליעב און זיס און ליכטיג? — האָט דער אַלטער צו אונז גערעדט — דער טויט, זאָגט איהר, איז שרעקליך און ביטער און פינסטער? ווער ווייס! ווען די טויטע וואָלטען קענען רעדען, וואָלטען זיי אונז זאָגען אפשר דעם היפך...

און איך האָב מיט אַ מאָל אָנגעהויבען צו פערשטעהען

רֶבּ מֵאִיר בַּעַל־נֵס פּוּשְׁקֶע

(ערצעהלונג)

זאָקען פֿלעג איך טראָגען יאָהרען־לאַנג פֿון רחל־לאָה'ס אַרבּײַט. דאָס גאַנצע געסיל פֿלעגט קױפֿען זײַנע זאָקען בּײַ רחל־לאָה'ן. דאָס האָט זיך גערעכענט פֿאַר אַ שטיקעל מצוה: אַ אידינע, אײַן אַלטע, אַ כּשרה פֿרומע אידינע, און דאַצו אײַן אַלמנה. דער מאַן איז געװעזען אַ גרױסער בּן־תּוֹרה, אַ ירא־שמים און אָנגעזעהען זעהר און זעהר. אײַן אַנדער שטיקעל פּרנסה האָט די אַלמנה נישט געהאַט. זאָקען איז געװעזען די לעצטע פּראָבּע וואָס זי האָט געמאַכט אַ שטיקעל בּרױט צו פֿערדינען.

זינט דער מאַן איז געשטאָרבּען בּיז הײַנט האָט זי שוין געמאַכט אַ רעכט בּיסעל פּראָבּען; אָנגעהױבּען האָט זי גרױס, און געענדיגט קלײַן. בּאַלד ווי דער מאַן איז געשטאָרבּען און זײַן שטאַרבּען האָט אַ רושם אָנגעמאַכט, האָט קהל צונויפֿגענומען פֿאַר איהרעטװעגען אַ בּיסעל געלד און האָט איהר געקױפֿט אַ װאָגען שטײַנקױהלען, זי זאָל דערמיט האַנדלען. די ערשטע צײַט האָט יעדער זיך געהאַלטען פֿאַר אַ שטיקעל פֿליכט, צו קױפֿען שטײַנקױהלען דוקא בּײַ דער „אַלמנה", און זי האָט דאַפֿון געהאַט אַ שטיקעל בּרױט. זי אָבּער האָט געװאָרט נישט נור אױף אַ שטיקעל בּרױט, נאָר אױך אױף אַ צײַט, אַז זי זאָל האָבּען אָנגעקליבּען עטליכע רובּל, כּדי צו האָבּען אױף הוצאות קײַן ארץ ישראל. נאַטירליך איז דאַפֿון גאָר נישט געװאָרען. מיט דער צײַט האָט דער עולם געהאַט פֿערגעסען זײַן פֿליכט און די אַלמנה'ה פּרנסה און די אַלמנה אין גאַנצען. דער װינטער איז

געווען א לייכטער, און דער עולם ווי ווייט ער האט נאר גע־
קענט, האט ער זיך אוועקגענארט פון שטיינקויהלען. אזוי איז
געקומען א מאל א שענער פריהמארגען, און די אלמנה האט
פלוצלינג געזעהען, אז זי האט נישט קיין שטיינקויהלען און
נישט קיין געלד. דא האט זי צונויפגענומען דאס לעצטע ביסעל
כחות און האט געמאכט א נייע פראבע — א שטאפעל נידריגער
פון דער ערשטער. זי האט זיך געשאפט א ביסעל לאטעריע־
לאזען, ברוינשווייגער און זאקסישע, און האט זי פאנאנדער גע־
טיילט צווישען בעקאנטע. אנפאנגס איז אויך דאס געווען א גע־
שעפט, אבער נישט אויף לאנג. לאטעריע־לאזען קויפען איז נישט
קיין פליכט, און די צייטען זענען שלעכטע געווען. ביים סוף
האט זי קאסע געמאכט און האט געזעהען, אז עס איז נישט דא
נישט קיין סחורה, נישט קיין געלד. דא האט זי צוזאמענגעקראצט
די לעצטע פאר רובל און איז אראב נאך א שטאפעל נידריגער.
זי האט איינגעקויפט עטליכע פונט טהע און צוקער, און האט
די דאזיגע לעבענסמיטעל אנגעהויבען ארייטראגען אין די רייכע
הייזער. צוויי דריי מאל האט מען גענומען ביי איהר, און דאן
האט מען אויפגעהערט. די דאזיגע אלמנה האט אויפגעהערט צו
זיין א „נייעס״. אזוי איז זי אראב נאך א שטאפעל נידריגער. איהר
פנים האט איהר געפלאמט פאר בושה, זי האט געזיפצט, אבער
באין ברירה האט זי זיך געקויפט א טונדעל הערינג און איז דאמיט
געגאנגען אין די הייזער. די ערשטע טעג האט זי זיך געשעמט,
זיך אויף די גאס צו ווייזען מיט דעם טונדעל אין דער האנד,
אבער ביסלעכווייז האט זי איינגעזעהען, אז קיינער קוקט גאר
נישט אויף איהר און די זון שיינט ווייטער ווי אלעמאל. אזוי דאט
זי איינגעקויפט און פערקויפט, א מאל נאך א מאל — ביז זי דאט
זיך ארומגעזעהען ביים סוף, אז זי האט קיין געלד נישט מעהר
אויף איינצוקויפען א נייע טונדעל. דא ערשט איז זי אנגעקומען ביז
צו דער לעצטער מדרגה: זי האט פאר די לעצטע עטליכע גילדען
זיך איינגעקויפט א ביסעל שמריק־וואל און האט אנגעהויבען אר־

בײַטען זאָקען. דאָס געסעל האָט געפּלעגט איהר אָבצוקויפען די זאָקען — און אויך מײַנע זאָקען זענען יאָהרענלאַנג געווען פון רחל=לאָה'ס אַרבײַט. אָבער דאָס גליק בעשטעהט נישט אײַביג. אָט זענען צוגעקומען אין דער שטאָדט נײַע אַלמנות, נײַע בכבוד'ע פרויען, און דער עולם האָט זיך געפונען גענויטיגט נײַע מצות און חסדים טובים מיט נײַע נויטבעדערפטיגע צו טהון. אויך די זאָקען וועלכע איך טראָג אַצונד, זענען נישט מעהר רחל=לאָה'ס אַרבײַט. ביסלעכווײַז האָט מען פערגעסען אָהן איהר, און קײַנער האָט נישט מעהר איהר נאָמען דערמאָנט. רחל=לאָה איז אַראָב פון דער סצענע. מען זעהט זי נישט מעהר אין גאַס, און קײַנער ווײַסט נישט מעהר פון איהר פאַרהאַן=זײַן. האָט זי עטליכע קאָפּעקעס אויף וואָל קויפען, קויפט זי און מאַכט אַ פּאָר זאָקען און טראָגט זיי אַרײַן צו דעם אָדער צו יענעם, און טײַלמאָלס, ווען ס'איז גראָד קײַן אַנדערע נישט געקומען פאַר איהר, ווערען איהר אַזאַ פּאָר זאָקען אָבגעקויפט. על פי רוב הונגערט זי, און אָפט טײַלט איהר דער הונגער אוים גרויסע צרות — און קײַנער ווײַסט נישט דאַפון. ווײַסט עמיצער, וויפיעל חיות עס בלאָנזשען אַרום אין דעם וואַלד און זוכען אַ ביסען? וויפיעל פיש עס שווי=מען אין וואַסער און זוכען עפּעס צו פרעסען? ווער זעהט אַ זעלכעס אָן? רחל=לאָה איז פערשוואונדען געוואָרען און קײַנער האָט מעהר זי נישט געזעהען. אפשר איז זי גאָר געשטאָרבען און קײַנער ווײַסט עס נישט.

נאַטירליך איז רחל=לאָה נישט געווען געשטאָרבען. בײַ אײַן אָרימען שנײַדער אין דער פאָרשטאָדט האָט זי זיך געהאַט אײַנגעדונגען פאַר עטליכע קאָפּעקעס אויף אַ שלאָף=שטעל. דאָרט האָט זי געאַרבײַט אַ זאָק, ווען זי האָט געהאַט אויף וואָל קויפען, און דאָרט האָט זי געהונגערט, ווען זי האָט נישט געהאַט. טײַלמאָלס האָט דער שנײַדער אויף איהר רחמנות געהאַט און האָט איהר דערלאַנגט עפּעס צו עסען, ווען זי האָט קײַן אַרבײַט נישט געהאַט; טײַלמאָלס אָבער האָט ער נישט געהאַט קײַן רחמנות,

און זי האָט זיך געלעגט אָהן עסען. טײַלמאָלס האָט זיך איהר אויסגעוויזען, אַז ווען אַ מענש איז הונגריג און לעגט זיך שלאָפען, פערגעסט ער דעם הונגער און שלאָפט אײַן; טײַלמאָלמאָלס אָבער האָט זיך איהר אויסגעוויזען, אַז ווען אַ מענש לעגט זיך הונגריג שלאָפען, לאָזט איהם דער הונגער נישט ענטשלאָ־ גען זוערען, און ווערט ער אַ ביסעל ענטשלאָפען, וועקט איהם דער הונגער אָפט איבער, אָבער פון געוואָהנהייט און באין ברירה האָט זי זיך געהאַלטען בײַ דעם ערשטען נוסח. סוף סוף האַלט זי דאָך די אויגען פערמאַכט און איהר דאַכט זיך, אַז זי שלאָפט. אמת, די קישקעס וואָרטשען גאַנץ הויך און לאָזען איהר נישט קײַן רוה – אָבער דאָס מוז אודאי זײַן פון עלטער־שוועכע.

און טײַלמאָלס, ווען זי פלעגט גראָד האָבען עפּעס אַרבײַט און פלעגט בעצאָהלען דעם שנײַדער פאַר די דירה און קויפען פאַר זיך אַ ברויטיל און אַ טעפּעל קאַרטאָפעל, פלעגט זי נאָך אַלץ טראַכטען וועגען איהר אַלטען פלאַן: אַז גאָט וועט איהר העלפען און זי וועט האָבען אַ ביסעל אויף הוצאות, וועט זי אַרויספאָהרען קײַן ארץ־ישראל. טײַלמאָלס האָט זי געפלעגט פון איהרע עטלִכענע געצעהלטע גראָשענס אויך אויף צדקה אַראָב־ צוגעבען – אַרײַנגעוואָרפען אַ קאָפּעקע אין די פושקע פון ר' מאיר בעל־נס. בײַ דער טהיר נעבען דער מזוזה איז געהאַנגען אַ קלײַן בלעכערן פושקעלע מיט אַ שפּאַלט אויבען, און אָנגעשריבען דאַ־ רויף מיט געכתיבה'טע אותיות: „קופת ר' מאיר בעל־הנס", און אין דעם דאָזיגען שפּאַלט האָט זי געפלעגט אַרײַנוואַרפען אַ מאָל אַ קאָפּעקע. אָבער לאַנג שוין האָט זי דאָרט נישט אַרײַנגעוואָרפען. לאַנג שוין, ווי איהר מוח בעשעפטיגט זיך מיט דער חקירה וועגען דעם שלאָף, אַז דער שלאָף קען אַ מאָל דעם הונגער אײַנשטילען ווען דער מענש ווערט ענטשלאָפען.

און זי געהט צו די שכנים און צו די וועלכע וואוינען אין די נעכסטע הײַזער און בעט אַ גמילות חסד.

און זי אַרבײַט נײַע זאָקען און זי קויפט זיך ברויט.

און דאַן געהען ווידער אַוועק גאַנצע טעג, און זי אַרבייט נישט קיין ניי אָ זאָקען און קויפט זיך נישט קיין ברויט.

און געפינען געפינט זי, אַז זי טראַכט עפּעס צו פיעל וועגען דער פושקע, וואָס הענגט אויף דער וואַנד. וואָס זי טראַכט ווייסט זי נישט, נור אַז זי כאַפּט זיך אויף פּלוצלינג ביים טראַכטען, געפינט זי, אַז זי האָט געטראַכט וועגען דער פושקע, איין אומבעשטימט, טונקעל געפיהל פילט אויס איהר האַרץ, איין אומרוהיגקייט און אַ שרעק און אַ מאָדנע האַרץ-קלאַפּען פאַלט אָן אויף איהר — און וואָס זי טראַכט, ווייסט זי נישט.

אָבער געלויבט איז גאָט! איינע פון די שכנות האָט איהר געליהען עטליכע קאָפּעקעס, און רחל-לאה האָט זיך געקויפט אַ קנויל בוימוואָל און האָט ווידער געאַרבייט אַ פּאָר זאָקען. די אומרוהיגקייט און דער שרעק און דאָס מאָדנע האַרץ-קלאַפּען האָבען ווידער אויפגעהערט.

נאָך עטליכע טעג איז אָבער שוין ווידער געוועזען אַלעס ביים אַלטען. די פושקע בעשעפטיגט איהר מוח — און זי ווייסט פּלוצלינג, וואָס זי טראַכט. די געדאַנקען האָבען אָנגעהויבען זיך קלאָר צו מאַכען.

די פושקע איז אַ פּושקע פון ר׳ מאיר בעל-נס. ר׳ מאיר בעל-נס איז געוועזען אַ גרויסער הייליגער און פירכטערליכער מאַן. אין דער ערשטער שורה שטעהט גאָט ברוך-הוא אַליין; נאָך איהם שטעהט משה-רבנו; נאָך איהם קומט אברהם און יצחק און יעקב; נאָך זיי — די נביאים און אויך די נביאה׳טעס, די נשים צדקניות, מרים און דבורה; באַלד הינטער זיי קומט ר׳ מאיר בעל-נס. ניין, פאַר ר׳ מאיר בעל-נס קומט נאָך אליהו הנביא. אָבער אויך ר׳ מאיר בעל-נס האָט אַ גרויסע ווייסע באָרד. און אין דער פושקע ליגען אַ סך, אַ סך קאָפּעקעס. פאַר איין קאָפּעקע קען אַ מענש קויפען אַ זעמעל אָדער עטליכע קאַרטאָפלעס. קאַרטאָפלעס זענען אַ זעהר גוטע זאַך. דער הונגער איז אַ זעהר מאוס׳ע זאַך. אָבער ר׳ מאיר איז אַ גרויסער, פירכטערליכער מאַן.

ער ווייסט אַלדינג און זעהט אַלדינג. ווי וואויהל איז איהר, אז זי האָט קיין שום מאוסע גערשאַנקען נישט געהאַט! אָבער פאָרט פיהלט זי, אַז איהר בלוט איז איהר פלוצלינג געקומען אין פנים אריין, זי ווייסט נישט, פאַר וואָס און פאַר ווען. זי נעמט דעם ליילאך איבערן קאָפּ און הילט זיך טיעף איין אין איהם און פרובט איינצושלאָפען.

און טײַלמאָלם, אַז דער הונגער זעצט איהר צו ביי נאַכט צו שטאַרק, פאַלט איהר איין אַ ניי מיטעל. זי ווייסט, אַז ערב יום כפור נאָך דער סעודה מפסקת איז מען זיך נוהג צו טרינקען זיעבען שלוק וואַסער. דאָס, טראַכט זי זיך, איז אַ ודאי אַ סגולה אַ זעלכע, נישט צו ווערען הונגריג בשעת דעם תענית. און דאָ שטעהט זי אויף פון איהר געלעגער און נעמט זיך זיעבען שלוק וואַסער – און איהר דאַכט זיך דאַן, און זי גלויבט דאַרין, אַז דער הונגער האָט באמת אויפגעהערט.

טײַלמאַלם טהוט זי דאָס זעלבע אויך ביי טאָג, און טײַלמאָלם עטליכע מאָל אין טאָג, און דאַן יעדע שעה, און דאַן איינמאָל נאָך דעם אַנדערען מאָל כסדר.

און ר׳ מאיר בעל-נס פושקע העננט גראָד ענטקעגען איהר און זי זעהט זי שטענדיג. און נישט זי – חלילה! – נור איהר מות איז עס, וועלכער טראַכט: די פושקע איז פול מיט קאָפּעקעס, און פאַר איין קאָפּעקע קען אַ מענש קויפען אַ זעמעל. די פושקע העננט נעבען דער מזוזה און אַ רויטער זיינעל-לאַק אויף צוויי דינע שפּאַגאַטלעך האַלט זי פערשלאָסען.

זי פערמאַכט די אויגען און דרעהט זיך אָב צו איין אַנ־דערע זייט.

אָבער די געשטאַלט פון די פושקע יאָגט זי נאָך אויך דאָרט אַהין. מעשה שטן! זי ענטלויפט פאַר איהר, און יענע יאָגט זי נאָך. זי בעהאַלט זיך פאַר איהר, און יענע טאַנצט איהר אַלץ פאַר די אויגען. אומעטום, אין יעדען ווינקעלע, וואו זי זאָל זיך נישט קעהרען, העננט איהר אַלץ די פושקע פאַר די

אויגען. מן הסתּם, רבונו של עולם, מן הסתּם קומט דאָך איהר דאָס פאַר איהרע גרויסע זינד, מן הסתּם מוז זי אויך דעם נסיון אויסשטעהן! — אָבער דער עיקר איז דאָך, אַז זי אַליין ווייסט גאָר נישט, פאַר וואָס און פאַר ווען דאָס אַלעס איז און וואָס די פּושקע וויל פון איהר האָבען.

אין די לעצטע אַכט טעג האָט די פּושקע נישט אויפגעהערט איהר געהירען צו בעשעפטיגען.

די פּושקע איז אַ קליינע ווינציגע כּלי, אַ ווייס שטיקעל בלעך איז זי און דאָס דעקעל פון איהר איז אַזוי דין, אַז מיט אַ קליין מעסעריל קען אַ מענש עס אַוועקבייגען. און פאַר איין קאָפּיקע קען אַ מענש אַ גאַנצע זעמעל קריגען —

און פּלוצלינג האָט זי געוואוסט און פערשטאַנען קלאָר פאַר וואָס און פאַר ווען דאָס אַלעס איז און וואָס די פּושקע וויל פון איהר האָבען. איהר איז פינסטער געוואָרען פאַר די אויגען, איהרע געדאַנקען האָבען זיך צומישט און איהר גאַנץ ביסעל בלוט איז איהר געשטיגען אין קאָפּ אַריין. פּלוצלינג האָט זי געפיהלט ווי איהרע שלייפען פון ביידע זייטען האָבען אָנגעהויבען צו העמערען.

דו גרויסער הייליגער גאָט! וואָס איז דאָ געשעהען מיט איהר? ווי ווייט שיין איז אַ אידישע טאָכטער געקומען? ווי קען אַ מענש נאָך קענען ווייטער לעבען? — און זי האָט געפיהלט ווי די טרערען קייקלען זיך איהר איבער די באַקען.

— פאַר וואָ סוויינט איהר? האָט דער שניידער געפרעגט.

זי האָט נישט געענטפערט, און דער שניידער האָט איהר דערלאַנגט אַ שטיק ב רויט.

עטליכע טעג האָט די פּושקע אויפגעהערט זי צו קוועלען, אָבער דאַן האָט זי אָנגעהויבען מיט טאָפּעלער קראַפט — און די קישקעס האָבען דערוויל געברומט און געוואָרטשעט, אַזש צום הערען, און דער הונגער האָט געבוירט ווי מיט איין עגבער.

אַמאָל ביי טאָג האָט זי געהערט אַ נייעס, אַז אין דעם

קאַנטאָר פון „לאַנדוֹי עט קאָמפּ.״ האָבּען זיך אַרײַנגעבּראָכען גנבים און האָבּען אויפגעריסען די אײַזערנע קאַסע און האָבּען געכאַפּט עטליכע טויזענד רובּל — און זי האָט זיך פלוצלינג געגעבּען אַ כאַפּ און האָט אָנגעהויבּען שווערען בּײַ איהר לעבּען און בּײַ איהר מאַנ׳ס נשמה און בּײַ גאָט, אַז זי איז נישט מיטגעווען צווישען די גנבים! — אַלע, וואָס האָבּען געהערט, האָבּען זיך צולאַכט. —

און אָווענד׳ס פון דעמזעלבּיגען טאָג, ווי זי איז אַלײן געבּליבּען אין דער שטוּבּ, איז זי אויפגעשטאַנען און איז צוגעגאַנגען בּיז אַהין וואו די פּושקע הענגט. וואָס עס האָט זיך געטהון דאַן מיט איהר, ווײסט זי נישט, נור מערקווירדיג, אַז געדענקען געדענקט זי דוקא טויזענד פערשידענע אײַנצעלנע קלײניגקײטען, וואָס אײַן אַנדער מאָל זענען זײ איהר גאָר נישט געקומען אין קאָפּ אַרײַן און זי האָט זײ קײנמאָל גאָר נישט בּעמערקט. אָט למשל איז זי פּלוצלינג געוואָהר געוואָרען, אַז צווישען די בּײדע פענסטער הענגט אַ שפּיגעל אין דער ברײט אויף דער וואַנד; עס איז איהר געווען אויפפאַלענדיג, אַז פון באַקען הענגט אַראָבּ אַ פּיער־רעהריגער מעשענער הענג־לײַכטער, בּעפּוצט מיט רויטע און געלע שטיקלעך גלאַנץ־פּאַפּיער, מיט שוואַרצע פינמיעלעך פון פליעגען שמוץ. אויף אײנן בּעט איז געלעגען אַ העל־בּלויע — יאָ, אַ העל־בּלויע — אָבּגעבּלאַקירטע קאָלדרע, און אויף דעם צווײטען בּעט איז גאָר נישט געלעגען. די שטוּבּ איז פּיער־קאַנטיג. די שטוּבּ האָט פּיער ווענט — יאָ, פּיער. און צווישען די דאָזיגע פּיער ווענט, דאַכט זיך איהר, איז עפּעס געגאַנגען אַ אידענע. זי האָט געהאַלטען אַ מעסער אין דער האַנד און איז דאַמיט צוגעקומען בּיז צו דער פּושקע. זי האָט אַרײַנגעשטעקט דאָס מעסער צווישען דעם צודעקעל פון דער פּושקע און צווישען די פּושקע, און דאָס צודעקעל האָט זיך אַוועקגעבּויגען. צווײ דרײַ דינע פינגער האָבּען זיך אַרײַנגעשטופּט מיט גרויס מיה אין די פּושקע אַרײַן און האָבּען פון דאָרט אַרויסגעשלעפּט

עפּעס – דאַכט זיך, אַ מטבע. אָבער ניִשט זי, ניִשט זי! חס וחלילה! ניִשט זי! ביי גאָט און ביי איהר לעבען און ביי איהר מאַנ'ס נשמה און ביי איהר חלק לעולם הבא קען זי דאַרויף שווערען: ניִשט זי, ניִשט זי, נאָר עפּעס איין אַנדערע, אַ פרעמדע פרוי האָט דאָס אַלעס געטהון.

און די דאָזיגע אַנדערע, פרעמדע פרוי איז געווען הונגריג, זעהר זעהר הונגריג.

און איהר דאַכט זיך, אַז די דאָזיגע פרוי איז געגאַנגען – צוערשט האָט זי אויפגעהויבען דעם רעכטען און דאַן דעם לינקען פוס – אָט אַזוי: איינס, צוויי – אָבער ניִשט זי, ניִשט זי! – און איז אַרויס פון שטוב און איז אַריין אין דעם נעבסטען שפּייז-קרעמיל און האָט זיך געקויפט אַ זעמעלע פאַר אַ קאָפּעקע – אַ גרויסע זעמעל קאָסט צוויי קאָפּעקעס.

דאַן האָט די זעלביגע פרוי געוואַשען זיך די הענד און האָט זיי אָבגעווישט מיט דעם ליילעך און האָט געזאָגט: „שאו ידיכם קדש", און האָט גענומען אין די האַנד אַריין די זעמעל –

און פּלוצלינג ווייסט זי און געדענקט און פערשטעהט, ווער עס איז געווען די דאָזיגע פרוי, וועלכע האָט דאָס אַלעס געטהון.

און זי וואַרפט זיך אויפ'ן בעט אָנגעטהונערהייט און האַלט די זעמעל פעסט מיט ביידע הענד.

מען טאָר ניִשט מפסיק זיין! מען טאָר ניִשט מפּסיק זיין!

און אין שטוב געהט אַריין ר' מאיר בעל-נס מיט דער לאַנגער ווייסער באָרד, און אין דער האַנד האַלט ער אַ גליהעדיגע אייזערנע רוט. און אין שטוב געהט אַריין איהר מאַן עליו-השלום, אָנגעטהון אין תכריכים און אין טלית. און אין שטוב געהט אַריין דער מלאך-המות מיט די טויזענד אויגען. און אין שטוב געהט אַריין דער שניידער – – –

מען טאָר ניִשט מפּסיק זיין, מען טאָר ניִשט מפּסיק זיין. ס'איז צווישען נטילת ידים און דער המוציא...

און זי האַלט די זעמעל מיט בײדע הענד אַרומגענומען און דריקט זי מיט איהר גאַנצען כח און פֿאָהרט קײן ארץ־ישׂראל! דער װעג איז אַזױ װײַט. װאָס מעהר זי פֿאָהרט, װערט ארץ־ישׂראל אַלץ װײַטער, זי איז שוין זעהר װײַט פון דאָרטען, זי איז שוין זעהר װײַט...

און איהרע געדאַנקען האָבען זיך צומישט, און זי װײסט גאָר נישט מעהר, װאָס עס טהוט זיך.

אין דער פֿריה האָט מען זי געפֿונען אויף איהר געלעגער, און אין דער האַנד די זעמעל, צו װעלכער איהרע ליפּען האָבען זיך נישט געהאַט צוגעריהרט.

דאָס ערשטע װאָרט, װאָס זי האָט געהערט, איז געװען: „גנבטע, אַרױס פון מײן שטוב! אַרױס בזו הרגע!"

ווי איך האב זיך אליין א „פאגראם" געמאכט.

אײן עפּיזאָד פונ'ם יאהר 1881.

שלעכט זענען יענע צייטען געוועזן — דערצעהלט אונז זלמן דער מלמד — און דער מענש, וועלכער האט געלעבט אין זיי, וועט זיי קיינמאל נישט פערגעסען. מען ווערט גרייזגרויע און מען פערגעסט א זאלכע זאכען נישט מעהר; מען ווערט אלט ווי מתושלח און עס מעקען זיך א זאלכע סצענעס נישט מעהר אב פון פאר די אויגען. א זאלכע צייטען — פארשטעהט זיך — איז גאר אונמעגליך, אז זיי זאלען זיך אמאל נאך אומקעהרען; די וועלט — פארשטעהט זיך — האט זיך געביטען, און דאס וואס איז געוועזן, וועט מעהר שוין נישט זיין. אפשר דארט ערגיץ עפּיס אין א ווייטער מדינה, הינטער די הרי חושך; אפשר צווישען די ווילדע מענשען ערגיץ עפּיס אין א מדבר קאן זיך נאך א זאלכעס טרעפען, און דעמאלט וועלען אלע גרויסע גאזעטען מאכען א געוואלד, אז די וועלט וועט זיך שאקלען, און די לעזער וועלען לעזען און וועלען נישט גלויבען, און די אלטע ווייבער וועלען זיצען מיט דעם זאק אין דער האנד און וועלען דערצייהלען איינע דער אנדערער יענע וואונדערליכע „אויסגעטראכטע" מעשׂות — אבער נישט ביי אונז און אין אונזער צייט! דעריבער, איהר יונגע לייט, וועלכע איהר האט דאס נישט מיט אייערע אויגען געזעהען, איהר קאנט עס גאר נישט גלויבען; אבער איך, איך האב עס געזעהען און געפיהלט און דורכגעלעבט און נישט איין מינוט נאך זענען יענע סצענעס פארשוואונדען מיר פאר מיינע

אויגען. עס זענען דאָך שוין מעהר ווי צוואָנציג יאָהר אַוועק זייט דענסטמאָל ביז היינט — און פּאָרט, אַזוי באַלד ווי איך זיץ אַליין פאַר נאַכט אין די טונקעל־שעה און פאַרמאַך די אויגען און לעג אַרויף מיין האַנד אויף זיי, דאָ זעה איך באַלד ווידער פאַר מיר אַלעס, אַלעס...

אין „חדר" בין איך געזעסען דענסטמאָל ביי דער אַרבייט, ווי געוועהנליך — איהר קענט דאָך מיין חדר? עטליכע ספרים, אַ טיש און צוויי בענקען, אַ באַנק און דריי שטוהלען, אַ מעשענער הענגעל־לייכטער מיט פינף רעהרען. אויפ'ן קאָמין שטעהען צוויי דריי טעלער און צוויי דריי טעפּ, ביים קאָמין שטעהט דאָס וויגעל פאַר'ן קינד, אויף נעגעל אָן דער וואַנד הענגען טלית און תפלין און די עטליכע בגדים, וועלכע מיר האָבען — דאָס איז דער גאַנצער חדר.

פּלוצלינג הערט זיך פון ווייטען אַ וואונדערליך גערויש, בעהאַלטען און פערשטיקט און ווי אַ וויים וואַסער דורך עפּיס דורך. אפשר איז די ווייסעל פּלוצלינג געשטיגען, און דאָס וואַסער רוישט און פּלייצט און גיסט זיך. אָבער מיין געפיל, וואו איך וואהן, איז וויים פון דער ווייסעל! דאָס גערויש ווערט שטאַרקער, ווערט נאָהנטער — און פּלוצלינג הערט זיך אויך אַ געפּייף, אַ געשריי, אַ געטומעל.

„מען הרג'עט יודען!" — הער איך זאָגען, און איך ווייס נישט פון וועמען. איך האָב קיינעם נישט געזעהען, און האָב נאָר געהערט.

אַ מין שווערער וואָלקען פאַרדעקט אַ ז י ן מינוט דעם ליכטיגען טאָג, און נאָך דעם וואָלקען — אַ שטויב, און נאָך דעם שטויב — אַ שניי. אָבער וואונדערליך! דער טאָג איז דאָך אַ קלאָרער געווען און געשנייט האָט דענסטמאָל גאָר נישט. פּלוצלינג קומען פון דער דזיקאַ גאַס אַ סך פעדערן צו פליהען און לאָזען זיך אַראָב אויף דער וואָלינסקאַ גאַס, דאָרט וואו איך וואהן, און באַלד ווערט אַ גאַנצער באַרג פון פעדערן אויף דער ערד.

„די יודען שחט מען אוים! אויף גרזיבאָווסקאַ און גרזיבאָוו און טוואַרדאַ האָט מען שוין אַלע אויסגע׳שחט׳ען, אַז ס׳איז קיין איינציגער נישט לעבען געבליבען!״ – איך ווייס נישט, ווער עס האָט געדעדט; איך האָב קיין מענשען נישט געזעהען און נאָר אַ קול האָב איך געהערט.

ביי דער „נייע וועלט״ האָט עס זיך אָנגעהויבען, ביי דער קאַטוילישער קירכע, און פון דאָרט האָט עס פאַרפלייצט אַלע יודישע גאַסען, רעכטס און לינקס. פון איין זייט הערט מען די פינסטערע בשורות פון מאַריאַנסקאַ און באַגנאַ און שליסקאַ און די גאַסען אַרום, און פון דער צווייטער זייט קומען די קולות פון קאַרמעליצקאַ און דזיעלנאַ און נאָוואָליפקי און די אַנדערע נאָהענטע גאַסען. דאָס בלוט אין די אָדערן הייבט אָן געריגען צו ווערען.

פלוצלינג הער איך, אַז מיר דאָ, אויף אונזערע גאַסען אַרום, האָבען זיך נישט וואָס צו שרעקען. די יודען אויף אונזערע גאַסען האָבען זיך צוזאַמענגענומען, מיט שטעקענס און מיט אייזענס אין האַנד, און זענען בערייט מלחמה צו האַלטען און די רוצחים נישט אַריינצולאָזען.

אָבער דאָס איז פאַלש געווען, פון עק געגנשאַ הערט מען דעם שרעקליכען גע׳רעש: מען ברעכט די שויבען און די פענסטער, מען צעשמעטערט די מעבעל, מען צעטראָגט די קראָמען.

איך פאַרגנב׳ע זיך אויף איין רגע אַרוים פאַר די טיר און קוק.

זעקס אָדער אַכט ווילד אויסזעהעדיגע יונגען בעלאַגערן די קראָם פון נפתלי לפידות און האַקען מיט העק אויף די טירען. באַלד פליהען פון דאָרט אַרוים גאַנצע שטיקער זיידענס, אַטלאַס און סאַמעט. איינע, אַ פאַרשכור׳טע פרוי, וועלכע קאָן זיך קוים אויף די פיס האַלטען, הייבט אויף פון דער ערד פאַרשידענע קליידער־זאַכען און טהוט זיך אָן איין קלייד איבער דעם צווייטען.

ענטקעגען ביי ראובן מאַרגאַלין וואַרפט מען אַראָב דורך דעם פענסטער פון צווייטען שטאָק אַ פאָרטעפּיאַן. דער פאָרטעפּיאַן

צעבּרעכט זיך אין שטיקער. שטיקער פאַלען אויף די פּיס פון צוויי יונגען, וועלכע שטעהען אונטען. באַלד פליהט פון אויבען אַראָב אויך אַ שפּיגעל אין אַ גאָלדענער ראַמקע, און באַלד דאַרויף — קאַרטינעס מיט עהל געמאָלט.

ביי מרדכי דעם שענקער האָבען זיי געעפענט די קראַנעס פון די פעסער, און דער בראָנפען גיסט זיך אין שטראָמען אויפ׳ן גאַס אַרוים. דער עולם איז ווילד און משוגע און ווי די חיות רעות. מענער און פרויען שעפּען מיט די הוילע הענד דעם בראָנפען.

פאַר׳ן בית־מדרש׳ל אין ר׳ אפרים חסיד׳ס הויף שטעהט דער שמש, אין טלית און תפלין אָנגעטהאָן, און בּאָרעט זיך מיט דעם ווילדען עולם און וויל זיי נישט אַריין לאָזען אין דעם מקום קדוש. אַ מינוט שפּעטער שטעהט ער שוין נישט מעהר, נאָר ער ליגט אויף דער ערד איין אויסגעצויגענער. באַלד דאַרויף פליהען צעריסענע שטיקער ספרי־תורות אַרוים אויפ׳ן גאַס.

וואָס איז דאָס אַזאַלכעס? — אויס דעם פיערטען שטאָק דורך דעם פענסטער ביים עק גאַס פאַלט אַראָב אַ קינד אַ קליינס אויף דער ערד און בלייבט ליגען. אַפנים דאָס קינד איז נישט געווען געהנוג פאָרזיכטיג און איז געקראָכען אויף דעם פענסטער און איז אַראָבגעפאַלען.

אויף יענער זייט גאַס רינגלען אַרום אַ גראָמאַדע ווילדע יונגען אַ צוועלף־יעהריג יודיש מיידעל. דאָס מיידעל שרייט גע־וואַלד — דאָס בלוט ווערט מיר פאַרקיהלט אין אַלע אברים. אַזוי אַ געוואַלד־שרייען האָב איך צום ערשטען מאָל אין מיין לעבען געהערט.

און פּלוצלינג זעהט זיך אַ שטראַל פון פייער. אַ קראָם שטעהט אין פלאַמען.

און איך לויף און איך איל און איך קום צוריק אין מיין חדר אַריין. אָבער יענע סצענעס, וועלכע איך האָב געזעהען,

יאָגען מיר נאָך; וואו איך שטעה, שטעהען אויך זיי פאַר מײַנע אויגען. א י י ן מינוט שפּעטער שטעה איך שוין ווידער אויף דער גאַס. די אומרוהיגקייט לאָזט מיך נישט איינזיצען אין מײַן שטוב.

הערען הער איך, אַז מאָרגען פריה הייבט זיך אָן דאָס אומגליק אויך בײַ אונז אין אונזער גאַס.

און אייביג, ווען איך זאָל לעבען — יענע נאַכט וועל איך נישט מעהר פאַרגעסען! זעהט איהר, קינדערלעך, די דאָזיגע ווײַסע האָר אויף מײַן קאָפּ, וועלכע איהר זעהט, זענען דענסמאָל נאָך נישט ווײס געווען, נאָר שוואַרץ, אָבער אין יענער נאַכט זענען זיי מיר פּלוצלינג בלײַך געוואָרען און איך אַליין בין געוואָרען איין אַלטער מאַן.

איך האָב „על חטא", איך האָב „ודוי" געזאָגט — אָבער מעשׂה שטן; איך האָב אפשר צעהן מאָל אָנגעהויבען און אַליץ נישט געקאָנטשעט. אַפּנים מײַנע געדאַנקען זענען מיר דענסמאָל נישט גאָר אין גאַנצען קלאָר געווען. איך געדענק נאָר איינס: איך בין געזעסען אויף דער באַנק און האָב געטראַכט און געטראַכט; איך האָב זיך געפּרעגט איינמאָל און צוויימאָל און הונדערטמאָל: רבונו של עולם! פאַר וואָס קומט דאָס אונז אַזאַלכעס? — פּלוצלינג פאַלט מיר איין, אַז זיי זאָגען: ווײַל מיר זענען אַזאַלכע, וועלכע זויגען אויס בײַ אַלעמען דאָס בלוט. אָבער דאָס איז דאָך נישט אמת, גלויבט מיר אויף נאמנות אַז דאָס איז נישט אמת! חען איך וואָלט וויסען, וואו זיי געפינען זיך, וואָלט איך אַהין צו זיי און וואָלט רעדען מיט זיי — סוף סוף זענען עס דאָך מענשען און האָבען אַ געהירן אין קאָפּ — און וואָלט זיי זאָגען און וואָלט זיי אויסווייזען, אַז איך, זלמן דער מלמד, זויג כלל וכלל נישט אויס בײַ זיי דאָס בלוט. מישטיינס געזאָגט, זלמן, די יניקה אין גאַנצען, וועלכע דו האָסט!

איך שטרעק אויס די האַנד און נעם מיר מײַן טלית און תפלין. אַ טלית קאָן קיינמאָל נישט שאַדטען, אַז אַ יוד זאָל איהם

האָבען אַלע מאָל גריִיט; ווער ווייסט וואָס קאָן זײַן מאָרגען און אויב ער וועט איהם ניט ברויכען צום לעצטען מאָל און אויף אײַביג.

איך געה צו צו מײַן ווײַב און צום קינד אין ווינקעל און הייס זיי זאָגען „ודוי". מײַן הייסען איז אָבער געווען אין גאַנצען איבעריג. מײַן ווײַב אַפּנים האָט נישט געוואַרט ביז איך וועל איהר הייסען זאָגען „ודוי", און האָט אַליין שוין געזאָגט די גאַנצע נאַכט און איז נאָך יעצט נישט פאַרטיג געווען; און דאָס קינד — איך האָב פאַרגעסען געהאַט, אַז עס קאָן נאָך גאָר נישט רעדען.

און איך נעם אַלע טײַערע זאַכען, וועלכע מיר פאַרמאָגען, און געה זיי בעהאַלטען אין דעם קעלער בײַ אונז. אַז די נישט־גוטע וועלען קומען, מיט אונז זייערע שטוקעס צו טרײַבען, טאָ וועניגסטענס זאָלען זיי נישט טרײַבען זייערע שטוקעס מיט דעם, וואָס איז אונז טײַער און הייליג. איך נעם דאָס קינד און דעם טלית־זאַק און די חומשים און דעם „אור זרוע", וועלכען איך האָב פון דעם זיידען עליו־השלום, און דעם הדס פון דער הבדלה, וועלכען איך האָב ירושה פון שווער עליו־השלום, און דעם איינציגען זילבערנעם לעפעל, וועלכען איך האָב דרשה־געשאַנק פון דעם פעטער, דעם גביר, זאָל לעבען, און מײַן ווײַב רוף איך מיר, און זיי אַלע וויל איך בעהאַלטען אונטען אין קעלער. וועניגסטענס זאָל קיין סכנה נישט זײַן מיט נפשות.

דאַן קוק איך מיך אום. די ערשטע שטראַהלען פון דעם פרישען טאָג בעווײַזען זיך אין פענסטער. דאָס טישעל און די באַנק און די בעטען און די איבעריגע זאַכען שטעהען שטיל יעדעס אויף זײַן פּלאַץ, און ווייסען גאָר נישט וואָס עס וועט געשעהען מיט זיי אַ שעה, צוויי, דרײַ שעה שפּעטער.

פּלוצלינג, ווי איך קוק אַזוי אויף זיי, געהט מיר אַ וואונדערליכע געדאַנק דורך דעם קאָפּ. נאָר גאָט אַליין האָט מיר דעם דאָזיגען געדאַנקען אײַנגעגעבען!

און איך שטרעק אויס מײַן האַנד צו די שויבען פון מײַן

פֿענסטער און צעבּרעך זײ אין שטיקער און די קישענס און די דעקען נעם איך פֿון די בּעטען און צערײס זײ און װאַרף אַרױס די פֿעדערן אין גאַס אַרײַן, און דעם טיש נעם איך און די שטוה־לען און די בּאַנק און צעהאַק זײ און װאַרף אַרױס די שטיקער אין גאַס אַרײַן, און די עטליכע טעלער נעם איך און די טעפּ און צעבּרעך זײ און װאַרף אַרױס די שאַרבּענעס אין גאַס אַרײַן. בּקיצור, איך האָב אַלײן געמאַכט דעם „פּאָגראָם“ בּײַ מיר אין מײַן שטוב.

און װען די חברה װעט שפּעטער פֿאַרבּײַ פֿאַר דעם הויז און װעט זעהען די פֿעדערן אויף׳ן גאַס און די צובּראָכענע שטיקער און די שאַרבּענעס, װעט זי מײנען, אַז דער עולם איז בּײַ מיר שוין אײנמאָל געװען, און װעט נישט מעהר אַרײַן אין הויז אינעװײניג צו מיר. אַ גוי מעג מען אָבּנאַרען!

נאָר אַזוי האָב איך מיר געראַטעװעט מײַן נפש און דאָס נפש פֿון װײַבּ און קינד און די חומשים און די תּפֿלין.

איך װײס: איהר, יונגע לײַט, װעלכע איהר האָט דאָס אַלץ נישט מיט אײַערע אויגען געזעהען, איהר װעט עס נישט גלויבּען. אָבּער איך, װעלכער איך האָבּ עס געזעהען, מיר פֿאַרשװינדען יענע סצענעס נישט פֿאַר די אויגען בּיז צום הײַנ־טיגען טאָג. װען איך זיץ אַלײן אײן מינוט לאַנג פֿאַר נאַכט אין דער טונקעל־שעה און האַלט פֿאַרמאַכט מײַנע אויגען און לײג אַרויף אויף זײַ מײַן האַנד, זעה איך אַלעס, אַלעס נאָך יעצט...

גֶעגֶעסֶען.

אַ מעשה.

אַ מעשׂה פֿון דרײַ, וואָס האָבען גענעסען.

ניט אין אַנ׳אײַנפֿאַכען געוועהנליכען טאָג האָבען זײַ גענעסען, נאָר אין יום־כּפּור; ניט בּעהאַלטענערהייט, וואו קײַנער זעהט ניט, נאָר עפֿענטליך, אין דער גרויסער שוהל, פֿאַר דעם גאַנצען עולם; און ניט עפּעס פּראָסטע גאַסענמענשען זענען עס געוועזען, וואָס קײַנער קען זײַ ניט און קײַנער ווײַס זײַ ניט, נאָר די גרעסטע חשובים, די אָנגעזעהענסטע, די גרעסטע לײַט פֿון שטאָדט: דער רב און די בּײדע דײַנים — און פֿאָרט זענען זײַ געבּליבּען אויך ווײַטער, נאָך דער מעשׂה פֿונ׳ם עסען, די גרעסטע חשובים פֿון דער שטאָדט, און גאַנץ קהל האָט אויף זײַ געקוקט, ווי מען קוקט אויף הײליגע...

עפּעס אַ מערקווירדיגע מעשׂה!

איך בּין געוועזען דענצמאָל נאָך אַ קלײנ קינד און האָב ניט רעכט פֿערשטאַנען, וואָס עס טהוט זיך; אָבער געפֿיהלט האָב איך פֿאָרט שוין, אַז דאָ ווערט עפּעס אַ גרויסע זאַך געטהון.

יאָ, עס זענען דענצמאָל געוועזען בּיטערע, פֿינסטערע טעג, ווי קײַנמאָל נישט צופֿאָר און קײַנמאָל נישט דערנאָך. אַנ׳אומגליק איז געוועזען פֿון הימעל געקומען — צום ערשטען מאָל איז עס געקומען — און גערופֿען האָט מען עס מיט דעם נאָמען: חאָלערא!...

פֿון ווײַטע לענדער, פֿון אַזיע, איז זי געקומען צו פֿאָהרען, צו אונז, צו אונזער קלײן שטעדטיל איז זי דערגאַנגען. אין דער

גאַס האָט זי געאַרבײַט אומדערבאַרעמליך און אין די הײַזער האָט זי געשטיקט אָהן אײַן אויפהער. שטיל האָט זי זיך געשלעפּט דורך די נעכט און אומגעזעהען דעם העלען ליכטיגען טאָג. ווער קען צעהלען די טויטע וועלכע זענען געפאַלען יענע טעג? ווער קען זײַ אָנרופען בײַ די נעמען און ווער ווײַס דעם חשבון פון די פרישע בערגלעך, פון די נײַע קברים?...

איבערהויפּט האָט די מגפה מעשים געאַרבײַט אין דער ידישער גאַס. ווי די פליגען זענען דאָרט געפאַלען, יונג און אַלט, קלײַן און גרויס. עס איז נישט געווען קײַן הויז, וואו דאָרטען זאָל נישט זײַן חאָטש עטליכע טויטע.

אויבען אין דעם דאַך־שטיבעל, איבער די וואוינונג פון מײַנע עלטערן, זענען געפאַלען אין אײַן טאָג נײַן נפשות; אונטען אין דער קעלער־שטוב אונטער אונז, איז געשטאָרבען אַ מאַמע מיט פיער קינדערלעך, און אין דעם הויז אַ קעגען האָבען מיר געהערט די גאַנצע נאַכט נאָר אַ קרעכצען און אין דער פריה האָבען מיר זיך דערוואוסט, אַז עס איז דאָרט קײַן אײַנציגער מענש נישט געבליבען לעבען...

און די מתעסקים זענען אָבגעשטאַנען און די מקברים זענען מיעד געוואָרען, און האָבען נישט מעהר געקענט די אַרבײַט בײַקומען. ווי זאַמד זענען די טויטע געלעגען אויף דער ערד, אַ גוף נעבען אַ גוף, און קײַנעם האָט עס נישט מעהר געאַרט. וואָס האָט דענצמאָל שוין אַ מענש אויסגעמאַכט? ווער האָט דענצמאָל גאָר געקוקט דאַרויף?

און אַזוי איז אַוועק דער זומער, אַלע מאָל ווײַטער, און דערנאָך זענען געקומען די הײַליגע טעג, און נאָך זײַ דער הײַליגסטער טאָג פון אַלע, דער יום־כפור.

און דאָס איז דער טאָג, וועלכען איך וועל שוין קײַנמאָל פערגעסען אַזוי לאַנג ווי איך וועל לעבען, און ווען איך זאָל אפילו אַזוי אַלט ווערען ווי מתושלח!

אָט איז דער כל־נדרי...

פאַר'ן עמוד בײַם אָרון־קודש שטעהט דאָס מאָל נישט דער חזן מיט צוויי חשובֿ'ע בעלי־בתּים, ווי דער מנהג איז פֿון קדמונים, נאָר עס שטעהט דער רבֿ מיט זײַנע בײדע דיינים. אַרום און אַרום ברענען די ליכט, און ברענענדיג קנאַקען די פֿלאַמען פּאַמעליך. דער עולם שטעהט צו די וואַנד צו, אײַנגעהילט אין די טליתים און אין די ווײַסע קיטלען, מיט ווײַסע יאַרמאַלקעס און ווײַסע נאַ־טלען, אויף די ווענד פֿליסען די שאָטענס אַהין און אהער און שאָקלען זיך אָהן אײַן אויפֿהער, און פֿיעל שטעהען און קוקען אָן די שאָטענס אויף די ווענד. זענען עס אֶפּשר די שאָטענס פֿון די טויטע, וועלכע זענען הײַנט, וועלכע זענען נעכטען, וועלכע זענען זײַערנעכטען געשטאָרבען? שאָקלען זײ זיך דאָ אויף די ווענד? קענען זײ נישט אײַנרוהען אין זײַערע קברים און זענען דאָ אהער געקומען?...

שטיל! דעם רבֿ'ס קול הערט זיך איצט, און דערנאָך דאָס קול פֿון די דיינים — און דערנאָך ציטערט עס ווי אַ קרעכץ דורך דעם גאַנצען עולם.

און נאָך דעם קרעכץ הערען זיך ווערטער. אָה! מען זאָגט: „על דעת המקום ועל דעת הקהל — מיט גאָט'ס דעה און מיט קהל'ס דעה זענען מיר מתּיר צו דאַווענען איצט מיט אַלע בעלי־עבֿרה'ס צוזאַמען!"

און איך הער און הער. צו וואָס רעדט דאָס דער רבֿ אַזעלכע רייד? וואו זענען דאָס הײַנט פֿאַרהאַנען בעלי־עבֿרה'ס ביקעס? צו וואָס דערמאָנט ער נאָר הײַנט אַזאַ וואָרט? האָט ער נישט מורא פֿאַר דעם שוין הײַנט אַזעלכעס צו דערמאַנען, הײַנט, אין אַזאַ צײַט, אין אַזאַ ביטערער, אומגליקליכער, פֿינסטערער צײַט?...

און אַ מורא, אַ פֿינסטערע, וויסטע מורא פֿאַלט אָן אויף מיר פּלוצלונג, און איך מײַן, אַז די זעלבּיגע מורא פֿאַלט אָן בזה הרגע אויף אַלעמען, וואָס זענען דאָ אין שוהל, אויף אַלט און יונג...

און פלוצלונג דערזעה איך ווי דער רב געהט אַרויף אויף דעם באַלעמער.

וועט ער היינט זאָגען אַ דרשה? וויל ער דעם עולם טרייסטען און שטאַרקען?...

אָבער איך הער, אַז ער זאָגט נישט קיין דרשה. עפּעס נייעס איז עס, אַ נייער מנהג, וועלכער איז פריהער גאָר נישט בעקאַנט געווען: ער שטעהט און איז מזכיר־נשמות אַלע טויטע, וועלכע זענען געשטאָרבען אין דער לעצטער צייט, אין די לעצטע טעג. אַך, גרויסער גאָט! ווי לאַנג איז די מאָס פון'ם דאָזיגען צעטעל, ווי גרויס איז די צאָהל פון די נעמען וועלכע ער דערמאָנט איצט! די מינוטען שווינדען, אַ מינוט נאָך אַ מינוט, און דער רב האַלט אַלץ נאָך נישט בײַם סוף. וועט גאָר קיינמאָל נישט אויפהערען די לאַנגע רשימה? וועט שוין דאָס אייביג, אייביג דויערען?...

און פלוצלונג פאַלט מיר איין, אַז דער רב וואָלט טויזענד מאָל גלייכער טהון, ווען ער זאָל אויסרעכענען די לעבעדיגע, וועלכע לעבען נאָך – דען זיי זענען דאָך שוין אַזוי ווינציג, אַזוי קנאַפּ, אַז אין אַ פּאָר מינוט קען מען פערטיג זיין מיט זייער אויסרעכענען, ווערהרענד די רשימה פון די געשטאָרבענע איז אַזוי לאַנג, אַז זי נעמט קיינמאָל נישט קיין סוף.

און יענעם אָווענד וועל איך קיינמאָל נישט פערגעסען, און דאָס דאַווענען דענצמאָל וועל איך אייביג געדענקען! אַך, עס איז דאָך גאָר קיין דאַווענען נישט געווען, נאָר אַ קרעכץ, אַ גרויסער לאַנגער קרעכץ, וואָס האָט זיך אַרויסגעריסען פון דער טיעפעניש פון האַרץ. אום צו שטייגען ביז צו די וואָלקענס און דורכצולעכערען די הימלען! נאָך קיינמאָל נישט האָבען יודען געדאַווענט מיט אַ מעהר צעבראָכען און צוריסען האַרץ. נאָך קיינמאָל נישט האָבען געברענט הייסערע טרערען אין מענשען'ס אויגען...

אין יענער נאַכט האָט קיינער מעהר פערלאָזט די שוהל.

גאָה זיצֶם דאַווענען האָט מִען געזאָגט שירי־היחוד, און נאָך די שירי־היחוד האָט מען זיך גענומען צו תהלים־זאָגען, און נאָך דעם תהלים צו די משניות׳ער, און נאָכדעם משניות־לערנען האָט מען זיך גענומען צו די אַנדערע הייליגע ספרים.

איך שטעה בײַ נאַכט אין שוהל און איך פֿיהל, ווי עס לאָזט זיך אַראָב אויף מיר עפּעס ווי חמאַרעס, און אַ טומאַן לעגט זיך מיר אויף די אויגען און מאַכט זיך בעטויבט. עס רוישט אין מיר עפּעס און איך ווייס נישט וואָס.

„ומלאכים יחפזון, חיל ורעדה יאחזון – און מלאָכים פֿלאַטער־רען, און שרעק און ציטערען חאַפּט אַלע אָן". פּלוצלינג מײַן איך, אַז איך זעה זײַ אַלעמען דורכ די חמאַרעס און דורך דעם טומאַן, און די מלאָכים שטײַגען אַרויף און אַראָב, אַרויף און אַראָב...

און צווישען זײַ דערזעה איך פּלוצלונג אויך דעם פֿינסטער־רען, דעם שוואַרצען מלאך. מיט די אויגען אָהן אַ צאָהל, פֿון קאָפּ ביז צו די פֿיס איז ער פֿול מיט אויגען – אָך, די אויגען, די אויגען...

אין יענער נאַכט האָט קיינער נישט פֿערלאָזט די שוהל – און פֿאָרט האָבען אין דער פֿריה עטליכע געפֿעהלט אַרויס פֿון דעם און נישט מעהר אויפֿגעשטאַנען, זײַ זענען געשטאָרבען אין דער מנין. צווײַ זענען דערנאָכדעם בײַ נאַכט פּלוצלינג אַניעדער־געפֿאַלען אין שוהל, צווישען דעם גאַנצען עולם, נאָך אײַנגעהילט אין די טליתים מיט די קיטלען, אַזוי אַז זײַ האָט שוין כמעט גאָר נישט געפֿעהלט אום אַריבער צו פֿאָהרען פֿונ׳ם לעבען אין דעם טויט אַרײַן...

און אויס דער יודישער גאַס קומען אָן נאַכריכטען אין שוהל אַרײַן, – נאַכריכטען ווי נאָך קײַנמאָל נישט צופֿאָר און קײַנמאָל נישט דערנאָך. אָבער אין דער שוהל הערט קײַנער נישט און פֿרעגט קײַנער נישט און קײַנער איז נישט נײַגיריג, יעדער אײַנציגער האָט מורא צו הערען, יעדער אײַנציגער

דאָס מורא צו ווִיסען וואָס עס טהוט זִיך מִיט אִידם אִין זײַער הײַם...

און יענע נאַכט וועל אִיך קיינמאָל נִישט פערגעסען, און ווען אִיך זאָל אַפִילוּ גרײַז־גרוי ווערען און ווען אִיך זאָל לעבען אַפִילוּ אַזוי לאַנג ווִי מתושלח! און פּאָרט אָבער אִיז טויזענד מאָל פִירכטערלִיכער געווען דער טאָג דאַרויף, דער יום־כּפּור...

פִירכטערלִיך אִיז געווען דער דאָזִיגער טאָג, און פִירכ־טערלִיך אַלעס, וואָס אִיך האָב געזעהען און וואָס אִיך האָב געהערט אִין יענעם טאָג.

און נאָך היינט, ווען אִיך פערמאַך אויף אֵיין מִינוט מײַנע אויגען, זעה אִיך פאַר מִיר יענע סצענע, וואָס אִיך האָב רענט־מאָל געזעהען, און אָפּטמאָלס מיין אִיך, אַז אִיך שטעה נאָך יעצט אִין דער שוהל דאָרט צווִישען עולם...

עס אִיז יום־כּפּור נאָכמִיטאָג.

אויף דעם באַלעמער אִין שוהל שטעהט דער רב מִיט זײַן הויך געשטאַלט, און זײַן קאָפּ האַלט ער דאַלב פערִיסען.

לִיעגט אַ בִּין אַלטענער כִּשוף אִין דעם פנים פון דעם דאָזִיגען מענשען? אִיז עפּעס אַ בעזונדערע מאַכט אִין זײַן גע־שטאַלט פאַרדאַנגען, וועלכער ציהט־צו צו זִיך יעדעס אויג?

אִין דעם ווִינקעל שטעהט דאָס יונגעלע — אִיך אַליין בִּין עס — און זײַנע אויגען זענען צו יענעם מענשען ווִי צוגעקלעפּט און ער קען זיי פון אִיהם נִישט אַראָבנעהמען...

אמת, אַזאַ הדרת פנים, אַזאַ שענקייט, אַזאַ לִיכטִיגע געט־לִיכע געשטאַלט האָב אִיך נאָך קיינמאָל נִישט געזעהען! דער רב אִיז דאָך אַלט, אַ זײַן אַלטער גרײַז־גרויער מאַן, אפשר אַכצִיג אָדער ענלִיכע אַכצִיג יאָהר אַלט, און פּאָרט אִיז זײַן געשטאַלט אַזוי פּראַכטפאָל און אַזוי גלײַך און הויך, אַז ער גרייכט אַרִיבער אִיבער יעדען אִין גאַנצען עולם. זײַן באָרד אִיז ווייס, ווִי הילבער ווייס, און נאָר די געדִיכטע האָר פון׳ם קאָפּ זײַנען ווייסער, ווִי דער געפאַלענער שניי ווײַס. אויך זײַן פנים אִיז ווייס, אַזוי אַז

מען קען עס קוים אָבשיידען פון זיין ווייסען קיטל, און וועגן זענען דאס מאָל אויך די ליפּען, און נאָר די אויגען, די גרויסע ברענענדיגע אויגען, זענען שוואַרץ, ווי אַ סאַמעט שוואַרץ, און זיי לייכטען און גלאַנצען, גאָר נישט ווי די אויגען פון איין אלטען מאַן.

פון מיין פריהערסטער קינדהייט אָן בין איך געוואוינט געוואָרען דעם דאָזיגען מענשען צו עהרען און צו אַכטען, און נאָך אַ קינד זייענדיג האָב איך געוואוסט, אַז דאָס איז אַ הייליגער געטליכער מאַן, אַ גאון עולם, וואָס אַלעס וואַרט אויף זיינס אַ וואָרט און וואָס רבנים מופלגים פון דער גאַנצער וועלט קוקען איהם אין מויל אַריין. איך האָב אויך געוואוכט פון תמיד אָן, אַז דאָס איז אַ גדול אַ מקיל, אַ גאון, וואָס זוכט צו אַלדינג רק אַ היתר, און דאָס אַלע רבנים בייגען זיך פאַר איהם און זיין וואָרט און זיין פּסק איז פאַר די גאַנצע וועלט תורת משה.

און אויך היינט זעה איך נאָך פאַר מיר די גאַנצע ערהאַרבענע, פירכטערליכע סצענע, פונקט ווי איך האָב זי געזעהען אין יענעם טאָג בשעת איך בין געשטאַנען צווישען עולם אין דער שוהל!

אויף דעם באַלעמער שטעהט דער רב און זיינע ברענענדיגע שוואַרצע אויגען לייכטען און גלאַנצען אַרויס פון דעם ווייסען בלאַסען פּנים, וואָס איז איינגערינגעלט אין די ווייסע האָר מיט דער ווייסער באָרד. — מוסף איז שוין לאַנג אָבגעדאַווענט, און דער עולם שטעהט און שווייגט און וואַרט אויף דעם, וואָס דער געטליכער מאַן וועט רעדען. קיינער וואָגט זיך נישט אפילו דעם אָטהעם הערענדיג צו ציהען.

און דער רב רעדט...

זיין שוואַך, ניעדריג קול ווערט וואָס אַ מאָל שטאַרקער, וואָס אַ מאָל העכער, ביז עס ווערט הויך און שטאַרק, ווי איך האָב עס נישט געהערט נאָך קיינמאָל נישט ביי איהם. ער שטעהט און רעדט פון די קדושה פון אַ יום־טוב און פון די כונה.

וואָס דער נותן־התּורה האָט דאַבײַ געהאַט ; ער רעדט פֿון לעבען און שטאַרבען און פֿון די לעבעדיגע און טויטע . איבערהויפּט האָט ער לאַנג גערעדט פֿון די טויטע , און פֿון די גרויסע מגפֿה , וואָס איז אַרײַנגעקראָכען ווי אַ רײַסענדיגער שטראָם , פּלוצלינג , שרעקליך , פֿירכטערליך , און זי רויבט און זאָגט נישט געמוג , עסט און ווערט נישט זאַט , טרינקט און שטילט נישט איהר דאָרשט — ווי לאַנג , ווי לאַנג זשע נאָך ?

זײַנע בלײַכע באַקען רויטלען זיך ביסלעכווײַז , זײַנע בלויע ליפּען פֿאַרבען זיך וואָס אַמאָל רויטליכער , און פּלוצלינג הער איך ווי ער זאָגט — : „ובשעה שאָדם רואה יסורין באין עליו — און זעהט דער מענש , עס קומען אויף איהם יסורים , דאָ איז ער מחויב בודק צו זײַן און מפשפש צו זײַן אין זײַנע מעשים" — און נישט נאָר בנוגע צו די מעשים צווישען זיך און גאָט , נאָר אַפילו בנוגע צו די מעשים צווישען זיך און זײַן אײגען נפש ; און נישט נאָר בנוגע צו די מעשים צווישען זיך און זײַן נפש , אָלא אַפילו בנוגע צו די מעשים צווישען זיך און זײַן אײגענעם גוף , צווישען זיך און זײַן אײגען פלײש , צווישען זיך און זײַן טעגליך לעבען . . .

איך בין דענצמאָל געוועזען נאָך אַ קינד גאָר — אָבער איך געדענק , דאָס ווי איך האָב דערהערט די דאָזיגע ווערטער , איז מיר פּלוצלינג געוואָרען קאַלט און וואַרם . איך האָב פּלוצלינג פֿערשטאַנען , איך האָב פּלוצלינג געפֿיהלט וואָס ער רעדט . . .

און ער שטעהט נאָך אַלץ און רעדט . ער רעדט פֿון די רײַנליכקײַט , וואָס דערהאַלט דעם מענשענס לעבען , און פֿון די שמוציגקײַט , וואָס ברײַנגט אַוועק דעם מענשען פֿון דער וועלט ; ער רעדט פֿון הונגער און דאָרשט , און אַז הונגער און דאָרשט זענען די שלעכטע מלאָכים , וועלכע ברײַנגען אַוועק דעם מענשען פֿון דער וועלט , בשעת עס קומט אַ מגפֿה בכדי צו טעטען און אומצוברײַנגען , אומצוברײַנגען און אויסצוראָטען . . .

און דאַן הער איך ווי ער זאָגט : „אין דער הײַליגער גמרא

שטעהט: „וָחַי בָּהֶם ולא שֶׁיָמוּת בָּהֶם, איז דער טײַטש: לעבען זאָל מען דורך זײ, דורך די מצוֹת, אָבער ניט שטאַרבען דורך זײ!“ און ווידער זאָגען די הײליגע חכמים: „משום עת לַעֲשׂוֹת הֵפֵרוּ תוֹרָתֶךָ, אַמאָל מאַכט זיך אַ צײַט, אַז עס איז פּראָסט אַ מצוה אַ זאַך פֿון דער תּורה מבטל צו זײַן!“ — טײלמאָלם איז פֿאַרהאַנען אַז אַ מענש מעג צושטערען תּורה כּולה, אַבי דאַדורך צו דערהאַלטען אַ גאַנצע וועלט מיט לעבען!...“

איך שטעה און אַלע מײַנע בײנער פֿלאַטערן אין מיר. — וואָס וויל דער רב דען האָבען? וואו אַהין ציעלען זײַנע ווערטער? וועלכען פּונקט שטרעבט ער צו דערגרײַכען?...

און פּלוצלינג העה איך אַ געוויין, און מיר ווערט אַזוי וואַרם און אַזוי ווײך בײַ דער נשמה. פֿאַר וואָס זשע וויינט ער? — פֿאַר וואָס זשע וויינט ער?...

און ווי איך שטעה דאָרט אין ווינקעלע, ציטערדיג און פֿלאַטערדיג, הײב איך אָן אַלײן צו װײנען און די טרערען גיעסען זיך.

און נאָך הײַנט, ווען איך פֿערמאַך די אויגען אויף אײן מינוט, זעה איך אידם נאָך שטעהענדיג דאָרט אויבען אויפ'ן באַלעמער. איך זעה אויך ווי ער שטרעקט אויס די האַנד און ווינקט צו די דַיָנים, און אויך בײדע דַיָנים זעה איך ווי זײ געהען צו אידם אַרויף אויף דעם באַלעמער.

און אַלע דרײַ שטעהען זײ דאָרט אויף דעם באַלעמער, דער רב, דער העכסטער פֿון אַלע, און בײדע דינים, די ניעדעריגערע פֿון אידם, אײנער פֿון זײַן רעכטער און אײנער פֿון זײַן לינקער זײַט.

וואָס עפּעס רוימט זײ אײַן דער רב איצט אין זײַערע אויהרען? פֿאַר וואָס עפּעס איז זײַער פּנים געוואָרען פּלוצלינג בלײך ווי קרײַד?

און פּלוצלינג העה איך ווערטער און פֿערשטעה זײ ניט. די ווערטער גרײַכען בלויז ביז צו די אויהרען, און אין האַרץ

אַרײַן דערלאַנגען זײַ ניעם. און באַרט זענען די װערבער אױ קלאָר און אַזױ דײַטליך פֿון אַלע דרײַ בײַלער גרױסגעקוקטע — און װי אַ רײַסענדיגער קרעכץ צוקט עס דורך דעם גאַנצן עולם, פֿון דעם באַלעמער ביז צו די פֿיער װינקעלעך — און נאָך דעם קרעכץ הערען זיך װערטער:

„עַל דַעַת הַמָקוֹם ועַל דַעַת הַקָהָל — מיט גאָט׳ס דעה און מיט קהל׳ס דעה זענען מיר מתיר צו עסען און צו טרינקען הײַנט!" —

אַ פֿירכטערליך שטילקײַט, אַ טויט־שטילקײַט הערשט אין דער גאַנצער שוהל. עס ריהרט זיך קײַנער נישט. עס ציטערט קײַנער נישט קײַן אָטהעם.

אים װינקעל פֿון דער שוהל שטעה איך נאָך אויף מײַן אָרט און איך הער דײַטליך, װי מײַן האַרץ קלאַפּט אין מיר: אײַנס, אײַנס און צװײַ — און פּלוצלינג פֿאַלט אויף מיר אָן אַ פֿינסטערע, פֿירכטערליכע מורא.

אויף די װענד שװימען די שאָטענס אַהין און אַהער — און איך זעה צװישען די שאָטענס די טויטע, װאָס זענען נעכטען און די װאָס זענען אײַערנעכטען און די װאָס זענען פֿאָר־אײַער־נעכטען געשטאָרבען: אַ גרויסע שרעקליכע מחנה, אַ גרויסע שרעקליכע עדה...

און פּלוצלינג פֿערשטעה איך קלאָהר און דײַטליך װאָס דער רב פֿערלאַנגט דאָ פֿון אונז. דער רב פֿערלאַנגט פֿון אונז, אַז מיר זאָלען עסען הײַנט; דער רב פֿערלאַנגט, אַז ידען זאָלען עסען אום יום־כּפּור און זאָלען נישט פֿאַסטען — װעגען דער מַגֵפָה... װעגען דער מגפה... װעגען דער מ ג פ ה...

און איך שטעה און הײב פּלוצלינג אָן הויך און שטאַרק צו װײנען.

און װאונדערליך איז עס! נישט איך אַלײן שטעה דאָ אין דער שוהל און װײן, נאָר פֿיעלע פֿיעלע שטעהן און װײנען הויך און שטאַרק. אויך די דרײַ דאָרט אויף דעם באַלעמער שטעהען

און וויינען, און דער העכסטער פון זיי שטעהט און וויינט ווי
אַ קליין קינד.

און ווי אַ קליין קינד בעט ער זיך. און זיינע ווערטער
זענען אַזוי ווייך, אַזוי ווייך. טייל מאָל נאָר קומען די טרעהרען
און שטיקען איהם די ווערטער אין האַלז. — „עסען! גערט עסען!
די צייט איז אַזעלכע! עס מאַכט זיך אַ מאָל אַ צייט, אַז עס איז
פראָסט אַ מצוה אַ זאַך פון דער תורה מבטל צו זיין! לעבען זאָל
מען דורך זיי, דורך די מצות, אָבער נישט שטאַרבען דורך
זיי!"

אָבער אין דער שוהל ריהרט זיך נישט קיינער פונ'ם אָרט.

און ער שטעהט נאָך אַלץ און בעט זיך. ער זאָגט, ער
נעהמט אויף זיך די גרויסע עבירה פון עסען אום יום־כפור; זיי
אָבער וועלען אַלע ריין זיין פאַר גאָט, אָהן איין עבירה, אָהן
אַ זינד.

אָבער אין דער שוהל ריהרט זיך נישט קיינער פונ'ם אָרט.

און פּלוצלינג ענדערט זיך זיין קול. ער בעט זיך נישט
מעהר, נאָר ער בעפעהלט: „איך בין מתיר! איך! איך!" —
ווי פּיילען פליהען די ווערטער, ווי דונערס שלאָגען זיי איין.

און דער עולם הערט — עס ריהרט זיך אָבער קיינער נישט
פונ'ם אָרט.

און דאָ הייבט ער ווידער אָן מיט זיין ערשטען קול, ער
בעט זיך און וויינט ווי אַ קליין קינד: „וואָס האָט איהר זיך אַלע
געבונטעוועט נעגען מיר? פאַר וואָס ווילט איהר דוקא ברייבען
מיך ביז צום דעם נויטווענדיגסטען? איז אייך דען ווענינ, וואָס
איך האָב שוין אַלעם היינט איבערגעליטען פון דערפריה ביז
יעצט?"...

אויך די דיינים העלפען איהם איינטער אין בעטען זיך ביי
דעם עולם.

און פּלוצלינג איז דאָס פּנים פון דעם געטליכען מאַן נאָך
בלייכער געוואָרען ווי פריהער. סיעף זינקט זיין קאָפּ אַראָב אויף

זײַן ברוסט אַ מינוט לאַנג – און אַ קרעכץ, אַ טיעפער, האַרץ-צו-רײַסענדער קרעכץ הערט זיך פון אײן עק שוהל ביז צום אַנדערן עק, און נאָכדעם קרעכץ הערט זיך ווי אַ מורמלען: „גאָט׳ס ווילען איז עס״, זאָגט ער מיט אַ טרוקענער שטימע, און עס האָט אַ פּנים, ווי ער וואָלט רעדען צו זיך גאָר אַלײן – „צוויי און אַכציג יאָהר בין איך אַלט און בין קײנמאָל נאָך נישט דערצו געבראַכט געוואָרען, אויף אַ דין עובר צו זײַן בידיעה. אָבער אויך דאָס איז אַ דין, אַ מצוה איז עס, אַ תורה איז עס. ווי עס ווײַזט זיך אויס, איז עס גאָט׳ס ווילען אַזוי, איך זאָל נישט שטאַרבען פריהער, ביז איך וועל נישט אויך אַ זעלבעס מקיים זײַן!״

און שטיל איז געווען אַ מינוט לאַנג, שטיל ווי אויף אַ בית-עלמין.

און פּלוצלינג הערט זיך די שטימע פון׳ם רב ווי ער רופט: „שמש!״

און דער שמש געהט אַרויף, און דער רב רוימט איהם אײן עפּעס אין אויער. דערנאָך איבערערעדט ער שטילערהייט עפּעס אויך מיט די דײַנים, די דינים שאָקלען איהם צו מיט די קעפּ, ווי זיי וואָלטען איהם מסכים זײַן צו עפּעס. דערווײַל איז דער שמש צוריקגעקומען פון׳ם רב׳ס וואויהנונג אינ׳ם הויף און האָט מיטגעבראַכט אַ פלעשעל ווײַן און גלעזלעך מיט אַ פּאָר שטיקלעך לעקעך.

און ווען איך זאָל גרײַז-גרויז אַלט ווערען, און ווען איך זאָל לעבען אַזוי לאַנג ווי מתושלח – יענעם טאָג און יענע ערהאַבענע סצענע וועל איך קײנמאָל נישט פערגעסען מעהר. נאָך איצט, ווען איך פערמאַך מײַנע אויגען אַ מינוט לאַנג, זעה איך זיי נאָך פאַר מיר: די דרײַ, וואָס האָבען געגעסען. דרײַ גרויסע, הייליגע מענער שטעהען אויף דעם באַלעמער אין שוהל און עסען אום יום-כפּור פאַר דעם גאַנצען עולם...

אַך, העלדען זענען זיי געוועזען... ווער קען וויסען, ווי שווער עס איז געווען די מלחמה אין דער טיעפעניש פון זייער

הארץ? ווער קען וויסען וואס זיי האבען דעמאלסט איבערגעליטען און איבערגעטראגען?...

„איהר האט עם דוקא פון מיר געוואלט — און איך האב עם געטהון", זאגט דער רב יעצט און זיין שטימע איז קלאר און פעסט און ציטערט נישט מעהר ביים רעדען — גאט'ס נאמען זאל זיין געבענשט!"

און פיעלע פונ'ם עולם עסען איצט, עסען און וויינען...

אין גאנצע טייכען ליכט ברעכען זיך ארוים פון די דאזיגע ערינערונגען און גיעסען און פליצען און ציהען זיך אהער ביז צו דעם טישעל און ביז אויף דעם פאפיער, אויף וועלכען איך שרייב די דאזיגע מעשה...

* *

*

נאך דריי קען איך, וואס האבען דעמאלט געגעסען.

אין דער זעלביגער שעה, וואס מיין אויג דאט געזעהן אין שוהל יענע גרויסע און ערהאבענע סצענע, זענען דריי אנדערע מיני מענשען געזעסען אין א הויז פונקט אנטקעגען און האבען אויך געגעסען, די דריי זענען געווען די דריי „משכילים" פון שטעדטעל: דער אקציזניק, דער לעהרער און דער אפטייקער. דאס פענסטער ביי זיי איז געווען ווייט אפען, און אויפ'ן טיש איז געשטאנען דער סאמאוואר, ווארעניעס און עבליבע גלעזלעך מיט רויט-וויין. די דריי האבען געשפיעלט פרעפעראנס.

איך דריי, וואס האבען געגעסען!

מִצְוָה.

ערצעהלונג.

... וואָס איז אַ זאָלכעס מִצְוָה? וואָס טהוט זיך אָב אין דער נשמה פון אַ יוד בשעת ער מהוט אַ מצוה? איך מײן, בשעת ער איז מקיים אַ זאַך מיט מסירת נפש און טהוט אַ מצוה אפילו ווען זי איז קעגען זײַנע אײגענע אינטערעסען און קעגען זײַן גוף און קעגען אײגען ווײַב און קינד? — טהוט ער עס, ווײַל זײַן נשמה איז אַ הויכע, אײַן עדלע, אַ זאָלכע וואָס קען זיך אָבזאָגען פון אַלדינג, אָדער טהוט ער עס, אַדרבא, ווײַל די דאָזיגע נשמה איז רויה און אויסגעטרוקענט און פיהלט גאָר נישט און עס אַרט איהר גאָר נישט וואָס זי זאָגט זיך אָב פון עפּעס? ...

נאָך אַ קינד זײַענדיג, האָבען די דאָזיגע פראַגען שטאַרק בעשעפטיגט מײַן יונגען מוח.

מיר זעהן אָפט אַ יוד וואָס איז פון נאַטור אַ דימענט, אַ חײַך הערץ, אַ גרויסער בעל רחמנות, אַ מענש וואָס קען נישט אַ פליעג אויף דער וואַנד דערצירנען — אָבער אָט האָט איהם גאָט אַ מצוה צוגעשיקט, און ער איז פלוצלינג ווי איבערגעביטען: זײַן מאַמע העבט איהם נישט אָן צו אַרען און ער פערשטעהט נישט מעהר זײַן אײגענע טאָכטער, זײַן טאַטע איז איהם גישט פאַרהאַנען און ער וויל נישט מעהר וויסען פון זײַן אײגענעם זוהן, זײַן אײגען ווײַב געהט איהם נישט אָן און ער פיהלט נישט מעהר מיט דעם הונגריגען און דעם דורשטיגען. ווײסט אַ לאָקאָ־מאָטיו, בשעת דעם לויפען, וואָס עס הײסט אַ הינדערניש אויף דעם וועג? אַז אַ מענש ליעגט אויף די רעלסען און זי שטורמט

איבער איהם פארבײַ און צעריַסט אידם און צעבראָקעלט איהם ?

אַ מצוה !... אַ מענש וועט ער הרגנ׳ען און אַ מצוה מקיים זײַן, זיך זעלבסט וועט ער מקריב זײַן, אבי די מצוה איז געטהון.

וואָס געהט פאָר אין דער דאָזיגער נשמה ?

איך האָב געקענט אַ גרויסען בעריהמטען רב אין אַ גרויסער שטאָט, איינער וואָס איז געווען נעבענבײַ אויך אַ שטיקעל סוחר. די פריצים האָבען געפלעגט איהם צוצושיקען זייער ספירט, און ער האָט געפלעגט דעמז. לבען אוועקצוגעבען אַנגראָ אין די גרויסע געשעפטען. איינמאָל, איין ערב פסח, זענען איהם אָנגעקומען פראַכטען, און די פעסער זענען אַרײַן אין זײַן „רשות״ שוין נאָך ביטול חמץ. דאָס פנים פון דעם רב איז בלײַך ווי קאַלך געוואָרען אָבער נאָר אויף איין איינציגע מינוט. דאַן איז ער איינגעשטאַנען רוהיג, האָט געלאָזט אַוועקפידרען די פעסער צו דער ווײַסעל, האָט געלאָזט עפענען די קראַנען און די פעסער אויסצאַפּען אין טײַך אַרײַן, איינע נאָך דער אַנדערער, און ער איז דאַבײַ רוהיג געשטאַנען און האָט מיט קיין אויג נישט געפינטעלט. אין דער דאָזיגער איינער שעה איז דער רב, וועלכער איז געווען אַ שענער נגיד, געוואָרען אַ קבצן אויף זײַן גאַנץ לעבען.

וואָס האָט זיך אָבגעטהון אין דער נשמה פון דעם דאָזיגען מענשען אין יענער שעה ?

איך האָב געקענט איין אָנגעזעהענע פרומע יודישע פרוי, וועלכע האָט געהאַט אַ בת יחידה אַ צאַצקע, אַ מעדעל מיט אַלע מעלות. דאָס מעדעל איז דרײַ טעג פאַר אידר חתונה געשטאָרבען, און געווען איז עס ערב שבת צו ליכט צינדען. די דאָזיגע פרוי האָט זיך אָנגעטהון אין איהרע בגדי שבת, האָט זיך אָנגעהאַנגען די גרויסע שבת׳דיגע בריליאַנטענע אויהרינג, האָט ליכט געצונדען אין די גרויסע זילבערנע לײַכטער, האָט נישט קיין פּיפּס גע־

געבען און האָט געגעסען און געטרונקען לכבוד שבת, ווי תמיד. אַזוי איז געווען דעם גאַנצען טאָג און נאָך מוצאי־שבת, ווי באַלד עס האָבען זיך געוויזען די ערשטע דריי שטערענדליך, אָט דאָ ערשט איז אַרויסגעפּלאַצט אידר גאַנצער וועהטאָג מיט אַ שטורם און אַ מאַכט ווי איך האָב עס עהנליך קיינמאָל נישט אין מיין גאַנצען לעבען געזעהען.

וואָס איז פאָרגעגאַנגען אין דער נשמה פון דערוואַלבינער פרוי דעם גאַנצען שבת? וואו איז איהר האַרץ געווען?

איך לאַנג, לאַנג נאָך די דאָזיגע צייטען האָבען מיך אַלץ נאָך יענע פראַגען געמוטשעט; איך דאַן, ווען איך בין שוין געווען ווייט פון מיין היים און מיין לאַנד און האָב יורען כמעט גאָר נישט מעהר געזעהען און בין געווען אין גאַנצען איבערגעגעבען מיין שטודיום און מיינע ביכער, — איך דאַן האָבען מיך אַלץ נאָך יענע פראַגען אָפט געמוטשעט.

איינמאָל ווי איך זיץ מיר אַזוי אין מיין חדר'ל, פערטראַכט איבער מיינע ביכער און איבער טויזענד וועלט־רעטהעניש׳ען — קומט אונזער דיענסטמעדעל צו מיר אַריין צו געהען.

דאָס חדר'ל איז אַ חדר פון אַ סטודענט פון פילאָזאָפיע, אַ „מעבעלירט צימער", און דאָס דיענסטמעדעל — אַ בלאָנדע לאַבע־דיגע דייטשקע, אַ „מעדכען פאַר אַלעס".

„דער דאָקטאָר! (מיין דיענסטמעדעל האָט מיר דעם טיטעל געגעבען פיעל פריהער ווי מיינע פּראָפעסאָרען) — אַ „פּאָלנישער יודע" וואַרט אין קאָרידאָר און פרעגט זיך צו איהך".

דער „פּאָלנישער יודע" מיט זיין לאַנגער קאַפּאָטע און זיין משונה'דיג אויסזעהען איז איין אַרט מרינה־מכּה אין אַלע אוני־ווערזיטעטס־שטעדט אין אויסלאַנד, אַז עס קומט דער זומער און די מענשען קומען צו פאָהרען מארבע פנות העולם, כּבדי זיך צו בעראָטען מיט די גרויסע פּראָפעסאָרען ווענן פאָהרען אין די וואַרמבעדער.

איידער דאָס מעדעל האָט נאָך צייט געהאַט איהרע ווערטער

צו ענדיגען און איידער איך האב איהר נאך געקענט ענטפערן, איז דער יוד שוין געשטאנען אויף דער שוועל.

א בלוטיג רויט פנים, פעט און פליישיג, און די געשטאלט איז א מיטעלגרויסע — דאס דאב איך אין דער ערשטער מינוט געזעהען, אבער צו מעהר דאב איך מיך נישט געקענט צוקוקען, דען דער יוד איז שוין געשטאנען און גערעדט.

אויף דעם רויטען אויסגעפולטען דאלז דאב איך נאך אומפעיעם צו בעטראכטען און אויף דעם טונקעל-רויטהען קארק, וועלכער שפראצם פון בלוט. אזא קארק רופט זיך „שטיערקארק".

„איך וויל, איהר זאלט מיט מיר געהן צום פראפעסאר. אויף צום קאנסול וועט אידר דאך געדן מיט מיר?"

בינו לבינו האב איך געזעהען אז דאס איז א מענש פון א יאהר פופציג, מיט א נעדריכטע פערפלאנטעטע בארד וועלכע האט געמוזט זיין א מאל רויט אדער געל. אינטערעסירט האט ער מיך אויך דאמיט, וואס די בארד וואקסט איהם ביז אויבען צו די אויגען. די אויגען זענען קליין און ליגען אין חלב'דיגע גריבלעך בעהאלטען הינטער ברייטע ברעמען, און די נאז איז קורץ און ברייט. די ברייטע ברעמען אבער געהען פון איין עק שטערען צום אנדערען. בכלל האט זיך דאס פנים כמעט נישט ארויסגעזעהען, און איז געווען ווי א קליין פינטעלע אין א ים פון האר. — אינטערעסירט האט מיך אויך דער גריניגער וואלענער שאל, וועלכער איז איהם געהאנגען איבער דעם ברייטען קארק, אויבוואהל די היץ אויפ'ן גאס איז געוועזען נישט צו דערטראגען.

„איך וויל איהר זאלט מיט מיר געהן צום פראפעסאר. אויך צום קאנסול וועט איהר דאך געהן מיט מיר?" — דאס זענען געווען זיינע ערשטע ווערטער, אהן א גוט מארגען אהן א גוט יאהר. אבער גערעדט האט ער אזוי איילעדיג, אזוי געחאפט, אזוי קורץ עטהעמדיג, אז ס'איז שווער געווען איהם צו פערשטעהן. ווי עס ווייזט זיך אוים, איז דאס געווען א זעהר נערוועזער מענש.

דאס געשעפט, צו געהן מיט א זאלכע פארשוינען צו דעם און צו יענעם. איז מיר נישט נייע געוועזן. דאס דינכסטמעדעל איז נאך געשטאנען א ווייַלע מיט גרויסע נייגיריגע אויגען און האט געשמייכעלט, דאן איז זי ארויסגעגאנגען.

„מען האט מיר געזאגט, אז איהר וועט געהן מיט מיר. א ודאי וועט איהר געהן. אלע זאגען, אז איהר וועט געהן. נאך אין דער היים האט מען מיר געזאגט, אז איהר וועט געהן. פאר אייערטוועגען וועט דער קאנסול אלדינג טהון. איהר זענט דאך דאס פאר פער יאדער אויך מנחה־מאטלין בעגעשטאנגע?"

איך פרעג, ווער עס איז משה־מאטיל, און ער ענטפערט: זיין שוואגער, א שוואגער פון דער שוועסטער'ס צד. איך ציעה מיט דער פלייצע. ניין, דאס: זיך אזא יוד, וואס הייסט אזוי, איז ביי מיר נאך נישט געוועזן.

— פערשטעהט איהר — רעדט ער וויַטער האסטיג, און די ווערטער, דאכט זיך, שטופען זיך און יעדעס וויל פריהער ארויס — איך עס נישט קיין פליש אין אויסלאנד, פערשטעהט איהר, איך עס נישט קיין פלייש! כלל וכלל עס איך נישט קיין פלייש! וואו איז דא וואסער צום וואשען? ברויט עס איך! נאר הערינג עס איך! ציבעלעס עס איך אויך! וואו איז דא וואסער, האב איך געפרעגט? —

דאס געשעהט, אז א פרעמדער זאל אריינגעהן צו מיר און זאל רעדען ווי בעפעהלעדיג און זאל זיך ביי מיר איינקווארטירען ווי א בן־בית, איז מיר נישט נייע געוועזן. דער יוד האט אנגעהויבען ארויסצונעמען פון דער הינטער־קעשענע פון זיין קאפאטע א פעקעל אין א טאשענטוך, און איך האב איהם אנגעוויזען וואו וואסער שטעהט. ווי עס ווייזט זיך אבער אויס, האט ער באלד חוזר געווען פון דעם וואס ער האט געוואלט.

— ציים לאנג האב איך נישט! מיר מוזען געהן! נעכטיגען וועל איך דא ביי אייך! אט דא אויף דער קושעטקע! — דאס אלעס האט ער גערעדט אין איין אטהעם, קורץ, האסטיג און האפעריג.

אין די ערשטע מינוטען האב איך געהאט הַשָׁק, דעם דאזיגען פארשוין מְשַׁלֵחַ צו זיין; איך דאט אבער שוין געוואוסט פון ערפאהרונג, אז א זאלכע מענשען לאזען זיך נישט פון וועמען עס איז משלח זיין, בעזונדערס נאך ווי ער דאט אנגעהויבען מיט גרויס אימפעט און אויף גיך צו דערצעהלען פון זיין קראנקהיים און פון דער סכנה אין וועלכער ער איז, און ווי מען האט אידם געשיקט דא אהער צום פראפעסאר, און פון אומגליק וואס ער האט געהאט אינטערוועגענס מיט דעם פאספארט, אזוי אז איך מוז איהם ראטעווען און מיט איהם געהן צום קאנסול כדי דעם פאספארט צו פראָ, אנגירען — דא האב איך פערמאכט מיינע ביכער, אוועקגעלעגט די כתבים אין א זייט און בין אויפגעשטאנען.

נאך א האלבע שָׁעָה געהען מיר שוין איבער דעם „אויבערען שטאטגראבען" און איבער די „קייזער-ווילהעלם-שטראסע" — און דער יוד האלט אין איין רעדען.

מיר זענען ביים פראפעסאר און ביים קאנסול — און דאס מויל האט זיך איהם נאך נישט פערמאכט.

מיר זענען אקעגען אוועגד שוין ווידער ביי מיר אין דער היים — און ער רעדט נאך אלץ אין איין אימפעט.

אבער וואס איך וואלט אנפאנגס קיינמאל נישט געגלויבט, דאס איז געשעהען: דער דאזיגער מאן, אין דער צייט וואס איך בין געווען בעשעפטיגט מיט אידם אין מיט זיינע עסקים, האט ביי אייניגווייז געלאזט פערגעסען ווי עקעלדיג ער איז מיר געווען אנפאנגס מיט זיין אויסזעהען און מיט זיין רעדען און האט אויפגעהערט מיר זיין לעסטיג. פון מינוט צו מינוט איז ער מיר געווארען אלץ מעהר מקורב. אקעגען אוועגד, ווי מיר זענען געווען ביי מיר ווידער אין דער היים, בין איך שוין געווען צו-געוואוינט צו איהם.

און איך זיץ מיר ווידער פאַח מיין שרייבטיש איבער מיינע ביכער און כְּתָבִים, און איהם לאז איך זיצען הינטער מיר און רעדען און דאס שטערט מיר גאר נישט מעהר. טיילמאלס אבער

איך וואָס ער רעדט; טײלמאָלס אָבער הער איך אַפילו נישט, ער פּלוידערט און פּלוידערט און איך זיץ און טהו מיר מײַן אַרבײַט.

פלוצלינג הער איך עטליכע ווערטער: „אַבְרָהָם גְדַלְיָה איז זיך אַוועק געפאָהרען“. ווי עס ווײַזט זיך אויס, האָבען זיך די דאָזיגע ווערטער הערויס געשאָסען, גלאַט אַזוי, פון זײַן מויל, נישט אָנגעהערענדיג זיך מיט דעם וואָס ער האָט גערעדט פריהער. און לויף פון רעדען האָב איך מיך משער געווען, אַז אַברהם גדליה איז זײַן עלטסטער זוהן. — „איז זיך אַוועק געפאָהרען קײַן אַמעריקאַ. מען זאָגט, ער איז זעהר רײַך געוואָרען. צוריק דאָס אײַגענע, פאַר וואָס נישט? זאָל ער! האָט איהר נישט קײַן שוועבעלע בײַ זיך, אַ פּאַפּיראָס אָנצוצינדען? ער האָט אַ וודאי זײַנע ק״ן אֶלף קערבליך! איך געדענק זי חָלִילָה בײַ איהם נישט אַוועק! חלילה, חלילה! האָט איהר נישט קײַן שוועבעלע? ער איז אַ טִפֵּש! פאַר וואָס בעהאַלט ער זיך פאַר מיר? טהוט אַזוי אַ זוהן, אײַן עלטסטער זוהן, זײַן אַלטען קראַנקען טאַטען? און נאָך דאַצו ווײַסט ער דאָך, אַז נאָך דער שׂרפה בײַ אונז בין איך זעהר אַראָבגעקומען! אין מײַן קראָם וועט איהר נישט געפינען קײַן הונדערט שטיקלעך סחורה. אים פינפצעהנטען נאָוועמבער האָב איך אַ וועכסעל צו צאָהלען: דרײַהונדערט מיט זעכצעהן רובעל. האָט איהר נישט נאָך אַ שוועבעלע? אַ חכם להָרַע איז ער פון תָּמיד אָן געוועזען; ער האָט פון תמיד אָן ליעב געהאַט נאָר זײַן אײגענע נפש און זײַן אײגענעם בײַכעל. דער פּאַפּיראָס איז פּײַכט, ער ברענט נישט מעהר“.

איך האָב איהם פאָרגעלעגט מײַן טעשיל מיט פּאַפּיראָסען.

— איז מיר געבליבען אַזוי גרויס ווי משה זלמן. אָבער ער איז נאָך גאָר אַ יונגעל. חוץ מזה זיצט ער נאָך אויפ'ן שווער'ס קעסט. גם לאָזט איהם זײַן ווײַב נישט זײַן אַ צו גרויסער געבער. און פאָרט, ווען נישט ער, וואָלט איך היינט נישט געהאַט אין מײַן קרעמיל אַפילו קײַן אײנציג שטיקעל סחורה! מיט זײַן שווער

האָב איך אַ דין־תּורה. האָט איהר נישט אַ גלאָז וואַסער צום טרינקען? איך בין דורשטיג. דער פּראָפעסאָר האָט מיר אָנגעזאָגט, נישט צו טרינקען קיין נישט געקאָכטע וואַסער. יאָ, וואָס האָב איך געוואָלט זאָגען? מיט זיין שוועהר האָב איך אַ דין־תּורה. אַדרבּא זאָגט איהר, איהר זענט דאָך אַ קלוגער, ווער פון אונז בּיידען איז גערעכט?"

ווער פון בּיידען ס'איז גערעכט, האָב איך איהם נישט געקענט זאָגען, דען ער האָט פּלוצלינג איבּערגעהאַקט זיינע רייד.

און אַזוי זיצט ער און רעדט און רעדט אָהן איין אויפהער און איך זיץ געבּיקט איבּער מיינע פּאַפּירען און הער כּמעט קיין איינציג וואָרט נישט. איך העב אָן מינוטען־ווייז צו פערגעסען, אַז עמיצער איז דאָ בּיי מיר אין שטוב. פּלוצלינג פליהען מיר פאַרבּיי פאַר די אויערען עטליכע נייע ווערטער:

„בּנוגע צו מנחם־מענדלען זאָג איך נאָך אמאָל, וואָס איך האָב שוין געזאָגט מאה פּעמים ואַחת: איך בּין אין דער גאַנצער מעשה נישט שולדיג. ער איז מיר אַלעמאָל ליבּער געווען פאַר זיין עלטסטען בּרודער און אויך פאַר דעם יונגסטען. אַזאַ מענש, אַ דימענט, געפינט מען נישט צווישען טויזענדער. אָבּער וואָס האָב איך געקענט טהון? ס'איז דאָך וועגען אַ מצוה!..."

איך האָב אָנגעהויבּען האָרכען. „ס'איז דאָך אַ בּפירוש'ער דין. האָב איך איהם געזאָלט לאָזען עובר זיין אויף אַ דין? אַז ער האָט פון זעלבּסט זיך נישט גענומען צו דער זאַך. האָב איך מיך געמוזט צו דערזעלבּער נעהמען! איך בּין דאָך בּיז הונדערט און צוואַנציג יאָהר אַ טאַטע! דאַרויף זענען מיר דאָך יודען! דערפאַר איז עס דאָך אַ מצוה! אָבּער ער איז געווען אַ טפּש! אַ שוטה איז ער געווען! אַ שוטה, זאָג איך אייך, אַ שוטה! איך זאָג אַ שוטה, קענט איהר מיר גלויבּען! און בּאמת גערעדט, איז דאָ אַ גרויסע נפקא־מינה דאָס ווייבּ אָדער יענץ ווייבּ?"

איך האָבּ דעם קאָפּ צו איהם אומגעקעהרט. די זאַך האָט אָנגעהויבּען מיך צו אינטערעסירען.

„און יעֶצט וואו געפֿינט זיך דער דאָזיגער זוהן איירער?"
האָב איך איהם געפֿרעגט, נאָר אום וואָס צו פֿרעגען און איהם נישט צו לאָזען שפרינגען פֿון דעם געגענשטאַנד צו אַן אנדערען .

„וואו?! אדרבא, איך פֿרעג אייך וואו? איהר ווייסט עפעס? און ווי איהר ווייסט נישט, אַזוי ווייס איך נישט! דאָס איז עס דאָך, וואָס ס׳לאָזט מיך נישט שלאָפֿען גאַנצע נעכט! — אַוועק, פֿערשוואונדען און נישט דאָ איז ער! אָבער איך בין נישט שולדיג. איך בין דאָך אַ יוד. ס׳איז דאָך אַ מצוה־זאַך געווען! — אָבער ער איז אַ שוטה געווען! — און פֿאָרט, ווען איך ליעג ביי נאַכט אַליין און קלעהר אַריין דאַרין, קען איך נישט מעהר ענט־שלאָפֿען ווערען..."

האָט זיך עס מיר נאָר געדאַכט, אַז די שטימע פֿון דעם דאָזיגען רויהען מענשען האָט געציטערט ביים רעדען? איז עס מעגליך, אַז אויך אונטער דעם דאָזיגען רויהער שאָל איז פֿאַר־האַנגען אַ האַרץ, און דאָס דאָזיגע האַרץ ציטערט און קרימט זיך און ציהט זיך ווען ס׳טהוט איהם וועה?...

„ס׳איז אַ מענש געווען, ווי מען געפֿינט נישט זיינסגלייכען צווישען טויזענדער און צעהנטויזענדער" — האָט ער ווייטער גע־רעדט. „ביי אונז אין בית־מדרש האָט מען איהם אפילו גערופֿען „מענדיל דייטש", אָבער וואָס איז שייך צו זאָגען? הַלְוַאי זאָלען אַלע יודען זיין אַ זאָלכע כשר׳ע יודען ווי ער. ער האָט נור אַ ביסעל מַקְפִּיד געווען אויף די ריינקייט פֿון זיינע מלבושים און האָט געקענט גוט פּויליש רעדען. ער האָט פֿאַר דעם גאַנצען שטעדטיל די בריעף געשריבען. ווער ס׳האָט בעדאַרפֿט אַ בריעף צו אַ סוחר אָדער אַ בריעף צו אַ כלה האָט געמוזט אָנקומען צו איהם. אַ מושלָם איז ער געווען. זיין כתב־יד איז אַפילו געווען נישט אַזוי שטאַרק שען, אָבער אַלע האָבען געזאָגט, אַז דאָס וואָס ער שרייבט אָן איז ווי... וואָס זאָל איך אייך זאָגען? ווי פּערעל! גם אַז ער האָט גערעדט, האָבען זיך פּערעל געגאָסען פֿון

זײַן מוֹיל. און אַ האַרץ האָט דאָס גֶעהאַט – אַזאַ גאָלדענֶע האַרץ איז גאָר אויף דער וועלט נישט פֿאַרהאַנען. כּל זמן עֶר האָט געהאַט אַ רובל אין קעשענע, האָט גענומען ווער עֶס האָט נור געוואָלט נעהמען. אַלע דאָבען איהם ליעב געהאַט. ווי אַ בֶּן־מֶלֶךְ האָט עֶר אויסגעזעהען, מַמָשׁ ווי אַ בן־מלך...״

און איך זיץ און הער זײַן געפּלוידער און ווי עֶס שיט זיך פֿון איהם ווי אַ גאָס־רעגען – און פֿערטראַכט זיך אַ ביסעל. אַ שענער יונגער מענש האָט עֶס געמוזט זײַן. שען, רײַן און ציכטיג אָנגעטהון, און זיס און ליעבליך צו יעדען מענשען. ווי עֶס ווײַזט זיך אויס, גאָר אַביסעל פֿערחאַפּט אין די „ביכלעך״. און אײַנער אַלײן אין גאַנצען שטעדטיל, און קײַנער ווײַסט נישט, וואָס געהט פֿאָר אין זײַן נשמה. אַ בלומעל אין אַ וויסטע מִדְבָּר, וועלכעס שפּראָסט און בליהט און וואַקסט און ווערט פֿערוועלקט, און קײַנער ווײַסט נישט פֿון זײַן בליהען אַזוי ווי קײַנער ווײַסט נישט פֿון זײַן פֿערוועלקט־ווערען... פּלוצלינג האָב איך געפֿיהלט, אַז עֶס ווערט מיר וואַרם, און אַ משונה׳דיג רחמנות האָט מיך אָנגענומען צו אַ מענשען, וועלכען איך קען גאָר נישט.

„און זײַן ווײַב שׂרה־מלכּה״, הער איך מײַן יוד ווײַטער רעדען – „האָב איך דען חלילה עפּעס צו איהר? אַלע גויים, וועלכע זענען אַרײַנגעקומען צו זיי אין קראָם אַרײַן, האָבען פֿראָסט קײַן אויג פֿון איהר נישט אַראָבגענומען. נישט אַראָבגענומען – טאָ נישט אַראָבגענומען. וואָס אַרט מיך דאָס? אָבער דער עיקר איז, וואָס זיי, דאָס פּאָר־פֿאָלק, האָבען צווישען זיך געלעבט בשָׁלוֹם ובשַׁלְוָה. יאָ, איך וויל נישט לײַקענען. בשלום ובשלוה האָבען זיי געלעבט! שָׁלום־בית האָבען זיי געהאַט! איך זאָג שלום־בית, איז שלום־בית. דאָס איז אֶמת: אַ גרויסער שטאַרקער שלום בית! דאָס גראָד וויל איך נישט לײַקענען. שלום בית האָבען זיי געהאַט... וואו איז דאָ מִזְרָח?״

דאָס וואָרט „שלום־בית״ האָט מיך מאָדנע בערירט. אַ סטרונע האָט אין מײַן האַרץ געציטערט.

איך זיץ און רעכער מיר מײַן פּאַפּיראָס, און ווען די גע־הערטע ווערטער וועלכע האָבען זיך ווי אַ שטראָם געגאָסען האָבען זיך אַ ביסעל גלײַך געלעגט אין מײַן מוח, האָט זיך מיר פאָרגעשטעלט אַ מערקווירדיג בילד, אַ בילד וועלכעס קען דאָס האַרץ דערוואַרמען און די נשמה העכער הײבען: — אַ גוטער האַרציגער יונגער מאַן מיט אַ האַרציגע שענע פרוי. אַלע וועלכע זעהען די פרוי, מוזען שטעהן בלײַבען און זי אָנגלאָצען מיט אויפגעריסענע מײַלער. און דאָס פּאָר־פאָלק האָט זיך ליעב געהאַט מיט אײַן אֶמת׳ע רײַנע ליעבע. דאָס רופען דאָך אָן אַ זאָלכע מענשען „שלום־בית”, אַ „גרויסען, שטאַרקען שלום־בית”. און ליכטיג און צילכ־טיג איז אומעטום אין הויז, עס שמעקט מיט שטילקײַט און צופ־ריעדענקײַט אויס יעדען ווינקעלע; קלײַנע מלאָכים׳לעך פליהען אומגעזעהענערהײַט אַרום אין יעדען קאָנט. וואָס פעהלט אַזאַ הויז צו זײַן גליק?...

„ס׳איז דאָך אָבער אַ מצוה!” הער איך פּלוצלינג די רוהיגע שטימע פון מײַן יוד. די שטימע גיט אַ פאָהר ווי אַ שטורמווינד איבער יונגע בלימעלעך, און מיר שטעלען זיך באַלד פאָר אין דער פאַנטאַזיע אַלע מיני אומדערבאַרעמדיגע אינסטרומענטען וואָס די אינקוויזיציע האָט אויסגעקלעהרט — „ס׳איז דאָך אַ בפירוש׳ער דין. אַדרבא, זאָגט איהר אַלײַן. מיר האָבען דאָך אויך געוואַרט דאָס גאַנצע עלפטע יאָהר. מיר האָבען געמײַנט, אפשר וועט זי אין דעם יאָהר עפּעס אַ קינד האָבען...”

איך האָב געפיהלט אַ שטאָך אין האַרצען. איך האָב געוואוסט, אַז דער שטורם קומט אָן און די קאַטאַסטראָפע וועט באַלד אויס־ברעכען, נאָר געוואוסט האָב איך נאָך נישט אויף קלאָר, ווי און וואָס וועט זי זײַן.

„אדרבא”, הער איך איהם רײַדען, און דאָס מאָל, דאַכט זיך, זענען די ווערטער נישט מעהר אַזוי גיך און שטורמיש און מיט אימפּעט אַרויס פון זײַן מויל — „זײַט מוחל און קוקט אַלײַן נאָך מסכת כתובות, דף... דף... האָט איהר נישט דאָ אין

אײַערע שאַפֿעס אַ ש״ס? יאָ: דף מ״ז איז עס. אויך אין פּרק „הַבָּא עַל יְבִמְתּוֹ״, דף ס״א; דאָס געדענק איך קלאָר, אַז עס איז דף ס״א. קוקט נאָך אויך דעם טור, הִלְכוֹת אִישׁוּת... אַ שאָד אַז ס׳איז נישט פֿאַרהאַן בײַ אײַך קײַן טור...״

„פֿאַרהאַנען״, האָב איך געענטפֿערט כמעט קעגען דעם אײגענעם ווילען.

און שוין איז ער געשטאַנען פֿאַר די ספֿרים און האָט אַרויסגעשלעפּט דעם טור. יאָ, הלכות אישות איז עס, יאָ יאָ, הלכות אישות...״ און רעדענדיג האָט ער געמישט דערווײַל אינם ספֿר — „יאָ יאָ... דאָ איז עס: סימן קנ״ד... זעהט אַלײן...״ פּלוצלינג אָבער האָט דעם ספֿר אַוועק געלעגט. „נײן״, שרײַט ער, בעסער נאָר נאָכצוקוקען אין רמב״ם אַלײן״, און שוין זוכט ער זיך דעם רמב״ם צווישען די ספרים אויפֿ׳ן וואַנד — „אָט דאָ איז ער! קוקט אַלײן. דאָ איז עס, פּרק ט״ו. זעהט אַלײן ווי ער זאָגט בפּירוש: נָשָׂא אשה וְשָׁהֲתָה עִמּוֹ עֶשֶׂר שָׁנִים ולא יָלְדָה, האָט ער גענומען אַ ווײַב און האָט געוואוינט מיט איהר צעהן יאָהר און זי האָט קײַן קינדער נישט געהאַט, הֲרֵי זֶה יוֹצִיא וְיִתֵּן כְּתוּבָה, זאָל ער זיא מוציא זײַן, דאָס הײַסט גט׳ען, און איהר געבען אַ כתובה, אוֹ יִשָּׂא אִשָּׁה הָרְאוּיָה לֵילֵד, אָדער ער זאָל חתונה האָבען מיט אײנער וועלכע קען האָבען קינדער. ואם — איהר זעהט? — ואם לֹא רָצָה להוציא, אַז ער וויל זי נישט גט׳ען, כּוֹפִין אותוֹ וּמַכִּין אותוֹ בַּשּׁוֹט עַד שֶׁיּוֹצִיא, נײמט מען איהם און מען שלאָגט איהם מיט אַ רוט ביז ער וויל געבען אַ גט. איהר הערט ווערטער? כּוֹפִין אוֹתוֹ וּמַכִּין אוֹתוֹ בַּשּׁוֹט עַד שֶׁיּוֹצִיא, מען נײמט איהם און שלאָגט איהם מיט אַ רוט ביז ער וויל געבען אַ גט... אַזוי שטעהט בפּירוש״ — אַ מין זיפֿץ, אײן עדות, אַז יעצט איז איהם לײַכטער געוואָרען, האָט זיך געהערט פֿון איהם. און פּלוצלינג: „וואו איז דאָ מורח האָב איך גע־פֿרעגט?״

ער האָט זיך די הענד געריאַשען און האָט זיך אַ ריעק גע־

שטעלט בײַם וואַנד צו מזרח־זײַט מנחה דאַווענען, און איך בין נעבליבען פערחלומט אויף מײַן אָרט זיצען, רײַבערענדיג אַ פאַפּיראָס נאָך אַ פאַפּיראָס.

טיעפע שאָטענס האָבען זיך צולאָזען איבערן שטוב. די שאָטענס האָבען געפלאַטערט איבער די ווענד און מײַן האַרץ האָט מאָדנע מיטגעפלאַטערט. די טונקעלע שאָטענס און די אײַנצעלנע פערבלאָנזשעטע טענער פון דעם יוד וועלכער דאַווענט האָבען מײַן האַרץ מאָדנע שווער געמאַכט. די טונקעלהײַט ווערט אַלץ שטאַרקער און שטאַרק, און מײַן האַרץ קרומט זיך אונטער יענעם שרעקליכען געדאַנקען וועלכען איך האָב שוין נישט אײַנמאָל און נישט צווײמאָל געטראַכט: וואָס איז טײַטש אַ מצוה? וואָס געהט פאָר אין דער נשמה פון׳ם יודען, בשעת ער טהוט זי? טהוט ער זי ווײַל ער פיהלט צופיעל? אָדער טהוט ער זי, אדרבא, ווײַל ער פיהלט שוין גאָר נישט מעהר? אָט לעבט זיך אַ פאָר־פאָלק ווי די צווײ טויבען, בשלום ובשלוה, פלוצלינג שטרעקט זיך אַ האַנד אויס, וועלכער מאַכט חרוב אַ טאָפּעללעבען און פערגיעסט דאָס אומשולדיגסטע רײַנסטע בלוט. ווער ערלויבט אַ מענשען אַזאַ רציחה צו בעגעהען?... עס קלעבט בלוט אָן זײַער האַנד און זײ שפּירען׳ס נישט. זײ מאַכען חרוב משפחות און ווײסען נישט, זײ הרג׳ענען מאַן און ווײַב און פערשטעהען נישט. ווער גיט די דאָזיגע מענשען דעם כח צו נעמען און צו שלאָגען מיט ריטערי דעם מאַן, וועלכער האָט ליעב זײַן ווײַב, ביז ער גיט איהר אַ גט קעגען זײַן ווילען?...

„אַ שוטה איז ער געווען“ — די דאָזיגע ווערטער האָבען מיך פלוצלינג אַרויסגעריסען פון מײַנע חלומות; איך האָב גאָר נישט בעמערקט געהאַט, אַז מײַן יוד האָט שוין געענדיגט זײַן דאַווענען און זיצט שוין ווידער נעבען מיר און רעדט. — „אַ שוטה זאָג איך אײַך. אַ גוטע נשמה אַפילו, נאָר אַ שוטה. אדרבא, זאָגט איהר אַלײן: ער האָט עטליכע מאָל זיך געפרובט מיר צו בעווײַזען, אַז ס׳איז פאַרהאַן צווישען די פוסקים איך אַ זעלבע, וועלכע

זענען מֵקִיל. אָט למשל דער „הגהות מַיימוניות", אויף דעם אַנ־
געגעם דף. אַ שאָד וואָס עס איז שוין אַ ביסעל פינסטערליך און
איהר קענט נישט זעהען. אָט דאָ איז עס. איהר הערט? —:
וְהִנֵּה לֹא חִילֵּק בֵּין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְחוּץ לָאָרֶץ, ער האָט נישט קיין
חילוק געמאַכט צווישען ארץ ישראל און חוץ לאָרץ"; נײַן נישט
דאָ. אָט איז עס: וכָתב עוֹד דאֵין כּוֹפין להוֹציא אַפילוּ בּאֶרץ
ישראל, און זאָגט נאָך, אַז מען נײַט נישט צו גט'ען אַפילו אין
אֶרץ ישראל אַלײַן, מֵהָא דְגָרְסִינָן פון דעם וואָס מען איז גורס,
מיּום שחרב בית המקדש דין הוא, זײַט ס'איז חרוב דער בית
מקדש וואָלט זײַן רעכט, שנגזוֹר עַל עַצמֵנוּ, מיר זאָלען אויף זיך
גוזר זײַן, שלא לישא אשה ושלא להוליד בנים, נישט חתונה
צו האָבען און נישט קיין קינדער צו האָבען, אֶלא שאין גוֹזרין
עַל הצבּוּר, נאָר מען איז נישט גוזר אויף אַ צבור, אֶלא אם כֵּן
רוֹב הצבּור יכוֹלין לעמוֹד בּה, אַזוי לאַנג ווי דער רוב צבור קען
דאַרויף נישט בעשטעהען, הִילְכָּךְ לכל הַפָּחוֹת אֵין כּוֹפין להוֹציא
אַפילוּ בּאֶרץ ישראל, דאַריבער וועניגסטענס נײַט מען נישט צו
גט'ען אַפילוּ אין ארץ ישראל אַלײַן. אַזוי ווײַט ברענגט דער
אֲבִיאָסָף. אָבער..."

י שטיל זיץ איך נאָך און טרויעריג, ווי איך בין געזעסען,
און פּאַר מײַנע אויגען שטעלט זיך פאַר די געשטאַלט פון דעם
יונגען מענשען, וועלכער, ווי עס ווײַזט זיך אַרויס, האָט נאָך
געפּרובט אין זײַנע צרות צו באַרען זיך און צו זוכען הילף בײַ די
דאָזיגע פּוסקים, וועלכע זענען עטוואָס מֵקיל. — מײַן האַרץ איז
אין מיר מיט יעדער מינוט אַלץ מעהר און מעהר פערקלעמט
געוואָרען.

י מײַן יוד, ווי ער האָט געזאָגט דאָס וואָרט „אָבער", איז
פּלוצלינג ווידער אַהין געלאָפען צו דער שאַפע און האָט געבראַכט
אַ נײַעם ספר.

„אָבער", הער איך איהם — „דער טור, קנ"ד, זאָגט בפירוש —
איהר זעהט? —: כָּתַב אֲדוֹן אָבִי הרא"ש ז"ל, מײַן טאַטע, דער

ראַ״ש זכרונו לברכה, שרײַבט: יש אומרים שבחוץ לאָרץ אין כופין להוציא אחר יו״ד שנים, אַ טײַל זאָגען אַז אין חוץ לאָרץ נײַט מען נישט צו גט׳ען נאָך צעהן יאָהר ולא מסתבר להורות כן — איהר הערט עפּעס ווערטער? — דער טור זאָגט בפירוש, ולא מסתבר להורות כן, ס׳איז נישט רעכט אַזוי צו פּסקנ׳ען. — נו, וואָס ווּעט איהר יעצט זאָגען?״

ער האָט אַ זיפּץ געגעבען ווי אַ מענש, וועלכען ס׳איז אַראָב אַ שווער שטײַן פון׳ם האַרצען. ווער ווײס? אפשר איז אויך אויף דעם האַרץ געלעגען אַ שטײַן, און אַז ער האָט געפונען עפּעס אַ סמך בײַ אַ מחמיר האָט ער אָבגעטעהעמט און האָט זיך לײַכטער געפילט.

„און איהר ווײסט דאָך״, האָט ער יעצט געזאָגט ווידער גיך און נערוועז — כל המוסיף נפש אחת בישראל כאלו בנה עולם, ווער ס׳איז מוסיף אײן נפש מעהר צו די יודען, איז ווי ער וואָלט אויפגעבויען אַ וועלט. און ווי גרויס די חומרא איז, זעהען מיר אויך דאָפון: הוא אומר, הפילה בתוך עשר, כדי שישהה עמה, אַז ער טענה׳ט, זי האָט מפּיל געווען אין די צעהן יאָהר, כדי ער זאָל קענען בלײַבען וואויהנען מיט איהר, משביעה שבועת היסת שהפילה, גיט מען איהר אַ שבועת היסת, אַז זי האָט באמת׳דיג געמפּיל׳ט. די זאַך איז אַ זעהר האַרבע, אַ האַרבע עבירה... קען איך דאָ נישט קריגען יודיש ברויט און הערינג?״

אין דער מינוט האָט דער מענש בײַ מיר אויסגעוויזען ווי אַ רוצח, וועלכער, בשעת ער הרג׳ט אַ מענשען, שטעהט ער און קנאַקט רוהיג ניסלעך.

„נו וואָס״, האָב איך פלוצלינג אויסגערופען און האָב מיך אויפגעכאַפּט פון מײַן בענקיל — „האָט אײַער זוהן באמת זײַן יונגשען ווײַב אַ גט געגעבען און זי געפּטר׳ט בײַ זײַן גאַנץ ליעבשאַפט?״

„אויב ער האָט איהר אַ גט געגעבען?״ — האָט ער געענפערט — אלא ווי דען מײַנט איהר? דאַרויף איז ער דאָך אַ יוד!

אָבער אַ שוטה, זאָג איך אײַך, איז ער פֿאָרט געװעזן, אַ שוטה זאָג איך אײַך, אַ שוטה מופלג. אָנפֿאַנגס האָט ער נישט געװאָלט. איך האָב יערען טאָג מיט איהם איבער גערעדט און האָב איהם קײַן רוה נישט געלאָזען. מיר זענען דאָך יודען. ס'איז דאָך אַ מצוה. און ער האָט מיך אַלץ מַדְחֶה געװעזן פֿון טאָג צו טאָג. ס'איז נאָך צײַט, האָט ער יעדעס מאָל געזאָגט, ס'איז נאָך צײַט דאַפֿון צו רעדען. אֶפֿשר װעט השם יתברך געבען און זי װעט טראָגען װערען. און איך — װאָס טהוט דען אַלץ נישט אַ מאַמע פֿאַר זײַן קינד? איך האָב געװאַרט. װאָס זאָל איך אײַך דאָ לאַנג ברײַען? איך האָב געװאַרט דאָס גאַנצע עלפֿטע יאָהר. און ער... ער, װאָס זאָל איך אײַך דאָ דערצעהלען אַלע נאַרישקײַטען, װאָס ער האָט געפּרובט אַקעגען מיר?... צום סוף האָב איך מיר גענומען צו הילף אױך אונזער שטאָדט־רב. אונזער שטאָדט־רב איז אַפֿילו נישט קײַן גדול, איך האָב פֿײַנד צו זאָגען, אָבער אַ יוד אַ צדיק, אַ טהור איז ער. טאָג און נאַכט האָבען מיר ביידע געאַרבײַט מיט איהם. די װעלט איז נישט הֶפְקֶר. און בפירוש שטעהט דאָך: כופין אותו ומכין אותו בשוט עד שיוציא, מען נײַט איהם אין שלאָגט איהם מיט אַ ריט, ביז ער גיט גט. אָבער רעדט אײַך נישט אײַן, אַז ס'איז לײַכט אָנגעקומען. דאַרױף איז ער דאָך אַ שוטה, אײַן עקשן. נאָר צים סוף איז ער מרוצה געװאָרען..."

מײַן האַרץ האָט זיך אין מיר אַ װאָרף געטהון.

„דער רב האָט געשיקט, רופֿען זי. אָבער דאָס איז עס דאָך, װאָס איך טענה, אַז ער איז אַ שוטה געװעזן! דער שוטה, װי עס װײַזט זיך אױס, האָט איהר פֿריהער קײַן װאָרט נישט געזאָגט פֿון דער גאַנצער מעשה. ער האָט נישט געװאָלט זי מצער זײַן, און דאַריבער האָט ער נישט געזאָגט — אַחוץ האָב איך פֿון זײַן אײגענעם מויל געהערט. איז זי געקומען צו געהן, כלל וכלל נישט װיסענדיג װאָס עס װעט דאָ געשעהען. דאָ... איך האָב דאָך אײַך געזאָגט, אַז זי איז תמיד געװעזן אַ געזונדע, הלואי

זאָל איך שוין זײַן אַזוי געזונד ווי זי איז געוועזן. אָבער אײַן אשה איז פּאָרט נאָר אײַן אשה, צופּיעל קלוג איז זי בודאי קײַנמאָל נישט געוועזן. ווי ער האָט איהר דערלאַנגט דעם גט, איז זי אין חלשות געפאַלען... און ער...״

פלוצלינג איז ער שטיל געבליבען. — מיר דאַכט זיך אַז זײַן שטימע האָט זיך בײַ איהם פּלוצלינג איבערגעביטען.

„קען איך אפשר דאָ קריגען יודיש ברויט מיט אַ הערינג?״

און באַלד דאַרויף:

„זי האָט לאַנג געקרענקט, צום סוף זענען געקומען די עלטערן און האָבען זי צוגענומען. און ער... ער האָט געהאַט אַ „מיהוש״ און איז וואָכענלאַנג אויף די לופט נישט אַרויסגעקומען. פּלוצלינג האָט ער זיך אויפגעהויבען און איז אַוועק, און האָט מיט קײנעם זיך נישט געזעהען פאַר׳ן אַוועק־פאָהרען. מען זאָגט, ער איז אַוועק קײַן לאָנדאָן, אָבער קײנער ווייסט נישט קלאָר... ווער איז איהם דען שולדיג, אַז ער איז געוועזען אַ שוטה?״

און דאַן פּלוצלינג: „ס׳איז עפּעס ווייט פון דאַנען קײַן לאָנדאָן?״

דאָס מאָל האָב איך קלאָר דערקענט, אַז זײַן שטימע האָט בײַ איהם געציטערט.

אין שטוב איז די פינסטערניש אַלץ מעהר און מעהר גע־קראָכען אויף די ווענד, ביז עס איז גאָר אין גאַנצען פינסטער געוואָרען. איך בין געזעסען און האָב געפיהלט, ווי ס׳וואָלט מיר קערפּערליך עפּעס וועה טהון. דאָס בילד פון אַ יונגען מענשען און אַ יונגע פרוי, וועלכע איך האָב קײנמאָל נישט געזעהען, האָט זיך מיר געשטעלט פאַר די אויגען. מינוטענווייז האָב איך גע־מײנט, אַז נישט אין דער פאַנטאַזיע זעה איך זי, נאָר אויף די וואָהר.

דאָס דינסטמעדעל האָט אַרײַנגעטראָגען די לאָמפּ און עס איז אין שטוב ליכטיג געוואָרען.

אין מײַן האַרץ אָבער איז קײַן ליכט נישט געווען

דער יוד איז געזעסען ביים טיש און האט געגעסען זיין ברויט און געקייעט זיין הערינג און האט אויסגעזעהען ווי איינער, וואס דאס גאנצע געהט איהם גאר נישט מעהר אן – איך האב נישט געקענט איהם קוקען מעהר אין פנים אריין.

איך ביי נאכט האב איך נישט געקענט רוהען און האב נאר געקלערט און געקלעהרט.

און אויך נאכדעם ווי דער יוד איז שוין אוועק פון מיר, האב איך נישט אויפגעהערט צו קלעהרען.

וועגען איין איינציג פּינטעלע.

אַ מעשה.

וואָס אַ פּינטעלע קען אַלעס אָנמאַכען אין לעבען! אַ רבי'ן האָב איך געהאַט, ר' משה ברוך דער בעל מְדַקְדֵק. אָנגעהויבען האָט ער מיט אַ פּינטעלע — און געענדיגט אין סיביריען. און פאַרט איז דאָס געוועזען איינער פון די אָרנטליכסטע, בעסטע, פיינסטע מענשען פון דער וועלט.

מיינט איהר דאָך אַודאַי: עפּעס אַ פּאָליטישער פערברעכער. פאַר אַ פּאָליטישען פערברעכען איז דאָך נישט שייך צו זאָגען; עס קען אַמאָל אויך איין אָרנטליכסטער, בעסטער, פיינסטער מענש אַריינפאַלען אין די דאָזיגע מעשׂות. זאָג איך אייך: ניין, עס האָט זיך אַפילו נישט אָן! אַ מלמד איז עס געוועזען, וואָס עס איז איהם נישט געלעגען קיין „הוריות" אין קאָפּ. זיין זיבענטע דאגה איז עס, אויב די וועלט פיהרט זיך אַזוי אָדער אַזוי. ער האָט זיך געהאַט זיין וועלטיל, און דאָס דאָזיגע וועלטיל איז בעשטאַנען אין דקדוק. אַ שְׁוָא נע מיט אַ שוא נח מיט אַ דָגֵש, דאָס איז געוויזען אַלעס וואָס האָט בעשעפטיגט זיינע גאַנצע געהירען. און אָט טאַקי דער דאָזיגער דקדוק איז עס, וועלכער האָט איהם צום סוף געבראַכט קיין סיביריען. אַ קליין פּינטעלע איז עס געוועזען, אַ דגש הייסט עס; און נאָך דאַצו וואָס פאַר אַ דגש! נישט אַ מאָל אַ ריכטיגער, נאָר איינער וואָס האָט זיך געמאַכט על פי טעות, און אַפילו נישט קיין מענש האָט איהם געהאַט געמאַכט...

וועער עס האָט מיין רבי'ן דעם מדקדק, נישט געזעהען, האָט, אַזוי לאַנג ווי ער לעבט, נישט געזעהען, וואָס עס הייסט אַ מדקדק.

על פי דקדוק האט ער נעפּלעגט עסען און על פי דקדוק האט ער געפּלעגט טרינקען, על פי דקדוק — זיין ווייב, די רביצען, דורך צו קלאפּען און על פי דקדוק — צו געהען שלאפען; דער דקדוק האט איהם אויסגעפּילט זיינע מוחות ביי טאג און זיינע חלומות ביי נאכט. איינמאל אין חלום האט ער געזעהען א דגש, רייטענדיג אויף איין עזעל, און אין מויל האלטענדיג דעם שופר של משיח. און אויך דאס אויסזעהען פון מיין רבי'ן איז געווען ווי א שטיק דקדוק: דער קאפּ איבער די צוויי ארויס געקרוממטע פּלייצעס האט אויסגעזעהען ווי א חול"ם איבער איין עי"ן, די וואנסע אונטער די נאז — ווי א פּת"ח אונטער א וי"ו, די נאז מיט די אויגען — ווי א סגו"ל אונטער'ן שטערען; די נאז איז געווען געקרוממט ווי א זי"ן, די צוויי נאזלעכער פון אונטען — ווי א ציר"ה, די בארד מיט די דריי שפּיצען, איינער לענגער פאר'ן אנדערען, האט אויסגעזעהען ווי א שור"ק, און ער אליין, ר' משה ברוך, איז געווען א קליין, רונדיג מענשעלע, און האט מען איהם געזעהען פון ווייטען געהענדיג, האט זיך איינעם געקענט דוכטען, אז א דגש קייקעלט זיך איבער דער ערד.

און א בעזער איז ר' משה ברוך געווען; א גוטער מענש אפילו פון נאטור, נאר א כעסן. האט א חדר־יונגעל ארויס גערעדט א ווארט, נישט אזוי ריכטיג על פי דקדוק, האט ער איהם געקענט מכבד זיין, אז יענער זאל שוין געדענקען כל ימיו; האט א פליעג עפּעס א נקודה אנגעמאכט אויף א ספר, גראד אין איין אות אריין, האט ר' משה ברוך געקענט זיין כעס אויסלאזען נישט נאר צו אלע פליעגען, נאר אפילו צו דער קאץ און צו אלע אין דער שטוב; האט איינער למשל צו איהם געזאגט „שבת נחמו" שטאט „שבת נחמו", האט ר' משה ברוך געקענט איהם טרייבען פון דער שטוב ארויס. אפילו זיין ווייב, די רבי'צען האט זיך נישט געוואגט צו איהם צוצוגעהען, ביז זי האט נישט גוט זיך מבין געווען. א מאל ביי מיטאג האט זי זיך ארויסגערעדט א ווארט, אז איהר מוהמע שפּרינצע עליו השלום האט געטהון

אַזוֹי און אַזוֹי, און האָט פֿערגעסען אַז עס קומט צו זאָגען „עָלֶיהָ הַשָּׁלוֹם״ – דאָ איז ער אויפֿגעשטאַנען, האָט איהר דער־לאַנגט אַ שטופּ אַז זי איז נעבאַך געפֿאַלען, האָט געחאַפּט די שיסעל מיט די קאַרטאָפֿלעס און האָט זי אַ שליידער געגעבען איף דער ערד, האָט אַלע כּלים פֿונ׳ם טיש אויף פּיצלעך צובראָכען און האָט אָנגעמאַכט אין שטוב אַ רעכט פֿיינעם פּאָגראָם. אויך מיט זיין ערשט ווייב, בשעת זי איז אַ מאָל געלעגען אין קינפּעט, האָט זיך איהם געטראָפֿען אַ מעשׂה נורא: זי איז נעבאַך געלעגען אין קדחת, וועלכעס האָט געברענט אין איהר ווי אַ העליש פֿייער, און מיט אַ שוואַכער שטימע האָט זי איהם גערופֿען: „משה־ברוך!״ – און דאָ האָט ער אַ געשריי געגעבען: „אַרוּ,ה! ווייסט דו דען נאָך אַלץ נישט, אַז עס קומט צו זאָגען משה־ברוך, דעם בי״ת אָהן אַ דגש?״... און זי האָט זיך נעבאַך אַזוֹי שטאַרק דער־שראָקען, אַז צום אָווענד איז זי געשטאָרבען...

און אָט דער מענש, וועלכער איז געווען אייגענטליך גוט און פֿיין און רעכטשאַפֿען, האָט נעבאַך אַ סוף איינגענומען, ווי איך ווינש עס נישט דעם ערגסטען. ער איז איבער אַ פּינטעלע פֿערשיקט געוואָרען קיין סיביריען.

געוועזען איז עס תּמוז־צייט. די היץ אויפֿ׳ן גאַס איז גע־גאַנגען פֿון מינוט צו מינוט וואָס שטאַרקער, און נאָר מינוטען־ווייז האָט אַריינגעבלאָזען עפּעס אַ ווינטעלע דורך דעם אָפֿענעם פֿענ־סטער. מיר אַלע, די תּלמידים, זענען געזעסען אַרום דעם טיש און האָבען געלערענט. אַ הוהן האָט זיך אַרום געדרעהט איבער די שטוב און האָט געקוואָקעט. אויבענאָן בּיים טיש איז געזעסען ר׳ משה ברוך, און זיינע בּיידע אויגען האָבען געלויכטען ווי צוויי דגושים. די קאַפּאָטע האָט ער געהאַט אַראָב געוואָרפֿען פֿון זיך, און ער איז געזעסען אין די ווייסע בּרייטע אַרבּעל פֿונ׳ם העמד, פֿון וועלכע עס האָבען אַרויסגעקוקט די בּעהאָרטע הענט. גע־האַלטען האָבען מיר אין ספר „בּראשית״ בּיי דער פּרשה „תּולדות״; דען מיר האָבען נישט געפּלעגט צו לערנען סדרות לויט די וואָך,

נאָר כסדר האָבען מיר געלערנט דעם גאַנצען חומש. נאָך דעם לערנען האָט ער אונז געהייסען, מיר זאָלען יעדער אין דער היים די פרשה דורך געהען און יעדעס וואָרט בעזונדער לויט דקדוק פונאַנדער נעהמען, פון וואָט פאַר אַ „בנין”, פון וואָס פאַר אַ „זמן” עס איז וכדומה.

צו מאָרגענס האָט יעדער פון אונזער זיין לעקציע מיטגע־בראַכט בכתב. זלמן פושקע איז געוועזען דער ערשטער. וואָס איז פערהערט געוואָרען, און איז אר"ים בשלום. דער צווייטער איז געוועזען מענדיל קוואָקע, און אויך ביי איהם איז אַלעס אריבער בשלום. דער דריטער איז געוועזען פייטיל קאָלטען. ר' משה־ברוך האָט איבערגעלייענט זיין לעקציע אין דער הויך, גאַנץ בנעימות'־דיג, וואָס מלעיל — מלעיל און וואָס מלרע — מלרע, און האָט אָנגעקוואָלען לייענדיג. פלוצלינג איז זיין פנים פינסטער געוואָרען און זיין שטימע האָט זיך איבערגעביטען:

— „הברכה (הברכה) אחת היא לך, אבי” — האָט ר' משה־ברוך אַראָבגעלייענט פונ'ם פּאַפּיער און זיין שטימע האָט מבשר געוועזען נישט גוטעס — האָסט דו דאָס געשריבען פייטיל?

פייטיל איז געשטאַנען און געציטערט. קוים צום הערען האָט ער געענטפערט עפּעס אַ מין וואָרט, וואָס האָט געזאָלט הייסען: יאָ.

— און וואָס בעטייט דער דגש אינ'ם וואָרט „הברכה”? האָט ר' משה־ברוך ווייטער געדונערט.

דאָס מאָל האָט דאָס יונגעל גאָר נישט געענטפערט און נאָר זיין גאַנצער גוף האָט געציטערט.

— ענטפער, וועסטו, פייטיל! איז דער ה"א פונ'ם וואָרט „הברכה” אַ ה"א הידיעה אָדער אַ ה"א השאלה? — וועסטו אויפ־מאַכען דיין פּיסק? וועסטו ענטפערן?

— אַ ה"א השאלה! האָט דאָס קינד געענטפערט און די ווערטער האָבען איהם געשטיקט אינ'ם האַלז.

— ווי אַזוי זשע קומט אַרײַן אַ דגש אין דעם בּי״ת פון „הברכה״? האָט ר׳ משה־בּרוך געשריגען.

פײַטיל האָט אַ מינוט לאַנג נישט געענטפערט. פּלוצלינג אָבער האָט ער אַ געשרײַ געגעבען, ווי אײַנער וואָס האָט זיך פּלוצלינג עטוואָס דערמאָנט: — אין דעם בּי״ת איז דאָך גאָר קײַן דגש נישט פאַרהאַן!... אַזוי זאָל דער טאַטע און די מאַמע לעבען! איך האָב דאָס דאָזיגע פּינטעלע נישט געמאַכט...

די ווערטער האָבען געקלונגען, ווי ווען ער זאָל זאָגען: איך האָב דאָס דאָזיגע בּלוט נישט פערגאָסען...

— געמאַכט און נאָך לײַקענען דאַצו? — האָט ר׳ משה בּרוך געשריגען אויף זײַן העכסטען קול און די אויגען זענען איהם אונטערגעלאָפען מיט בּלוט.

די ווערטער האָבען געקלונגען מיט דעם ניגון פון פּסוק: גערצח׳נט און נאָך ירשה׳נען דאַצו?

דאָס אומגליקליכע קינד איז געשטאַנען ווי פערשטײַנערט, און נאָר די צײַהן האָבען איהם געקלאַפּערט.

— נאַ, דאָ האָסטו אַ פּינטעלע, דו ממזר בּן הנדה! האָט דער מדקדק זיך אויסגערופען און האָט דעם יונגעל דערלאַנגט אַ פּאַטש איבּער׳ן קאָפּ — נאָר איין אײַנציגען פּאַטש.

דאָס קינד איז אַנידער געפאַלען אויף דער ערד און איז געבּליבּען ליעגען נעבּען טיש, דעם רעכטען פוס אויסגעצויגען.

עטליכע מינוט האָט מען געוואַרט. ווי מען האָט געזעהען, אַז דער בּחור שטעהט נישט אויף, האָט מען אָנגעהויבּען איהם מאַרגען בּײַ דער האַנד אַהין און אַהער. פּלוצלינג האָט איטיצער דערקענט, אַז דאָס קינד ליעגט אין חלשות. אַ בּהלה, אַ גע־פּילדער, אַ גע׳רעש איז געוואָרען. אַ גרויס געוואַלט האָט זיך געהערט אין דער גאַנצער שטוב.

און דער געוואַלט האָט זיך בּאַלד געהערט אין גאַנצען הויז און פון דאָרט איז ער געקומען אין גאַס אַרײַן און האָט זיך פערשפּרײַט בּיז אינם מאַרק־פּלאַץ.

אינ׳ם ווײַסען הויז פונ׳ם אפטײַקער זענען גראד געזעסען הינטען אין דער ווײַנשטוב דער לעהרער און דער סליעדראוואטעל און דער דאקטאר און דער אפטײַקער און האבען געשפּילט א טור ווינט. דער סל׳עדראוואטע׳ל שפּילענדיג מיט זײַן פּארטניאר דעם לעהרער, האט גראד געהאט אנגעזאגט א ק׳ײַנעם שלעם בעז קאזערײַ און איז געבליבען הנז דוואוך — פלוצלינג האבען זײַ געהערט דעם געוואלט, און זענען אלע ארויס אויפ׳ן גאס. דער דאקטאר איז צוגעלאפען ביז ר׳ משה־ברוך׳ם חדר, איז ארײַן און האט אנגעהויבען זיך מתעסק זײַן מיט דעם קינד. דאס אום־גליק, האבען אלע געזאגט, איז געווען, וואס קײַן בלוט האט זיך נישט געוויזען; ווען עס ווײַזט זיך בלוט, וואלט אפשר גאר נישט אזוי שלעכט זײַן. מען האט דאס קינד אוועק געטראגען אהײַם צו זײַנע עלטערן.

אקעגען אווענד איז דאס גאנצע שטעדטיל געווען אויפגע־רירט. פײַטיל איז געשטארבען און דאס גאנצע שטעטיל האט בערעדט פונ׳ם רוצח.

און בשעת ר׳ משה־ברוך איז א טאג דארויף געזעסען פער־שפּארט אין דער היים, אז קײַן מענש זאל איהם נישט זעהען, און האט ארומגעגראבעלט אין די פּאפּירען פון די פערשידענע לעקציעס און האט געמאכט די ענטדעקונג אז דאס פינטעלע אין דעםווארט „הברכה" איז באמת טאקי נישט געווען א פינטעלע וואס א מענש האט עס געמאכט, נאר א פליעג האט עס דארט פליהענדיג ארײַנגעווארפען אין די הויהלע בי"ת ארײַן, — דא זענען פלוצלינג צו איהם ארײַנגעקומען עטליכע זשאנדארמען מיט סאלדאטען און מיט א מין פּריסטאוו און האבען איהם צוגענומען און אוועק געפיהרט.

בײַ דער „דיעלא" אים „אקרושנאי סוד" איז געשטאנען אויך אײַן אדוואקאט מצד ר׳ משה־ברוך און האט געטענה׳ט מיט שוים אויף די ליפען, אז דער בעשולדיגטער האט די מעשה געטהון בשוגג. דאס אלעס האט אבער נישט גע־

דאָלפֿען. זעכס יאָהר קאַטאָרגע האָט ער פֿאָרט געקריגען.

איך אַליין האָב איהם געזעהען פֿיהרען: אַ האַלבער קאָפּ אָבגעגאָלט און אין אַ מאָדנע מאַנטעל אַריינגעטהון.

און זאָגען זאָגט מען, אַז ער איז נעבאַך געשטאָרבען, דאָרט ערגיץ ווייט אין סיביריען, באַלד אין ערשטען יאָהר.

וואָס אַ פֿינטעלע קען אַלעס אָנמאַכען אין לעבען.

עֶר אִיז נִפְטָר גֶעוָואָרֶען.

ערצעהלונג.

איך געדענק אַ זומערטאָג אַלס קינד. פריש און ליעבליך איז געוועזען דער טאָג און דער זומער איז געשוואומען דורך די בלויע לופט אַריין אין מיין האַרץ...

און געצווינגען האָט עס מיך אַרויס, אַרויס, אין דעם גרינען וואַלד אַריין. מיין מאַמע אָבער האָט געזאָגט שטרענג און פעסט: „אין דעם חדר, יוסיל, אין דעם חדר אַריין!"

איך האָב די אויגען אויפגעהויבען און האָב אָנגעקוקט מיין מאַמע. איך האָב געזעהען, אַז דאָ איז גאָר נישט וואָס צו מאַכען, איהר פּנים איז געוועזען ערענסט און איהר בליק שטרענג. זי האָט זיך אויפגעהויבען פון דעם שפּיגעל-טישעל, וואו זי האָט זיך צו-רעכטגעמאַכט איהר האָר-שייטעל, און האָט מיר דערלאַנגט מיין בייגעל מיט פּוטער, בעלעגט מיט ווייסע און געלע שטיקעלעך איי, און האָק שטרענג און קורץ איבערחזרט: „אין חדר, אין חדר אַריין!"

און איך בין געגאַנגען...

שמעקענדיג און זיס איז געוועזען די לופט, און דער זומער איז אַרומגעשוואומען אומעטום. דאָ, אויף דעם אייגענעם אָרט, וואו דורך די לופט פלאַטערען יעצט אַרום די ווייסע ברעקעלעך שניי, זענען פענעלעך אַרומגעפלאַטערט און האָבען געטשוויטשערט און געטרעלט.

„אין חדר אַריין!" — האָבען מיר נאָך אַלץ געקלונגען אין די אויהרען די ווערטער פון מיין מאַמען. איך האָב אַ זיפץ געטהון און בין געגאַנגען.

און ווי איך בין איבער'ן בריקעל אַריבער געקומען, האָבען מיינע אויגען דערזעהען די גרינע בײמער פון דעם וואַלד, וואָס זעהט זיך אַרוים באַלד הינטער דעם שטעדטיל. אַך, ווי האָבען די בוימער געוואונקען צו מיר! אַך, ווי האָבען זיי מיך גערופען!

זאָל איך? זאָל איך נישט?...

מײן יונג קעפּיל האָט אָנגעהויבען צו קלערען און צו פילאָזאָפירען. געוואוסט האָב איך עפּעס די מעשה פון דעם יצר טוב מיט דעם יצר הרע; אָבער געדאַכט האָט זיך מיר אַלץ אַז דער יצר טוב טאַקי איז עס וועלכער שלעפּט מיך אין וואַלד אַריין.

נאָך פאַרביי געדענדיג פאַר דער שולגאַס, האָב איך געוואָלט זיך דאָרט אַריין דרעהען און פון דאָרט אין דעם חדר אַריין. איך ווייס אָבער נאָך ביז היינט נישט ווי די מעשה איז אייגענטליך געשעהען: פּלוצלינג האָב איך דערזעהען אַז איך געה גאָר דורך די זאַמדגאַס, ווייטער ווייטער, פונקט אהין צו דעם וואַלד. אַ פּאָר מינוט שפּעטער בין איך שוין געוועזען דאָרטען.

און דער וואַלד האָט גערוישט איבער מײן קאָפּ אין דער הויך און אַרום מיר איז געווען טונקעל און שטיל. עפּעס ווי סודות האָבען געשטעקט אין דער לופט – און איך האָב געהאָרכט און געהאָרכט. ביסלעכווייז האָט זיך דאָ און דאָרט בעוויזען אַ שטיינדיל פון אַ לאַכענדיגער זון, און באַלד ווידער, אַז איך בין געגאַנגען אַ ביסעל ווייטער, איז שוין ווידער געווען טונקעל און שטיל. טויזענד מיקען און קליינע פליגעלעך זענען מיר אַרומגעשוואומען האַרט פאַר די אויגען און האָבען געשושקעט און האָבען זיך געסוד'עט – און איך בין מיר אַלץ געגאַנגען ווייטער און ווייטער.

ווי אין אַ טויטען האָב איך געהאַט אינ'ם חדר פערגעסען.

אַלע וועגען און אַלע קרומע און גלייכע שטעשקעס זענען מיר גוט בעקאַנט געווען נאָך פונ'ם פאַריעהריגען לג־בעומר, און

אִיךְ בִּין מִיר גֶעגַאנגֶען אַלֵיין ווײַטֶער. אִיךְ הָאבּ מִיר אוֹיסגֶעטהוּן מַײַן קַאפּאָטקֶעלֶע אוּן מַײַן ווֶעסטֶעל, אוּן הָאבּ זֵייא גֶענוּמֶען אוֹיפ׳ן אֶרֶעם, אוּן הָאבּ אָנגֶעהוֹיבֶּען לוֹיפֶען הַאלבּ נַאקֶעט אָוּן בָּארְפִיס. אִין אַ גְרִינֶעם ווִינקֶעל הָאט זִיךְ מִיר עֶנטדֶעקט פְּלוּצלִינג אַ גַאנצֶער אוֹצָר מִיט שְׁוואָמֶען, אוּן אִיךְ הָאבּ מִיךְ אַראָבּגֶעבּוֹיגֶען, זֵייא אוֹיפצוּהֶעבּען. פְּלוּצלִינג הָאבּ אִיךְ גֶעהֶערט אַ גֶעזַאנג אִין ווַאלד אוּן הָאבּ מִיךְ אוּמגֶעדרֶעהט — אִיךְ הָאבּ גֶעמוּזט לַאבֶען ווִי אִיךְ הָאבּ מִיךְ אַרוּמגֶעזֶעהֶען, אַז אִיךְ אַלֵיין בִּין דֶער זִינגֶער אוּן הָאבּ עֶס אַלֵיין נִישט גֶעוואוּסט. אוּן ווִידֶער הָאט זִיךְ מִיר בֶּעווִיזֶען אִין אַ גְרִינֶעם ווִינקֶעל אַ גַאנצֶער אוֹצָר מִיט שְׁווַארצֶע יַאגָאדֶעס, אוּן אִיךְ הָאבּ מִיךְ גֶעבִּיקט, זֵייא אוֹיפצוּהֶעבֶּען. פְּלוּצלִינג הָאבּ אִיךְ אִין וואַ׳ד גֶעהֶערט אַ פַּײַפֶען, אַזוֹי שֶׁען אוּן אַזוֹי זִיס, אוּן דָאס אִיז שׁוֹין נִישט גֶעווֶען אִיךְ אַלֵיין; דֶען ווִי אִיךְ הָאבּ אוֹיפגֶעהוֹיבֶּען דִי אוֹיגֶען, הָאבּ אִיךְ גֶעזֶעהֶען פַאר מִיר פַארבַּײַלוֹיפֶען אַ קְלֵיין שַׁײַגֶעצֶעל מִיט אַ גְרוֹיסֶע לַאנגֶע בַּײַטשׁ. נִישט ווַײַט פוּן אִיהם הָאבּ אִיךְ גֶעזֶעהֶען אַ גֶעלֶע קוּה מִיט אַ גְלֶעקֶעל אָנגֶעהָאנגֶען אוֹיף אַ רוֹיט בֶּענדֶעל. אַ בִּיסֶעל ווַײַטֶער אִיז גֶעזֶעסֶען אַ מֶעדֶעלֶע אוּן הָאט זִיךְ גֶעפְלָאכטֶען אַ קְרֶענצֶעלֶע. דֶערנָאךְ ווִידֶער, אַ פָּאר שְׁרִיט ווַײַטֶער, אִיז שׁוֹין ווִידֶער אַלֶעס גֶעווֶען טוּנקֶעל אוּן שְׁטִיל אוּן גְרִין. אוּמֶעטוּם הוֹיכֶע גְרִינֶע בּוֹימֶער, אוּמֶעטוּם גְרִינֶער נִידְרִיגֶער סְכַךְ. אִיבֶּער דִי הוֹיכֶע צְווַײַגֶען הֶערט זִיךְ טֵײלמָאלס דָאס קְרַײַשֶׁען פוּן אַ קְרָאֶה. אַ מִינוּט לַאנג הֶערט זִיךְ דָאס קְרַײַשֶׁען, אוּן פְּלוּצלִינג אִיז עֶס ווִידֶער שְׁטִיל, פִיְרכטֶערלִיךְ שְׁטִיל. צְווִישֶׁען דִי בּוֹימֶער לוֹיפְט אַ ווִיעֶווִיוֶורקֶע גִיךְ. פְּלוּצלִינג אִיז זִי ווִידֶער פֶערשְׁוואוּנדֶען, אוּן אַלֶעס אִיז שְׁטִיל, פִירכטֶערלִיךְ שְׁטִיל. „ווִי פִירכטֶערלִיךְ אִיז דֶער דָאזִיגֶער אָרט!“ שְׁעפֶּטשֶׁען דִי לִיפֶּען פוּן אַ קְלֵיין יוּנגֶע׳עֶ, ווֶעלכֶער דֶערמָאהנט זִיךְ גְרָאד אָן דִי דָאזִיגֶע ווֶערטֶער פוּן אַ פָּסוּק — אוּן דָאס קְלֵיינֶע יִינגֶעלֶע לוֹיפְט ווַײַטֶער אוּן ווַײַטֶער.

אוּן נֶעבֶּען דֶעם ווַאסֶערֶעל, וואָס מוּרמֶעלט צְווִישֶׁען דִי גֶעדִיכטֶע בּוֹימֶער, הָאבּ אִיךְ מִיךְ אַוֶועק גֶעזֶעצט. אִיךְ הָאבּ אוֹיס=

געטהון די שטיוועלעך און האָב אָנגעהויבען וואַשען מײַנע פיס. אין וואַסער האָט אָנגעהויבען אַ פראָש צו מאַכען אָהן איין אויפהער „קוואַ, קוואַ", און איך האָב זיך פערטראַכט און פערטראַכט... רבונו של עולם! וואו בין איך דאָ? וואָס טהוט זיך עס עפּעס מיט מיר? — האַלב ווי אין חלום האָב איך געגעסען מײַן בײגעל מיט איי. אַ דיכטער טומאַן האָט אָנגעהויבען אויפצושטײַגען אויס דעם וואַסער און חמאַרעס האָבען אָנגעהויבען זיך צו לעגען מיר אויף די אויגען. אַרום און אַרום זענען וואָלקענס — און די אויגען זענען מיר אַזוי שווער און די אויהרען זענען מיר אַזוי שווער. ווי אַ שטיק בלײַ האָט אָנגעהויבען מײַן קאָפּ צו זינקען, אַראָב, אַראָב, טיעף ביז אין דעם גראָז אַרײַן...

און ווי איך האָב מיך אויפגעכאַפּט, איז דער וואַלד געוועזען באַך טונקעלער און פינסטערער ווי פריהער. די זון האָט שוין גע-מוזט זײַן טיעף, טיעף געזונקען. מײַן האַרץ האָט אָנגעהויבען פּלוצלינג שטאַרק אין מיר צו קלאַפּען. איך בין געלאָפען אין איין אָטהעם אַהײם, אַהײם.

גרויסע, שווערע טראָפּען שווייס זענען מיר געהאָנגען אויפ'ן שטערען, ווי איך בין אַרויסגעקומען פון'ם וואַלד. עס איז נאָך גאָר נישט אַזוי שפּעט געוועזען, ווי איך האָב פריהער געמײנט, און פאָרט האָט זיך מײַן האַרץ אין מיר געוואָרפען, ווי בײַ אײנעם וואָס האָט געטהון אַ מעשה רע. אַ קלײניגקײט: דער רבי, דאָס חדר און צום סוף גאָר די מאַמע מיט איהרע ערענסטע און קאַלטע אויגען — אַלעס, אַלעס איז מיר געשטאַנען לעבעדיג פאַר די אויגען. איצט ערשט האָט מיר אָנגעהויבען באַנג צו טהון דאָס באַרישקײט, וואָס איך האָב געטהון. אַ גאַנצען טאָג נישט געוועזען אין חדר, אַ גאַנצען טאָג זיך אַרומגעדרעהט פוסט און פּאַסט — און דאָס וועט דאָך מוזען צו דער מאַמען אָנקומען. ווער ווײס, אפשר איז עס שוין אָנגעקומען? נישט אַנדערש, עס מוז אַוודאי שוין לאַנג צו איהר אָנגעקומען!...

און ווי איך בין צוריקגע, אָפּען איבער די זאַמדגאַס און

פאַר די שולגאַס פאַרביי, האָט זיך מיין קאָפּ געדרעהט מיט מיר און עס האָט מיר געשווינדעלט פאַר די אויגען.

אויך איבעח דעם בריקעל בין איך שוין צוריק, און ווייטער נאָך — און אַ תירוץ ווייס איך נאָך אַלץ נישט.

זאָל איך זיי דערצעהלען, ווי זיס און ווי ליעבליך עס איז דרויסען, אין דער פרייער לופט?

און ווייטער, און ווייטער נאָך בין איך געלאָפען. איך בין שוין אָנגעקומען אין דעם שמאָלען געסעל, וואו עס שטעהט אונזער הייזעל.

זאָל איך זיי דערצעהלען, ווי ענג און ווי דושנע עס איז דרינען אין דעם וויסטען חדר?

און ווייטער, און ווייטער נאָך בין איך געלאָפען. איך בין שוין ביי דער שוועל פון אונזער הייזעל. מיין האַרץ קלאַפּט אין מיר שטאַרק און עס שווינדעלט מיר פאַר די אויגען. איך האַלט די האַנד ביי דער קלאַמקע — אַ מינוט שפּעטער בין איך שוין אין שטוב.

מיין טאַטע זיצט אויף דער קושעטקע ביים עק טיש און האַלט דעם „קדושת לוי" אין דער האַנד, און מיין מאַמע זוכט די שליסעלעך...

... פאַר וואָס בין איך נישט עַנטלאָפען איידער איך בין דאָ אַריין געקומען? פאַר וואָס בין איך נישט דורך דעם וואַלד דאָרט ווייטער עַנטרונען ביז אַזש אַראָב צו די הרי־חשך?...

„וואו ביזט דו געוועזען דעם גאַנצען טאָג? אין דעם חדר?!"

האָט די מאַמע געלאַסען און מיט אַ שטרענג קול געפרעגט.

מיין קאָפּ האָט מיר געשווינדעלט און מיינע אויגען האָבען זיך אויף אַ מינוט פערמאַכט...

„ער איז נפטר געוואָרען!", האָט זיך מיר אַרויסגעגליטשט פלוצלינג פונ'ם מויל.

ווען מען זאָגט „ער", ווייסען שוין אַלע, וועמען מען מיינט. „ער" — דער צדיק פון סמילאָוו.

איך ווייס נאָך ביז אויף דעם היינטיגען טאָג נישט, ווי אַזוי דער דאָזיגער געדאַנק איז געבוירען געוואָרען אין מיר. איך ווייס נאָר, אַז ווי איך בין אַזוי געשטאַנען, ציטערדיג און פלאַטערדיג פאַר מיין מאַמען און מיינע אויהרען האָבען געהערט איהר פראַגע, איז ווי אַ בליץ דורך מיינע געהירען אַדורכגעלאָפען דער דאָזיגער איינפאַל, און אַליין נישט וויסענדיג וואָס איך רעד, האָבען זיך אויסגעשיטען איבער מיינע ליפען די עטליכע ווערטער: „ער איז נפטר געוואָרען!“...

איך האָב מיך באַלד דערשראָקען פאַר מיר אַליין, פאַר דעם קלאַנג פון מיינע אייגענע ווערטער ווי נאָר ער איז אָנגעקומען צו מיינע אויהרען. אין איין מינוט אַרום האָב איך שוין אַרויסגעפיהלט ווי שרעקליך, ווי פירכטערליך דער ליגענד איז.

שטיל איז פלוצלינג געוואָרען אין דער שטוב, שטיל און הייליגען ווי אויף אַ בית־עלמין. מען האָט דייטליך געקענט הערען דאָס זשומען פון אַ פליעג.

דער טאַטע איז אויפגעשטאַנען און האָט שוין נישט מעהר געהאַלטען דעם „קדושת לוי“ אין דער האַנד. די מאַמע האָט זיך אַוועק געזעצט און האָט שוין נישט מעהר געזוכט די שליסעלעך.

נאָך עטליכע יודען זענען געוועזען ביי אונז אין דער שטוב, און אַלע זיי האָבען געשוויגען. איינער נאָר האָט אַ טיפען זיפץ געגעבען און איז מיט דער האַנד אַריבערגעפאָהרען זיך איבער'ן פנים; ער האָט, דאַכט זיך, פאַמעליך געמורמעלט: „ברוך דיין אמת!“

מיך אָבער האָט קיינער נישט קיין וואָרט מעהר איבערגעפרעגט. די מאַמע האָט זיך גאָר נישט אומגעקוקט אויף מיר. דער טאַטע איז געגאַנגען האַסטיג אַרויף און אַראָב אין דער שטוב. איך אַליין בין געשטאַנען שטיל און שטום ווי מיין שאָטען אויף דער וואַנד.

וואָס וואָלט איך דענצמאָל ניט אויעק נעבען, ווען איך וואָלט נישט געהאַט אַרויסגערעדט יענע שרעקליכע ווערטער! אָדער ווענינגסטענס ווען איך וואָלט געהאַט דעם כח פראַנק און פרייַ אַרויסצוזאָגען, אַז איך האָב מיר אויסגעטראַכט אַ שרעקליכע ליגענד!

פריה זענען אין יענעם אָווענד אַרויסגעקומען די שטערען, שפּעט האָט מען דענצמאָל אָנגעצונדען די ליכט ביי אונז אין דער שטוב. מיין מאַמע איז נאָך אַלץ געזעסען פאַר דעם פענסטער. מיר דאַכט זיך זי האָט אין דער פינסטער געוויינט.

מען האָט זיך געזעצט צום טיש און געגעסען. מיר דאַכט זיך, עס האָט קיינער אַליין נישט געוואוסט, אַז ער עסט. דער און יענער האָט געפּרובט עפּעס רעדען, די ווערטער האָבען זיך אָבער נישט געקלעפּט איינס צום אַנדערען און אַלע זענען ווידער געבליבען שטיל און שטום.

"שלום יעקב!" האָט זיך פּלוצלינג מיין מאַמע אָנגערופען, זיך צום טאַטען ווענדענדיג. "שלום יעקב! פאַרטאָגס וועסטו לאָזען איינשפּאַנען און וועסט "אַריבער" פאָהרען".

דער ביסען איז מיר געבליבען שטעקען אין דער קעהל. איך האָב פערשטאַנען פון וואָס מען רעדט: אַריבער פאָהרען, הייסט עס, און די לויה נאָך אָנטרעפען...

"געוויס, געוויס!" האָט מיין פאָטער געענטפערט און האָט זיך געגלעט די באָרד און האָט אָנגעקוקט אין איהר עטליכע גרויע האָר.

"עס איז וואונדערליך!" האָט זיך אָנגערופען איינער פון די יידען — "שוין אַחרון של פסח, וואו מיר זענען "דאָרט" געוועזען, האָט עס מיר נישט געוואָלט געפעלען. עפּעס דער מיחוש אין דעם פּוס האָט מיר נישט געפאַלען"...

יענעם יאָהר איז געוועזען פאַר מיר אַ שטאָך מיט אַ שפּילקע באַלד אין מיטען האַרץ. דער קאָפּ האָט זיך מיט מיר גע־דרעהט און אין די אויהרען האָט עס מיר געקלונגען. איך האָב

פלוצלינג מורא געקרוגעֶן, מען זאָל מיך נאָר נישט אָנקוקען — די מאַמע זאָל מיך נאָר נישט אָנקוקען.

„מיין קינד, עס איז צייט שלאָפען צו געהען!" האָב איך פלוצלינג געהערט די מאַמע צו מיר רעדענדיג.

עס האָט דאָס מאָל נישט אַזוי האַרט און אַזוי שטרענג געקלונגען ווי איין אַנדער מאָל. אַדרבא, זי האָט דאָס מאָל עפּעס אַזוי ווייך און אַזוי מילד צו מיר גערעדט. — אָך, טויזענד מאָל וואָלט שוין בעסער געוועזען, ווען זי וואָלט גראָר דאָס מאָל זיך בעזערען און שרייען און שלאָגען מיך!

„עס איז צייט שלאָפען צו געהען", האָט זי נאָך אַ מאָל געזאָגט. „מאָרגען וועסטו פריה אויפשטעהן...

און איך בין געגאַנגען.

וויפיעל מאָל איך האָב אין דעם אָווענד אָנגעהויבען קריאת־שמע לייענען און האָב אַלץ נישט געענדיגט, ווייס איך אַליין נישט. איך געדענק נאָר, אַז ווי איך האָב מיר דעם לינקען שטיוועל אויסגעטהון, זיצענדיג אויפ׳ן בעט, האָב איך פערגעסען אויסצוטהון אויך דעם רעכטען און בין אַזוי געזעסען, פערטראַכט און פערקלעהרט, מי יודע ווי לאַנג. דרויסען האָט אָנגעהויבען געהען אַ שלאַקס־רעגען, און איך האָב נישט געהערט אין נישט געפיהלט. נאָר שפעטער ערשט, ווי עס האָט אָנגעהויבען צו דונערן און צו בליצען, אַז דאָס גאַנצע הייזעל האָט זיך געשאָקעלט, האָב איך מיך אויפגעכאַפּט און האָב מיך געוואָרפען אויפ׳ן בעט.

און ווי איך האָב זיך איינגעטולעט אין די קישען און די דעק, האָב איך געשפירט ווי די ביינער ציטערען אונטער מיר. איך האָב אָנגעהויבען צו פערשעלטען דעם וואַלד און דעם גרינען סכך און דאָס וואַסערעל און אַלעם וואָס האָט מיך פערפיהרט. איך האָב אָנגעהויבען זיך אַליין צו פערשעלטען און אַלעם וואָס איך האָב אין דעם דאָזיגען טאָג געטהון און גערעדט — פלוצלינג איז מיר געפאַלען אַריין אין דעם זין, אַז די

גאַנצע מעשה איז גאָר נישט געשעהען און נאָר געחלומ'ט האָט זיך מיך. א מינוט שפּעטער אָבער האָב איך שוין ווידער געשפּירט ווי איך גליה און ליעג אין שווייס.

און מאָרגען? מאָרגען פריה וואָס וועט זיין? — נאָך עטליכע שעה, און דער שרעקליכער אמת מוז דאָך אַרויס־קומען! אַלע יודען פון דער גאַנצער שטאָדט, אַלע יודען פון דער גאַנצער מדינה וועלען דאַן וויסען וואָס איך האָב געטהון...

און נישט בלויז דער פּחד פאַר דעם אמת וואָס וועט מאָרגען אַרויסקומען, נאָר נאָך א פירכטערליכער געדאַנקען האָט מיך געקוועלט: דאָס שלעכטע וואָס איך האָב גערעדט אויף „איהם", דאָס וואָס איך האָב געזאָגט אַז „ער" איז שוין א נפטר, „ער", וואָס איך אַליין וואָלט דאָך אוועקגעגעבען אַלע מאָל מיין לעבען, אַז ער זאָל נאָר לעבען אייביג, אייביג... איך האָב דענצמאָל שוין געוואוסט וואָס עס הייסט: „אַל תפתח פה לשטן— דעם שטן טהאָר מען נישט מאָלען אויף דער וואַנד", און מיין בלוט האָט אָנגעהויבען אין מיר געגליווערט צו ווערען.

און שטאַרק האָב איך אָנגעהויבען צו וויינען.

אַך, אַז איך וואָלט נאָר קענען איצט שטאַרבען! אַז איך וואָלט נאָר נישט דערלעבען מאָרגען פריה אויפצושטעהן!...

און ווי איך בין אַנטשלאָפען געוואָרען, האָבען מיך שרעקליכע חלומות געקוועלט און געפּייניגט.

א גרויסע עדה יודען, טויזענדער און ווידער טויזענדער מענשען, זענען נאָכגעגאַנגען נאָך א לויה דורך דעם וואַלד, און פאַר דער מטה האָט געטאַנצט דאָס קליינע שייגעצעל מיט דער גרויסער בייטש. ווי איך האָב מיך גוט צוגעקוקט, האָב איך גע־זעהען אַז עס איז נישט דאָס שייגעצעל, נאָר די געלע קוה איז עס מיט דעם גלעקעל, און זי געהט אָנגעטהון א קרענצעל בלומען וואָס דאָס קליינע מערעלע האָט געפלאָכטען, און אַלע שרייען: א חלול השם, אחלול השם! — און איך שריי מיט אויפען קול!

„אַ חִלוּל הַשֵׁם, אַ חִלוּל הַשֵׁם!" און מײַן מאַמע האַפּט מיךְ אָן פאַר די האַנד און שרײַט: „הערט יודען! אַט דער בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה האָט איהם געהרגעט! אָך און וועה צו מיר, אַז איך בין דאָס די מאַמע פון אַזאַ זוהן!"... און איך הער דאָס אַלעס און איך לויף אַהין ביז צום וואַסערעל און שפּרינג אין איהם אַרײַן...

און ווײַטער ווײס איך נישט מעהר, אויב איך האָב געחלומ'ט אָדער געוואַכט: די שלעפען האָבען מיר מאָרנע געהעמערט. די צונג איז מיר געוועזען טרוקען אין גומען. דאָס העמד איז געוועזען נאַס אויף מיר פון שווײס, און פאָרנט איז מיר הינטען אין רוקען געוועזען מאָרנע קאַלט. באַלד אָבער האָט אָנגעהויבען צו קלינגען אין די אויהרען און דורך אַלע גאַסען און פאַר די אויגען האָבען זיך אָנגעהויבען צו דרעהען גרויסע און קלײנע רעדער און פײַער־דיגע און פלאַמערינגע רעדלעך...

* *

*

עטליכע טעג זענען פאַרבײַ געגאַנגען.

איך ליעג נאָך אַלץ אין דעם אײַגענעם בעטעל, אין וועלכען איך האָב זיך געלעגט דענצמאָל אין יענעם אָווענד. אויף אַ טישעל נעבען מיר בײַם בעט זעה איך שטעהן פערשידענע פלעשלעך מיט מעדיצינען, און עפּעס אַ הערר — דאַכט זיך, דער דאָקטאָר ראָזענטהאַל איז עס — שטעהט און האַלט מײַן האַנד אין זײַנער. מײַן מאַמע זיצט אויף מײַן בעטעל און קוקט מיך אָן און איהרע אויגען זענען פול מיט טרעהרען.

„איהר מעגט איצט גאָט דאַנקען!" הער איך דעם דאָקטאָר רעדען צו דער מאַמען. „נאָר נאָך אַ קלײן רעצעפּטעל וועל איך פערשרײַבען... קײן טיפוס איז נישט דאָ מעהר!"...

מײַן מאַמע האָט זיך אַראָב געבויגען צו מיר און האָט מיר 8 קוש געגעבען.

איך האָב זי אָנגעקוקט מיט אַ פאַרשענדען בליק. האָבען

זײַ געוואוסט וואָס איך האָב געטהון? האָט מען מיר שוין מוחל געווען?... מײַן מאַמע האָט זיך ווידער אַראָבגעבויגען איבער מיר און האָט ווידער מיך געקושט און געקושט...

„נישט רעדען, נאָר נישט רעדען, מײַן קינד!” האָט זי געזאָגט.

אָבער געקלונגען האָט מיר פאָרט נאָך אַלץ אין די אויערען:

„ער איז נפטר געוואָרען!”

אינהאלט.

1	דאס קליינע מלאכ'ל	3—23
2	קידוש לבנה	24—30
3	נאר איין שבת	31—39
4	תתחדש	40—48
5	ליכט	49—54
6	דער גולם	55--87
7	איך אויף זומער וואוינונג	88—96
8	ביי א ספר תורה	97—106
9	דער קינסטלער	107—113
10	ווען די טויטע וואלטען קענען רעדען	114—123
11	רבי מאיר בעל-נס פושקע	124—133
12	ווי איך האב זיך אליין א פאגראם געמאכט	134—140
13	געגעסען	141—153
14	מצוה	154—171
15	וועגען איין איינציג פינטעלע	172—178
16	ער איז נפטר געווארען	179—189

ספריה עממית בטורונטו
יידישע
פאלקס ביבליאטעק
טאראנטא
JEWISH PUBLIC LIBRARY, TORONTO

PUBLIC LIBRARY, TORONTO

PJ
5129
F75
1911
v.1